

პროტო (წინაკლასიკური) სოციოლოგიური თეორიები. ლექცია პირველი

შესავალი

1. სოციოლოგიის თეორია და ისტორია. სოციალურის ცნება.
2. სოციოლოგიის ისტორიის საწყისის პრობლემა.
3. სოციოლოგიის ისტორიის პერიოდიზაციის პრობლემა.
4. რისთვის სოციოლოგიის ისტორია? სოციოლოგიის ისტორია როგორც სოციოლოგიის თვითცნობიერება.

საკვანძო სიტყვები და გამოთქმები: სოციოლოგიის თეორია და ისტორია, სოციოლოგიის საწყისი, საზოგადოება და სოციალური. დესკრიფციული და პრესკრიფციული სოციალური თეორია. გულუბრყვილო მონიზმი და კრიტიკული დუალიზმი. პროტოსოციოლოგია.

1. სოციოლოგიის თეორია და ისტორია. სოციალურის ცნება. სოციოლოგია დღემდე პრობლემატური მეცნიერებაა, რაც, პირველ რიგში, ვლინდება მისი დაფუძნებისადმი მიდგომათა სიმრავლეში, სოციოლოგიის სფეროს მოხაზვაში, სოციოლოგიური ცოდნის ბუნების გარკვევაში, სოციოლოგიისა და ცხოვრების მიმართების საკითხთა გადაწყვეტასა და სხვ. სოციოლოგიის ფუნდამენტური საკითხების გადაწყვეტისას არ არის აზრთა ერთიანობა. ეს იწვევს არა მხოლოდ სოციოლოგიის თეორიის პრობლემების, არამედ მისი ისტორიის სფეროს განსაზღვრის და მისი საწყისის საკითხის გადაჭრის სიძნელეებსაც. სოციოლოგიის თეორია და ისტორია ერთი მედლის ორი მხარეა, სოციოლოგიის თეორიის გაგებაზე დამკვიდრებული მისი ისტორიაც. რა გვესმის სოციოლოგიაში, რა პრობლემები მიგვაჩნია სოციოლოგიის კუთვნილებად, – ამის მიხედვით უნდა განვსაზღვროთ მისი ისტორიაც. მაშასადამე, სოციოლოგიის არსების გარკვეული გაგება განსაზღვრავს მისი ისტორიის გაგებასაც. ამიტომ სოციოლოგიის ისტორიაც, რომელსაც, ჩვეულებრივ, იწყებენ ამა თუ იმ ეპოქიდან, უნდა დაიწყოს სოციოლოგიის არსების გარკვევით, მისი საგნის მოხაზვით და შემდეგ უნდა გაანალიზდეს ამ პრობლემატიკის ისტორია დასმიდან დღემდე. ყოველ შემთხვევაში, განხილვის ძირითადი საგანი უნდა გახდეს ის კითხვები, რომლებსაც უპასუხებს სოციოლოგია. ამ კითხვათა განმსაზღვრელია ბუნებისაგან განსხვავებული სფერო, – სოციალური, საზოგადოება. ამიტომ უპირველესი კითხვა იქნება – რა არის სოციალური? რა არის საზოგადოება? მათზე პასუხის მიუხედავად, მათ შესახებ მოძღვრება სოციოლოგიური იქნება. მაგრამ სოციოლოგიის კითხვები ამით არ შემოსაზღვრება. კითხვა დაისმის – რა განსაზღვრავს სოციალურის ყოფიერებას? რა ძალები ამოძრავებს სოციალურს? ექვემდებარება თუ არა მართვას სოციალური? თუ სოციალური მართვადია, როგორია მართვის ოპტიმალური ფორმები? არსებითია საკითხი სოციალური სტრუქტურის, მისი დიფერენციაციის კრიტერიუმების შესახებ. ერთ-ერთი განმსაზღვრელია საკითხი, სოციალურის კანონზომიერი თუ შემთხვევითი ხასიათის შესახებ, როგორც არ უნდა იყოს პასუხი, სულ ერთია, მივიჩნევთ სოციალურს კანონზომიერად, იქნება ეს კანონზომიერება

ბუნებრივი თუ საზოგადოებრივი, მივიჩნევთ მას შემთხვევითობის, თუ თავისუფლების სფეროდ, ან კიდევ ღვთიური ძალით განსაზღვრულად, ყველა შემთხვევაში სოციოლოგიის საგნის გარკვეულ გაგებასთან გვაქვს საქმე. სოციოლოგიამ უნდა განსაზღვროს ღირებულებანი, მათი მნიშვნელობები და ფუნქციები საზოგადოების მიმართ. მან უნდა მოხაზოს ის მეთოდები, რომელთა გზითაც ჩასწვდება თავის საგანს ეს მეცნიერება. სოციოლოგიის მეთოდების საკითხი არ უდრის მისი მეთოდოლოგიური წინამძღვრების საკითხს – ამ უკანასკნელს სოციოლოგია ფილოსოფიიდან იღებს.

2. სოციოლოგიის ისტორიის საწყისის პრობლემა. სოციოლოგიის ისტორიის მრავალგვარი განხილვის შესაძლებლობამ წარმოქმნა მის ინტერპრეტაციათა პლურალისტური სურათი. ზოგიერთი სოციოლოგიის ისტორიას იწყებს ძველი აღმოსავლეთიდან – სოციალურ მოძღვრებათა ისტორიის სახით, ზოგიერთისთვის ის იწყება ბერძნული ფილოსოფიის ისტორიასთან ერთად, რადგან გარკვეული შეხედულებანი ცხოვრებაზე სოკრატემდელ ბერძნებსაც ჰქონდათ; ზოგიერთი ამ ისტორიას იწყებს სოფისტებიდან, და ასაბუთებენ იმით, რომ საზოგადოების მართვის, ადამიანისა და სოციალურის პრობლემები იყო მათი განხილვის ცენტრალური პუნქტი, განსხვავებით მათზე ადრე მოღვაწე ნატურფილოსოფოსებისგან. შესაბამისად განასხვავებენ ნატურფილოსოფიურ პერიოდს ანთროპოლოგიურისაგან: ზოგიერთის აზრით, სოციოლოგიის ნამდვილი ისტორია იწყება პლატონიდან. ამ თვალსაზრისს ავითარებს კ. პოპერი. მისი მტკიცებით, სოციოლოგია, როგორც ის ესმით თანამედროვეებს, სწორედ პლატონით იწყება. პოპერის ნაშრომის – „ღია საზოგადოება და მისი მტრები“ – მეოთხე თავი საგანგებოდ ეთმობა „პლატონის დესკრიფციულ სოციოლოგიის“ განხილვას. სოციოლოგიის ისტორიის თანამედროვე მკვლევართა ნაწილისაგან განსხვავებით, რომელნიც ამ ისტორიას XIX საუკუნიდან იწყებენ, კ. პოპერი ამტკიცებს: „პლატონი იყო სოციალურ მეცნიერებათა პირველი წარმომადგენელი და უეჭველად უაღრესად ფართო გავლენის მქონე. ის სოციოლოგი იყო იმ აზრით, როგორც ესმით, „სოციოლოგია“ კონტს, მილს და სპენსერს. ეს ნიშნავს, რომ პლატონი იდეალისტურ მეთოდს ნაყოფიერად იყენებდა ადამიანის სოციალური ცხოვრების, მისი განვითარების კანონების, ისევე როგორც მისი სტაბილურობის კანონებისა და პირობების ანალიზისთვის“. (71, 64).

პოპერის აზრით, პლატონის დიდი გავლენის მიუხედავად, მისი მოძღვრების ეს მხარე ნაკლებ ყურადღებას იპყრობდა. ამის მიზეზი ის იყო, რომ პლატონმა თავისი სოციოლოგიის დიდი ნაწილი ეთიკურ და პოლიტიკურ მოთხოვნებთან ერთად წამოაყენა, დესკრიფციული ნაწილი კი მხედველობის გარეშე დარჩა. მკვლევარებმა არ მიაქციეს ყურადღება პლატონის თეორიის სოციოლოგიურ მხარეს, რადგან შეიქმნა გარკვეული სტერეოტიპი, რომლის გამო პლატონის თეორიის კლასიკური ინტერპრეტაცია ცხად ჭეშმარიტებად იყო მიჩნეული და მის მოძღვრებაში სხვა მხარეებს არ ეძებდნენ. სინამდვილეში პლატონის სოციოლოგია სპეკულაციის და ფაქტებზე ზუსტი დაკვირვების გენიალური ნარევია. პოპერის თქმით, „პლატონთანაა პირველი ფორმა სოციალური და ეკონომიკური ისტორიზმის, რომელიც ჩვენს დროში მარქსმა კვლავ აღმოაჩინა“. (71, 68).

პლატონისათვის ისტორია დაცემის პროცესია, საზოგადოება პაციენტია, სახელმწიფო მოღვაწე – მისი მკურნალი სიკეთის გზით. პოპერი უფრო მეტს ამტკიცებს: მისი აზრით, სოციოლოგიის საკითხების პირველი დასმა პროტაგორასთან უნდა ვეძებოთ, რომელმაც განასხვავა ბუნებრივი და სოციალური გარემო. ვისაც პლატონის სოციოლოგიის გაგება სურს, ამოსავლად უნდა აიღოს ბუნებრივი და ნორმატიული კანონების განსხვავება, რომლითაც საფუძველი ჩაეყარა კრიტიკულ დუალიზმს; შესაბამისად – ღია საზოგადოების თეორიას მაშინ, როდესაც პლატონი იყო გულუბრყვილო მონიზმისა და დახურული საზოგადოების წარმომადგენელი. ეს ნიშნავს, რომ პროტაგორა პლატონზე მაღლა იდგა და ქრონოლოგიურადაც მის წინა პერიოდში მოღვაწეობდა. ბუნებრივისა და ნორმატიულის მიმართებაში პოპერი განასხვავებს პლატონისა და პროტაგორას ხაზებს.

პროტაგორას ფილოსოფია უადრესად ინდივიდუალისტურია. შეიძლება ითქვას, რომ რევოლუციის მთელი ფილოსოფია პროტაგორამ მოახერხა მოეთავსებინა თავის მოკლე წინადადებაში „კაცი არის საგანთა საზომი“, რომელიც იდეურად ამსხვრევს პიროვნების დამმონებელ დაწესებულებებს, ზნე-ჩვეულებებს და სხვაგვარ ფორმას საზოგადოებრივი დესპოტიზმისას“. პროფესორი სერგი დანელია დაწვრილებით აანალიზებს სოფისტებთან ბუნებრივის და ხელოვნურის, ბუნებრივისა და კონვენციურის განსხვავებას და განსაკუთრებით დიდ დამსახურებას ამ მიმართულებით ჰიპიასს მიაწერს. ყოველი პოლიტიკური წეს-წყობილება, ჰიპიასის აზრით, არსებობს მხოლოდ პირობით: ის არის შეთანხმების შედეგი. ეს რომ ასეა, იქიდან ჩანს, რომ კანონების სხვადასხვაა. კანონები იცვლება ადგილისა და დროის მიხედვით ისე, როგორც იცვლებიან ზნე-ჩვეულებანი“.

ზოგიერთი სოციოლოგიის ისტორიას არისტოტელედან იწყებს. ორანსკი ამტკიცებს, რომ მართალი არიან ისინი, ვინც არისტოტელეს მიიჩნევენ პირველ სოციოლოგად. ამავე დროს, სოციოლოგიური აზრის ჩასახვისთვის ნაკლებად ცნობილი, მაგრამ ნაყოფიერი, იყო ეპიკურესა და მისი სკოლის გავლენა. მისმა მოწაფემ, ლუკრეციუსმა პოემაში – „საგანთა ბუნებისათვის“ – საზოგადოების განვითარების მთელი სოციოლოგიური სურათი მოგვცა“.

პაულ ბარტი შრომაში – „ისტორიის ფილოსოფია როგორც სოციოლოგია“ – აღნიშნავს: „სოციოლოგია კონტამდე დიდი ხნით ადრე არსებობდა არა როგორც წმინდა თეორიული, არამედ პრაქტიკული მეცნიერებაც და მას „პოლიტიკა“ ეწოდებოდა. ეს ტერმინი დასაბამს არისტოტელესთან პოულობს. ბარტს მხედველობაში აქვს არა არისტოტელეს „პოლიტიკა“, არამედ „პოლითეა“. ბარტის აზრით, შემდგომ ქრისტიანობამ შთანთქა საზოგადოების შესახებ მოძღვრება ყველა დანარჩენთან ერთად და მხოლოდ ჰუმანიზმისა და რეფორმაციის ეპოქაში საზოგადოებრივი მეცნიერება პოლიტიკის სახელწოდებით კვლავ განახლდა“.

არის კიდევ ერთი ნაკადი ამ საკითხის გადაწყვეტაში, რომელიც სოციოლოგიის ისტორიას უფრო ვიწროდ წარმოადგენს და მის საწყისს მეცხრამეტე საუკუნეში ეძებს. იგორ კონის რედაქციით გამოცემულ „სოციოლოგიის ისტორიის“ შესავალში წერია: „სოციოლოგია, როგორც სოციალურ სისტემათა კანონზომიერების განვითარებისა და ფუნქციონირების შესახებ დამოუკიდებელი მეცნიერება, აღმოცენდა მეცხრამეტე საუკუნეში, რაც შეეხება XVII–XVIII საუკუნეთა მოაზროვნეების შეხედულებებს, ეს იყო სოციოლოგიური ცოდნის იდეურ-თეორიული

წინამძღვრები, ესაა გარდამავალი ხანა, გადასვლა სოციალური ფილოსოფიიდან სოციოლოგიაზე“.

სოციოლოგია წარმოიშვა სოციალური ფილოსოფიის ნიადაგზე. ეს მეტამორფოზა სოციალური ფილოსოფიისა სოციოლოგიად არ იძლევა იმის უფლებას, რომ სოციალური ფილოსოფია გამოცხადდეს სოციოლოგიის ისტორიის საწყისად. ისინი განსხვავებული განზომილებანია. ეს ნიშნავს, რომ სოციალურის გააზრება ანტიკურობიდან იწყება, მაგრამ ის არ ატარებდა სოციოლოგიურ ხასიათს. ამიტომ სოციოლოგიის ისტორია უნდა დავიწყოთ იქიდან, როდესაც სოციალური ფილოსოფიის სოციოლოგიად გარდასახვა მოხდა.

ამ თვალსაზრისის წარმომადგენელი, ამერიკელი სოციოლოგი ალექს თიო თავისი შრომის – „სოციოლოგია“ – შესავალში ცალკე პარაგრაფს უთმობს „სოციოლოგიის განვითარებას“, მისი აზრით, სოციოლოგიას ძალიან მოკლე ისტორია აქვს. რა თქმა უნდა, საუკუნეების წინ დაიბადა ქრისტე, პლატონმა და სოკრატემ იფიქრეს და იკამათეს სოციოლოგიური ქცევის შესახებ, მაგრამ მათ არ უწარმოებიათ სისტემატური დაკვირვება მათი თეორიების ტესტირებისათვის, რეალობაზე დამყარებით. ისინი ფილოსოფოსები იყვნენ და არა სოციოლოგები. სოციოლოგიის მეცნიერება გაჩნდა XIX საუკუნეში, როდესაც ევროპელმა სოციოფილოსოფოსებმა მეცნიერული მეთოდების გამოყენება დაიწყეს“.

თიო არა მარტო მიუთითებს სოციოფილოსოფოსების სოციოლოგებად გარდასახვაზე, არამედ ცდილობს ახსნას და გაანალიზოს ამ გარდასახვის მიზეზები. მისი აზრით, ეს მოხდა ორი ფაქტორის გამო, სოციალური განვითარების შესაბამისად ადამიანთა ცხოვრების წესის შეცვლით და ბუნების მეცნიერებათა სწრაფი განვითარებით, რისთვისაც ისინი იქცნენ მეცნიერების ეტალონად, რადგან ემყარებოდნენ მეცნიერულ მეთოდებს. „ფილოსოფოსების სოციოლოგებად გარდაქმნას ორმა ფაქტორმა შეუწყო ხელი: XIX საუკუნის ევროპის სოციალურმა განვითარებამ და ბუნების მეცნიერებების აღზევებამ. დასავლეთის სამყარო რადიკალურად შეიცვალა XIX საუკუნეში, ინდუსტრიული რევოლუციის გამო, რომელმაც მოიტანა ახალი ტექნოლოგია და ცხოვრების ახალი წესი. სულ მცირე დროში საზოგადოებები, რომლებიც დიდი ხნის განმავლობაში სტაბილური იყო და მისდევდა სოფლის მეურნეობას, გახდა ინდუსტრიული, ურბანიზებული და ქაოსური. მათ წარმოშვეს ისეთი პრობლემები, როგორცაა მუშათა ექსპლოატაცია, ადამიანთა მიგრაცია ფერმებიდან დიდ ქალაქებში, სიღარიბე და დანაშაულის ზრდა დიდ ქალაქებში. ამასობაში შეირყა ევროპის პოლიტიკური წყობა. ფრანგული რევოლუციის შემდეგ კითხვის ნიშნის ქვეშ დადგა მონარქიის უფლებები და ეკლესიის ავტორიტეტი.

მოითხოვდნენ ინდივიდის მეტ თავისუფლებას. ბევრი სოციოფილოსოფოსი გრძნობდა წინააღმდეგობებს საზოგადოებაში აღმოცენებული ახალი პრობლემების გადაჭრისას და იმის ახსნისას – რატომ და როგორ გაჩნდა ასეთი რადიკალური ცვლილებები. ამავე დროს, დიდი პატივით ეპყრობოდნენ ბუნების მეცნიერებებს, რადგან მათ გააჩნდათ საშუალება ფიზიკური სამყაროს აღქმისა და კონტროლისათვის. ზოგიერთი სოციოფილოსოფოსი ბუნების მეცნიერებას უყურებდა, როგორც სოციალური სამყაროს გაგებისა და კონტროლის გზის მოდელს. როდესაც

სოციოლოგია განვითარდა, სოციოლოგების წინაშე კვლავ ეს ორი ამოცანა იდგა: სამყაროს გამოსწორება და საზოგადოების შესასწავლად მეცნიერული მეთოდების გამოყენება“.

3. სოციოლოგიის ისტორიის პერიოდიზაციის პრობლემა.

ამ მხრივ ალბათ, ყველაზე მეტად განხილვას ბეკერისა და ბოსკოვის თვალსაზრისი იმსახურებს, რამდენადაც ისინი, სოციოლოგიის ისტორიის გზის პერიოდიზაციას დიფერენცირებულად და სრულყოფილად წარმოადგენენ. მათთვის ამოსავალია მტკიცება, რომ სოციოლოგია თანამედროვე გაგებით გაცილებით უფრო გვიან წარმოიშვა, ვიდრე სოციალური მოძღვრება. „თუ ამ საკითხს ფხიზელი და ყოვლისმომცველი თვალსაზრისით შევხედავთ, ის, რასაც დღეს სოციოლოგიას ვუწოდებთ, ძალზე გვიან განვითარდა, გვიან იმ ცნობიერი 5000 წლისთვისაც, რომელსაც ცივილიზაციას ვუწოდებთ“.

მათი მტკიცებით, ადამიანები ყოველთვის დაინტერესებული იყვნენ ერთობლივი ცხოვრების საკითხებით და იმთავითვე თავი იჩინა საზოგადოებრივმა აზრმა, რომელიც ეხებოდა სოციალურ მოვლენათა რიგს: ომებს, დანაშაულს, სასჯელს, სქესობრივ ურთიერთობებს, და სხვ. ამავე დროს საზოგადოებრივი აზრის უდიდესი ნაწილი უფრო პრესკრიფციული ხასიათის იყო, ეძებდა ეთიკურ მიზნებს და ხშირედ ყალიბდებოდა სოციალური ფილოსოფიის ფორმით. საზოგადოების აზრის ასეთი ფორმის ძირითადი დანიშნულება იყო, განესაზღვრა ადამიანთა საქმიანობა და ქცევა. იგი თავისი ბუნებით იმპერატიული ხასიათის იყო, ე.ი. პრესკრიფციული და არადესკრიფციული, ამიტომ ქადაგება და შეფასება უფრო იყო, ვიდრე ცოდნა.

შემდგომში სოციალური ფილოსოფიის სფეროში კრიტიკული სულისკვეთება დამკვიდრდა. მისი პრინციპების ემპირიულ სინამდვილესთან შეჯერებით ამ სინამდვილის შესწავლისა და მის ბაზაზე სოციალური თეორიის შექმნის მოთხოვნა გაჩნდა. ასეთი სოციალური თეორიის პირველი სახეობები ანტიკურ საბერძნეთში იონიელებიდან იწყება. ბეკერისა და ბოსკოვის აზრით, სოციალურ თეორიასა და სოციალურ ფილოსოფიას შორის განსხვავება სწორედ დესკრიფციისა და პრესკრიფციის განზომილებაშია. სოციალურ თეორიაში „სოციალური მოვლენები განიხილება ობიექტურობის ერთგვარი ზომით; როდესაც მოაზროვნენი და ფილოსოფოსები აღწერენ და განაზოგადებენ სოციალურ მოვლენებს ისე, როგორც ისინი ნამდვილად ხდება და არა ისე, როგორც უნდა ყოფილიყვნენ. ამ აზრით, სოციალური თეორია მეცნიერულ მიზნებს ისახავს, მაშინ, როდესაც სოციალური ფილოსოფია აფასებს და მომავალში სოციალური ქცევის გზებზე მიუთითებს“.

სოციალური ფილოსოფია დიდხანს ბატონობდა მას შემდეგ, რაც სოციალური თეორია წარმოიშვა, მაგრამ სოციოლოგიის განვითარებაში სწორედ სოციალურმა თეორიამ ითამაშა განმსაზღვრელი როლი. ის იყო თავისებური გარდამავალი საფეხური სოციალურ ფილოსოფიასა და სოციოლოგიას შორის. ბეკერი და ბოსკოვი განასხვავებენ სოციოლოგიური თეორიის ორ ტიპს: პირველი სოციალურ მოვლენებს ხსნის გეოგრაფიული ფაქტორებით, ფიზიკურ-ქიმიური მიმართებით და ზებუნებრივი ძალებით; უფრო გვიან, კერძოდ XIX საუკუნეში, წარმოიშვა ოგიუსტ კონტის სახელთან დაკავშირებული სოციალური თეორიის მეორე ტიპი. სოციალური თეორიის ამ ფორმას ავტორები პროტოსოციოლოგიას უწოდებენ და მის არსებას ორი ნიშნით

გამოხატავენ: პროტოსოციოლოგია ბიოლოგიურ მეცნიერებებზე ორიენტირებიდან თავისუფლდება და მასში სოციალურ მოვლენათა აღწერა სოციალური ტერმინებით ხდება. XIX საუკუნის დასასრულისათვის პროტოსოციოლოგია სოციალური თეორიის სფეროდან განიდევენა. უფრო ზუსტად, იგი ანალიტიკურმა სოციალურმა მეცნიერებამ შეაფიქროვა, რომელიც უფრო ვიწრო ხასიათის იყო და თანამედროვე სოციოლოგიური პრაქტიკისათვისაც ძირითადია. ამრიგად, ბეკერისა და ბოსკოვის აზრით, საზოგადოებრივი აზრი განვითარდა სოციალური ფილოსოფიიდან სოციალურ თეორიამდე, ეს უკანასკნელი პროტოსოციოლოგიამდე, პროტოსოციოლოგია კი სოციოლოგიამდე. ეს არის სოციოლოგიური მეცნიერების განვითარების გზა.

როგორც განხილული მასალა გვიჩვენებს, სოციოლოგიის ისტორიის საქმე მრავალფეროვანია და საკითხის ერთმნიშვნელოვანი გადაწყვეტა არ ჩანს. უდავოა, რომ საჭიროა ამ საქმის კონსტრუირება. უნდა გადაწყდეს საკითხი, როგორია სოციოლოგიის ისტორია? აქ ამოსავლად შეიძლება რამდენიმე პრინციპი დავსახოთ. პირველ რიგში უნდა განვასხვავოთ სოციალურის შესახებ ცოდნა სოციალურის შესახებ მეცნიერებისაგან. სოციალურის შესახებ ცოდნა ანტიკურობიდან არსებობს, ყოველ შემთხვევაში იმ დროიდან, როცა დაიწყო სოციალური ერთობის განმსაზღვრელი ჩვევებისა და ნორმების გააზრება. ეს დაახლოებით სოფისტებიდან იწყება. სოფისტებს უკვე ჰქონდათ წარმოდგენა ბუნებისა და ბუნებრივი კანონებისაგან განსხვავებულ სოციალურ კანონებზე, მათ ნორმატიულ ხასიათზე. ესმოდათ, რომ ასეთი კანონები ზნეობის დამკვიდრებას ემსახურება და აუცილებელია ყოველი საზოგადოებისათვის. ამ ეტაპზე სოციალურის ცოდნა ნახევრად მითიური ხასიათისაა, ჯერ კიდევ არ შეიძლება ვილაპარაკოთ სოციალურ მეცნიერებაზე. შემდგომში სოციალური ცოდნის განვითარება დაკავშირებულია ჰერაკლიტეს, სოკრატესა და პლატონის სახელებთან. განსაკუთრებით სოკრატე და პლატონი, როგორც არ უნდა იყოს მათი მოძღვრების შინაგანი განსხვავება, მნიშვნელოვნად წინ წევს სოციალური ცოდნის განვითარების საქმეს და ამ ცოდნას ათავისუფლებენ მითოლოგიური ელემენტებისაგან. პლატონზე შეიძლება ითქვას, რომ მას სისტემური ცოდნა აქვს საზოგადოებაზე, მის სოციალურ სტრუქტურაზე, სოციალურ იერარქიაზე, სოციალურ ტიპოლოგიაზე და სოციალური მმართველობის ფორმებზე. ყოველივე ის, რაც პლატონის დიალოგებშია სოციალური ცხოვრების შესახებ მოცემული, იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ იგი უდავოდ იმსახურებს პირველი სოციოლოგიის სახელს სოციალური ცოდნის ფართო მნიშვნელობით და არა სოციოლოგიის, როგორც სოციალური შესახებ მეცნიერების ერთ-ერთი ფორმით.

რასაც ბეკერი და ბოსკოვი სოციალურ ფილოსოფიას უწოდებენ, ფაქტობრივად ფართოა, რადგან მასში ემპირიული დაკვირვებითი ცოდნაც შედის. პლატონის მიმართ შეიძლება გამოვიყენოთ საზოგადოებათმცოდნეობის ცნება, რადგან მის თეორიაში მოცემულია სოციალურის შესახებ ყველა მეცნიერების პირველი ელემენტები და არა მარტო სოციალური ფილოსოფიის. სოციალური ცოდნიდან გადასვლა ხდება სოციალურ მეცნიერებაზე. აქ, ალბათ, გადამწყვეტი ნაბიჯი არისტოტელეს ეკუთვნის, რომელმაც მეცნიერებათა პირველი კლასიფიკაცია მოგვცა და ცალკეული დარგები დაახასიათა. ყოველ შემთხვევაში, სოციოლოგიური ცოდნა ცალკე დარგად, როგორც იყო, ვთქვათ, ორგანონი, ტოპიკა, გრამატიკა, არც არისტოტელესთან და არც მის

მიმდევრებთან არ ყოფილა გამოყოფილი. ამ მხრივ სოციალურ მეცნიერებათაგან ერთ-ერთი პირველი ჩამოყალიბდა ისტორია, რომელმაც სისტემატური ფორმა მიიღო ჰეროდოტესა და თუკიდიდესთან.

მაგრამ აქაც ერთი არსებითი მომენტი უნდა აღინიშნოს. თავდაპირველ ისტორიას მემატეანური ხასიათი ჰქონდა და არც ფაქტების შემოწმების მეთოდი გააჩნდა; ამიტომ ისტორიამ მეცნიერული ხასიათი მიიღო, როდესაც ნიბურმა და რანკემ შეიმუშავეს წყაროთა კრიტიკის ისტორიულ-ფილოსოფიური მეთოდი“, რაც შეეხება სოციოლოგიას, მისი წინამეცნიერული განვითარება შეიძლება ვეძებოთ ჰერაკლიტესთან, პლატონთანაც, არისტოტელესთანაც, უფრო გვიან - მაკიაველისთანაც. ამ უკანასკნელის მიერ პოლიტიკური ბატონობისათვის ბრძოლის დასურათება, განსაკუთრებით ნაშრომში - „მთავარი“, ხშირად სოციოლოგიის პირველ ფორმადაა მონათლული, რომელსაც მაკიაველი „პოლიტიკას“ უწოდებდა. ეს სახელწოდება სოციოლოგიის მიმართ კონტანაც გვხვდება. იგი იყენებდა ტერმინებს - „სოციალური ფიზიკა“, „პოლიტიკური მეცნიერება“ და „სოციოლოგია“ - სოციალურის შესახებ ცოდნის აღსანიშნავად. ზოგიერთი თვლის, რომ მაკიაველისთან საქმე გვაქვს სოციოლოგიის პირველ ფორმასთან. ეს ეხება მაკიაველის მიერ სოციალური ინტერესების გაცნობიერებას, სახელმწიფოს მიერ კერძო საკუთრების დაცვის აუცილებლობას და კლასთა ბრძოლის მნიშვნელობის შეცნობას, რომელიც „ისტორიის სულად“ მიაჩნია. მარქსი განსაკუთრებულად აფასებდა მის შრომას - „ფლორენციის ისტორია“, რომელშიც აღწერილი იყო კლასთა ბრძოლა. „მხოლოდ მაკიაველიმ შეძლო, თავისი გამოთქმებისათვის ისეთი სიღრმე მიენიჭებინა, რომ მისი თეორია გახდა არა მარტო აღორძინების პოლიტიკური დოქტრინა, არამედ საწყისი მისცა პოლიტიკას, როგორც მეცნიერულ დისციპლინას“. მართალია, მაკიაველი სოციალური ცხოვრების მრავალ მხარეს ახასიათებს, მათი ღრმა მცოდნეა. ის ამკვიდრებს პოლიტიკოსებისთვის ჯერარსულ პრინციპებს და ისტორიის გამოცდილებასაც მოუხმობს, მაგრამ ეს არაა სოციოლოგიის მეცნიერება, არც ზოგადი და არც დარგობრივი სოციოლოგიის აზრით. მეცნიერება ცნებათა სისტემაა, რომელიც ძირეულ კითხვებს პასუხობს. სოციოლოგიისთვის ასეთი კითხვებია:

რა არის საზოგადოება?

როგორია მისი ცვლილების ხასიათი?

რა ძალები ამოძრავებენ საზოგადოებას?

როგორია მისი სოციალური სტრუქტურა? და სხვა.

იმისთვის, რომ ამ კითხვებზე პასუხმა მეცნიერების ფორმა მიიღოს, ის სისტემური და ცნებობრივი უნდა იყოს. საზოგადოების მიმართ ასეთი რამ მხოლოდ მე-18 საუკუნეში ხდება. ძირითადად ეს არის პასუხი კითხვებზე, რა ძალები წარმართავს საზოგადოებას, რომლის ერთ-ერთი ფორმა იყო გეოგრაფიული დეტერმინიზმი. მას წინ უძღოდა სოციალურ კანონზომიერებათა ბუნების მექანიკური გაგება. სწორედ ამ თეორიაში უნდა ვეძიოთ სოციოლოგიურ მოძღვრებათა პირველი სისტემური ფორმები, რომელნიც შემდეგ მალთუსის გზით გადაგვიყვანს XIX საუკუნეში, როდესაც ამ ფორმებმა უფრო სისტემური ხასიათი მიიღეს და

სოციოლოგიის, როგორც დამოუკიდებელი ცოდნის სისტემის ჩამოყალიბება შესაძლო გახდა. ალბათ, საფუძველს მოკლებული არაა ბეკერისა და ბოსკოვის მოსაზრება, პირველ სოციოლოგებად სპენსერს და კონტს რომ ახასიათებან. მაგრამ უსაფუძვლოა მათთვის პროტოსოციოლოგიის მიწერა. მათი მოძღვრება იყო სოციოლოგია, ყოველგვარი პრედიკატიზების გარეშე. სწორედ ამ მოაზროვნეებთან მიიღო სოციოლოგიამ ცნებითი სისტემის ფორმა, ამოსავალი პრინციპების და ძირეული საკითხების შეგნებული დაყენება და გადაწყვეტა.

4. რისთვის სოციოლოგიის ისტორია? სოციოლოგიის ისტორია როგორც სოციოლოგიის თვითცნობიერება.

თანამედროვეობა ყველაფრის მიმართ სვამს კითხვას არა მარტო ყოფიერების თუ რაობის შესახებ, არამედ მისი არსებობის მიზნის თუ დანიშნულების შესახებაც. დღეს, როცა უარყოფის საგანი ხდება სოციალური მეცნიერებანი და არქეოლოგიით დაწყებული, სოციოლოგიით დამთავრებული, სოციალურის ყველა თეორია ზედმეტად ცხადდება, მეორე მხრივ ანტიისტორიზმი ისტორიას აყენებს სამსჯავროს წინაშე, ართმევს უფლებას, იყოს მეცნიერებათა რიგში, ისტორიას ორივე მხარე უტევს, რადგან სოციოლოგიის ისტორია სოციალურს და ისტორიას აერთიანებს. ასეთ ვითარებაში ისმის კითხვა: რა გამართლება აქვს მის არსებობას? რა ღირებულება შეიძლება ჰქონდეს სოციოლოგიის ისტორიას? თუ მის ღირებულებაზე ვილაპარაკებთ, უნდა იყოს ნაჩვენები - თავისთავადაა იგი ღირებული, თუ როგორც სოციოლოგიის დამხმარე საშუალება. რა არის მასში მნიშვნელოვანი - ის, რომ სოციოლოგიის ისტორიაა, თუ ის, რომ სოციოლოგიის ისტორიაა. მოკლედ, თავისთავადი ღირებულება აქვს, თუ ღირებულია, როგორც სოციოლოგიის თეორიის დამატება.

პირველ რიგში ყურადღება უნდა მიექცეს სოციოლოგიის თეორიის და ისტორიის კავშირს. სოციოლოგიის თეორია იაზრებს სოციალურს წარსულთან კავშირში და ეს ეხება არა მარტო გააზრების საგანს, საზოგადოებას, აწმყოსა და წარსულის ტრადიციებთან დამოკიდებულებას, წარსულით საზოგადოების გაპირობების ზომას, არამედ სოციოლოგიის საკუთარი ყოფიერების წარსულსაც, იმ ტრადიციებს, რაც დაინერგა ამ მეცნიერებაში. სოციოლოგიის ისტორია სოციოლოგიისთვის არის არა მისი საგნის, საზოგადოების შემეცნება, არამედ თვითშემეცნება, რეფლექსია არა საზოგადოებაზე, არამედ საკუთარ თავზე. სოციოლოგიის ისტორია სოციოლოგიის თვითცნობიერებაა, იმ ისტორიული გზისთვის თვალის გადევნებაა, რომელმაც მოიყვანა დღევანდელი დღემდე და რომელის მხრებზე თანამედროვე სოციოლოგია დგას. სოციოლოგიის თვითცნობიერება მისი ავტობიოგრაფიაა, ცხოვრების გზაა. სოციალური მეცნიერება, რომელსაც საკუთარი თავი არა აქვს შეცნობილი, საგნის შემეცნებაშიც დიდ წარმატებას ვერ მიაღწევს. სხვას რომ თავი დავანებოთ, სოციოლოგიისთვის სოციოლოგიის ისტორია ნეგატიური თვალსაზრისით მაინც იქნებოდა ღირებული, რადგან მისი გზით სოციოლოგია გათავისუფლდებოდა იმ მცდარ გზაზე სიარულისაგან, რომელიც მას წარსულმა არგუნა. თუ წარსულის გამოცდილებას გავიზიარებთ, არ გავიმეორებთ მექანიკურ, ბიოლოგიურ, ფსიქოლოგიურ და სხვა-იზმების შეცდომებს სოციოლოგიაში და გვეცოდინება, როგორი გზით არ უნდა ვიაროთ.

ამ ნეგატიური მნიშვნელობის გარდა ისტორიას სოციოლოგიისთვის პოზიტიური მნიშვნელობაც აქვს, რადგან მეცნიერების ისტორია თეორიისთვის თავისებური სალაროა, სადაც თავმოყრილია ის განძი, რაც დაგროვილია სოციოლოგიის არსებობის განმავლობაში. წარსულის ძიებათა არეალი მხოლოდ შეცდომათა ლაბირინთი როდია, აქ არის მიგნებები, ჰიპოთეზები, შემეცნებანი, რომელთა თავიდან ძიება არ უწყევს ისტორიაზე დამყარებულ თეორიას. ამ თავის ცნებათა სალაროში ის აღმოაჩენს გარკვეულ დონეს შემეცნებისას, რომლის გარეშე ცარიელ ნიადაგზე მოუწევდა შემეცნების დაწყება, რაც იქნებოდა „ველოსიპედის ხელახლა გამოგონება“. სოციოლოგიის ისტორია, როგორც პერიპეტებიტაც უნდა ხასიათდებოდეს, სოციოლოგიის თეორიის ნაწილია, ის თეორიას აძლევს კვლევის მიმართულებას და მეთოდებსაც. მექანიციზმის, ბიოლოგიზმისა და ფსიქოლოგიზმის მცდარობის დადგენით არ ამოიწურება სოციოლოგიის ისტორიის მიღწევა ამ საკითხებში, რადგან ამით ცნობიერდება ისიც, რომ აუცილებელია სოციალურის მიმართების გარკვევა ბიოლოგიურთან და ფსიქიკურთან. სოციოლოგიის ისტორია სოციოლოგიის მიერ დაგროვილ ცოდნათა ჯამია, რომელმაც უნდა გააგრძელოს შემკვიდრეობა და ის უნდა აითვისოს სოციოლოგიის თეორიამ. ავიღოთ სოციოლოგიის საგნის პრობლემა:

სოციოლოგიის ისტორია იწყება მტკიცებით, რომ სოციოლოგიის საგანია საზოგადოება.

შემდგომ სოციოლოგიის საგანი იმაზე მითითებით დაკონკრეტდა, რომ ის სოციალურ სტრუქტურასა და სოციალურ ინსტიტუტებს სწავლობს;

ამას დაემატა სოციალური ცვლილების ბუნების გარკვევა;

შემდგომ ეტაპზე კი სოციოლოგიის საგნის ისეთი ელემენტები, როგორცაა:

ინდივიდებისა და ჯგუფების სოციალური ქცევა, პიროვნების, ჯგუფისა და საზოგადოების მიმართებათა ფორმები.

დღევანდელი საზოგადოების კვლევა სოციალური სისტემისა და მისი ელემენტების განასერში განხორციელდეს;

როგორც ვხედავთ, ისტორიის პროცესში გროვდება ჩვენი ცოდნა სოციოლოგიის საგანზე და სოციოლოგიის საგნის ძიების პროცესში დადგენილი ყოველი ელემენტი სოციოლოგიის საგნის თანამედროვე გაგებაში მონაწილეობს. ეს არ მოხდებოდა, რომ უარი გვეთქვა სოციოლოგიის თვითშემეცნებაზე მისი ისტორიის სახით, ამიტომ სოციოლოგიის ისტორია მისი თეორიის კომპონენტია. არც სოციოლოგიის ისტორია წარმოიდგინება სოციოლოგიის თეორიის გარეშე და არც სოციოლოგიის თეორია ისტორიის გარეშე. სოციოლოგიის ისტორია ის კიბეა, რომლის საფეხურებს თეორიასთან მივყავართ. სოციოლოგიის მიმართ სოციოლოგიის ისტორიას შესავლის როლის თამაშიც შეუძლია, რადგან მას შევყავართ სოციოლოგიურ პრობლემატიკაში, თანაც იმ საფეხურების გავლით, რა საფეხურებიც სოციალურის შემეცნებამ დღემდე გაიარა. სოციოლოგიის ისტორია ამზადებს და ანაყოფირებს ნიადაგს სოციოლოგიისთვის, აძლევს მას მყარ საფუძველს, რომელზეც აიგება თანამედროვე შემეცნება და რომელიც მომავლის პერსპექტივაში თვითონ გახდება ისტორიის ნაწილი. (მომზადებულია ე.კოდუას “სოციოლოგიის ისტორიის” შესავლის მიხედვით).

ლექცია II

1. პლატონის დიალოგი „სახელმწიფოს“ პრობლემატიკა და შინაარსი;
2. პლატონის „პოლიტიკოსი“;
3. არისტოტელეს სოციალური შეხედულებები;
4. არისტოტელე მიზნებისა და საშუალებების თანაფარდობის შესახებ;
5. კონფლიქტის სოციოლოგიის საწყისები არისტოტელესთან;
6. პოლიბიოსი: სახელმწიფოს წარმოშობის შესახებ;
7. პოლიბიოსი: სახელმწიფოს მმართველობის ფორმების წრებრუნვის თეორია
8. პოლიბიოსი: სახელმწიფოს „შერეული“ მმართველობის ფორმის შესახებ.

1. პლატონის დიალოგი „სახელმწიფოს“ პრობლემატიკა და შინაარსი

დიალოგის ამ მონაკვეთში ორი პრობლემა დგას – რაშია ადამიანის ყოფიერების საზრისი და არის თუ არა განსხვავება სხვადასხვა თაობის ადამიანთა ღირებულებით ორიენტაციებში.

დიალოგის ერთ-ერთი პირველი პრობლემა სამართლიანობის გარკვევაა, მაგრამ ის არაა საწყისი კითხვა. საწყისია – ადამიანის ყოფიერების საზრისის საკითხი, – რა აზრი აქვს ჩვენს ყოფიერებას, რისთვის ვართ ამ სამყაროში, გაგვაჩნია თუ არა რაიმე დანიშნულება და რაშია მისი არსება? ამ კითხვაზე გარკვეული პასუხებიცაა, რომელთაგან ნაწილს პლატონი არ ეთანხმება. ასე, მაგალითად ერთ-ერთი პირველი პასუხი ამბობს, რომ ყოფიერების საზრისი ქონებაში, სიმდიდრეში უნდა ვეძიოთ. ასეთი თვალსაზრისი ისტორიულად არსებობდა. ქონებას გარკვეული მნიშვნელობა აქვს, მაგრამ ეს არაა ადამიანის ყოფიერების განმსაზღვრელი. კიდევ მეტი, ქონების მოყვარულებთან ურთიერთობაც კი ძნელია, რადგან მათ ქონების მოპოვების მეტი არაფერი ამოძრავებთ.

დიალოგში წამოტივტივდა კიდევ ერთი მხარე – სიამოვნება. იქნება მასში იყოს ადამიანის ყოფიერების საზრისი? მაგრამ პლატონი(კეფალის ენით) ამასაც არ ეთანხმება. მისი აზრით, სიამოვნების საგანი ცვალებადია, სხვადასხვა ასაკში სხვადასხვა რამ იწვევს ჩვენს სიამოვნებას. ახალგაზრდული გატაცებები, დროის ტარება, სიყვარული, ასაკში შესვლისას თავის მნიშვნელობას კარგავს.

ერთადერთი ღირებულება, რომელიც ყველა ასაკში მნიშვნელობს სიბრძნეა. ის იმოწმებს სოფოკლეს სიტყვებს „მოხუცებულობა არ ახასიათებს ბრძენთ. იმათ ვისაც აქვთ ჭკუა ახალგაზრდობის ღვთიური დღით ნასაზრდოები“. განცხრომა და სიამოვნება კი ცვალებადია, როგორც ორიენტირების საგნის, ისე სუბიექტის მდგომარეობითაც.

კიდევ არის ერთი გზა ადამიანის ყოფიერების საზრისის განსახორციელებლად – სახელისა და დიდების მოპოვება. ამას ადამიანები ზოგჯერ ქონებითაც აღწევენ და ამით მოხუცებულობასაც იმსუბუქებენ. მათთვის დასასრულთან მიმყვანი გზა უფრო იოლი ხდება. სახელი და დიდება ადამიანს იმედს უსახავს, რომ მის ცხოვრებას ამოდ არ ჩაუვლია, მაგრამ არც ამას შეუძლია იქონიოს გადამწყვეტი მნიშვნელობა ადამიანის ყოფიერებაში.

გარდა იმისა, რაც ჩამოვთვალეთ – სიმდიდრე, სიამოვნება, სიბრძნე, სახელი და დიდება – არის კიდევ რაღაც, რაც შეიძლება ადამიანმა ისურვოს თავისი ყოფიერების გასაზრიანებისათვის. ეს იქნება ყველაზე დიდი სიკეთე, რომელსაც შეუძლია ადამიანს დაადღევეინოს სიკვდილის შიში და იყოს ბედნიერი სამყაროში. თუ ჰედონიზმი გამორიცხულია, როგორც ბედნიერებისა და საზრისიანობის გზა, სხვა გზა უნდა მოინახოს. ეს უნდა მოხდეს ადამიანზე დაკვირვებით. სიკვდილის წინ, მოხუცებულობაში, ადამიანს უჩნდება ჯოჯოხეთის შიში. ის სულ უფრო უფიქრდება იმას, ხომ არ ჩაიდინა რაიმე უსამართლობა ცხოვრებაში, იქნებ ვალი არ გადაიხადა ან წაართვა ვინმეს რაიმე. თუ ასეთი შიში არ აწუხებს ადამიანს, მას იმედიც არ ეკარგება მოხუცებულობაში. ამიტომ მისთვის მთავარია დაადგინოს, იყო თუ არა სამართლიანი, ახასიათებდა თუ არა სიქველე მას ცხოვრებაში. მაგრამ ეს საკითხი, რომ გადაწყდეს, უნდა მოინახოს განზომილება, რომელშიც გამოჩნდება, რა შეიძლება იყოს სამართლიანობა და სიქველე.

ცხოვრების წესი, რომელმაც უნდა განსაზღვროს ადამიანის ადამიანური მოვალეობა, მოითხოვს სიმდიდრესაც, სიბრძნესაც, სიამოვნებასაც, მაგრამ გონიერი მოქმედება ყოველთვის უნდა იყოს დაფუძნებული სამართლიანობაზე და საკითხი ისმის – როგორ განვსაზღვროთ სამართლიანობა? შეიძლება თუ არა, რომ სამართლიანობა გავიგოთ, როგორც პატიოსნება.

სოკრატე ამ კითხვას სვამს იმიტომ, რომ მისთვის პატიოსნება ყოველთვის არაა სამართლიანობის გარანტია. მაგალითად, თუ ვინმეს ვალს ვუბრუნებთ – პატიოსნებაა, მაგრამ იგი ყოველთვის სამართლიანობის მაჩვენებელი ვერ იქნება. თუ ვინმემ იარაღი გვათხოვა და დავუბრუნეთ, როცა გონებაზე შეირყა, ეს შეიძლება ცუდი შედეგით დამთავრდეს. ამიტომ ჩვენი ქცევაც ვერ იქნება სამართლიანი. პირიქით, სამართლიანობა ის იქნება, რომ არ დავუბრუნოთ ეს ვალი ამ ვითარებაში. სხვა სიტუაციაში, განა გიჟს შეიძლება ვუთხრათ სიმართლე? ამიტომ არც სიმართლე და არც ვალის გადახდა არაა სამართლიანობის მაჩვენებელი. მაშ რა უნდა იყოს სამართლიანობა? შეიძლება ვთქვათ, რომ სამართლიანობა არის ყოველ ადამიანს მივავოთ ის, რისი ღირსიცაა. მაგრამ ადამიანები განსხვავებულნი არიან, ზოგი მოყვარეა, ზოგი – მტერი. ამიტომ სამართლიანობა იქნება მტერს ვუპასუხოთ ბოროტებით, მოყვარეს – სიკეთით. მაგრამ სიმძნელე იმაშია, რომ არ გვაქვს მტრისა და მოყვასის განსხვავების კრიტერიუმი. ის, ვინც მტერი გვგონია, შეიძლება არცაა მტერი და ვინც მოყვარე გვგონია, არაა მოყვარე. თუ ზემოთ აღნიშნული პრინციპით ვიმოქმედებთ, აღმოჩნდება, რომ მივავებთ იმას, რაც არ დაუმსახურებია. მაშასადამე, ეს განსაზღვრებაც არ გამოდგება.

სულის ღირსება მისი სამართლიანობაა, ნაკლი – უსამართლობა. სამართლიანი სული და ადამიანი იცხოვრებს კარგად, უსამართლო – ცუდად. სული, რომელიც ღირსეულად, ე. ი. დანიშნულებისამებრ ცხოვრობს, ბედნიერია. და, პირიქით, უღირსად ვინც ცხოვრობს, მისი

ცხოვრება უსაზრისოა. მაშასადამე, სამართლიანობა ადამიანის ყოფიერების საზრისის განხორციელებაა, ის მთავარი სათნოებაა.

ცალკეული ადამიანის ქცევა უნდა გაიზომოს რაღაც ზოგადზე, ყოველ შემთხვევაში იმაზე, რაც თავადაა სიქველე და სამართლიანობა. ამიტომ ადამიანის, ინდივიდის ქცევა ვერ იქნება სამართლიანობის საზომი. იმიტომ, რომ ინდივიდის ქცევა სხვებთან მიმართებაში შეიძლება იყოს სამართლიანობისა და სიქველის მაჩვენებელი. ამიტომ ეს იდეა რომ გამოჩნდეს, ის საჭიროებს ადამიანთა გარკვეულ ჯგუფს. ადამიანი სოციალური არსებაა, რასაც ის სხვა ადამიანებთან კავშირში ავლენს. ამ ასპარეზზე უნდა გამოჩნდეს, ემსახურა თუ არა ის სამართლიანობის იდეას. სოციუმის ორგანიზაციის ერთ-ერთი ძირეული ფორმა სახელმწიფოა. ამიტომ, სახელმწიფოს, როგორც სოციალური ინსტიტუტის გზით, გამოჩნდება სიქველე და სამართლიანობა. სახელმწიფოს მეშვეობით დავინახავთ, რა არის სამართლიანობა.

მკვლევარები ხაზს უსვამენ იმას, რომ პლატონის „სახელმწიფოში“ სამართლიანობის იდეა არის ქარგა, რომელსაც მიუყვება მისი უტოპია, მოძღვრება მომავალი საზოგადოების შესახებ.

მაგრამ რა არის სამართლიანობა და უსამართლობა თავისთავად? ამ ამოცანის შესრულება შესაძლებელია იმ შემთხვევაში, თუ მონახება სამართლიანობისა და უსამართლობის გამოვლენის სფეროები. პირველ რიგში, ასეთი სფერო ადამიანის სულია, შემდეგ – სახელმწიფო, მაგრამ ადამიანში ამის დანახვა გაცილებით უფრო რთულია, ვიდრე სახელმწიფოში. თუ ვინმეს დავაკისრებთ შესუსტებული მხედველობით წაიკითხოს ასოები, წვრილ ასოებს უფრო ვერ წაიკითხავს, ვიდრე მსხვილს, ამიტომ უკეთესი იქნებოდა ჯერ მსხვილი ასოები წაეკითხა და შემდეგ უფრო წვრილი. სამართლიანობა სახელმწიფოში უფრო ნათლად ჩანს, ვიდრე ადამიანში, ამიტომ პლატონი გვთავაზობს სახელმწიფოს ანალიზით დაწყებას.

სახელმწიფოს წარმოშობის მიზეზები. პლატონი აანალიზებს იდეალურ სახელმწიფოს და სახელმწიფოს წარმოშობის მიზეზებს ადგენს. მისი აზრით, ადამიანთა ურთიერთობის საჭიროებამ შექმნა სახელმწიფოს ფორმის ორგანიზაციის აუცილებლობა. ეს აუცილებლობა კი გამოწვეული იყო ადამიანთა მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების საჭიროებებით. ერთ ადამიანს შეუძლია ერთი საქმის კეთება, მან უნდა იმოქმედოს საკუთარი უნარის მიხედვით, ადამიანთა მოთხოვნილებები კი მრავალფეროვანია. სახელმწიფო თავის ქვეშევრდომებისათვის ამ მრავალფეროვან მოთხოვნილებებს მხოლოდ შრომის განაწილების გზით უზრუნველყოფს. ეს არა მარტო სახელმწიფოს შიგნით, არამედ სახელმწიფოებს შორისაც ხდება. სახელმწიფოს შიგნით შრომა მიწათმოქმედებს, ხელოსნებს, ვაჭრებს, მეომრებს და ა.შ. შორის ნაწილდება. ამ გზით ყველას დასაქმება უნარის მიხედვით და სხვადასხვა პროდუქტების გაცვლა უზრუნველყოფილი იქნება. მაგრამ, პლატონის აზრით, არის სახელმწიფოები, რომელთა ქვეშევრდომებს უფრო მეტი მოთხოვნილება აქვთ, ვიდრე აწარმოებენ, ამიტომ ჩნდება სახელმწიფოთა დაპყრობის და დამპყრობთაგან თავდაცვის საჭიროება, იწყება ომები, რომლებიც უბედურებაა როგორც პირადი, ისე საზოგადოებრივი მასშტაბით. ამას მოსდევს ადამიანთა სპეციალური რაზმების აუცილებლობა მეომრების სახით. ყველას არ შეუძლია ამ მოვალეობის შესრულება. ამასაც, ისე როგორც ყოველივე სხვას, მომზადება ჭირდება. ყოველ შემთხვევაში, ადამიანთა ერთი ფენა, რომელიც საჭიროა იდეალურ სახელმწიფოსათვის, არის მეომრები. ისინი

მხოლოდ ამ საქმით უნდა იყვნენ დასაქმებულნი, უნდა ჰქონდეთ პროფესიული წრვთა. ისე, რომ ქუდზე კაცის პრინციპი არ გამოდგება. ამიტომ პლატონი გვთავაზობს ამ ფენისათვის აუცილებელ აღზრდა-განათლების სისტემას. იმ ჩვევათა შორის, რომელიც აუცილებელია მეომრებისათვის, პლატონი ახასიათებს ახლობლებისადმი მოკრძალებას და მტრებისადმი შეუბრალებლობას, ამავე დროს., მათ უნდა შეეძლოთ მტრისა და მოყვასის გარჩევა, ამას კი შემეცნება და სიბრძნე სჭირდება.

საზოგადოების სოციალური სტრუქტურა. არის კიდევ ერთი საინტერესო საკითხი, სახელმწიფოს თუ საზოგადოების სოციალური სტრუქტურის საკითხი. ზემოთ დახასიათებული იყო ამ სტრუქტურის ერთი ელემენტი – მეომრები. აქვე სხვა ელემენტებზე და მათ შორის მიმართებაზეც მსჯელობს.

პლატონის მტკიცებით, იდეალურ სახელმწიფოში ყველანი ძმები არიან, მაგრამ განსხვავება მათშიც არსებობს. ძირითადი სამი ფენაა: მმართველები, მეომრები და ხელოსნები თუ მიწათმოქმედნი. საზოგადოების ეს სამი ფენა თუ წოდება ისევე განსხვავდება ერთმანეთისგან, როგორც სამი სახის ლითონი – ოქრო, ვერცხლი და რკინა. პლატონის თქმით, ღმერთმა როცა შექმნა მართვის უნარის მქონენი, მათ შეურია ოქრო, მეომრების შექმნისას ვერცხლი გამოიყენა, რკინა და სპილენძი კი მიწათმოქმედთა და ხელოსანთა შექმნისას.

ყოველი ფენა თავის მსგავსს ბადებს, მაგრამ ისეც ხდება, რომ მიწათმოქმედებსა და ხელოსნებში იბადება მცველი, ან მმართველი, ან შეიძლება პირიქითაც იყოს. ყველა შემთხვევაში, უნარის შესაბამისად უნდა მიეცეთ შესაძლებლობა, მოხვდნენ შესაბამის ფენაში. თუ ფენები ავურიეთ ერთმანეთში და ხელოსნები დაიკავებენ მმართველებისა და მეომრების ადგილს, საზოგადოება დაიშლება. ახალ საზოგადოებაში წარმოშობასთან ერთად უნდა გათვალისწინებული იყოს ბუნებრივი უნარები. ეს უკანასკნელი მოთხოვნა პლატონის იდეალური სახელმწიფოს დემოკრატიული ელემენტია. ელიტური სტრუქტურის თანამედროვე თეორიები ელიტის წარმოქმნის საფუძვლად უნარისა და განათლების დადგენას მოითხოვენ. ამის საწყისი კი პლატონის მოძღვრებაშია მოცემული.

იდეალური სახელმწიფოს მოდელი. პლატონის იდეალურ სახელმწიფოს ახასიათებს ოთხი სათნოება: სიბრძნე, სიმამაცე, გონივრულობა და სამართლიანობა.

რას ნიშნავს სახელმწიფოს სიბრძნე, ეს ცოდნაა, მაგრამ არა ყოველგვარი. შეიძლება საუკეთესო დურგალი იყო, ე. ი. იცოდეს დურგლობა, მაგრამ ეს არ იქნება სახელმწიფოს სიბრძნე, სახელმწიფო დურგლების ხომ არაა, არც მოწათმოქმედთა და არც ხელოსანთა ცოდნა არ გამოდგება. სახელმწიფოს სიბრძნეს უზრუნველყოფს მცირერიცხოვან მმართველთა ის ცოდნა, რითაც მომარაგდება სახელმწიფო ჯანსაღი აზრებით, როგორც შინაგან, ისე საგარეო ურთიერთობაში მართვისას. ამის უნარი საზოგადოებაში მხოლოდ მცირედთ გააჩნიათ, ამიტომ, პლატონის აზრით, მმართველობის დიდი აპარატი არცაა საჭირო. მართვის ცოდნაა სწორედ სიბრძნე. როგორც ჩანს, პლატონს გაცნობიერებული ჰქონდა ბიუროკრატიის ბატონობის საშიშროება, რაც თანამედროვე სახელმწიფოში განხორციელდა.

სახელმწიფოს ერთ-ერთი ნიშანია სიმამაცე. ეს ნიშნავს, რომ სიმამაცე უნდა ახასიათებდეს მათ, ვისაც ეკისრება სახელმწიფოს დაცვა. მათ უნდა ჰქონდეთ გაცნობიერებული, რა საშიშროებანი ემუქრება სახელმწიფოს და მოქმედებდნენ ამ ცნობიერების მიხედვით. ამ ცნობიერების უზრუნველყოფა აღზრდას ევალება მუსიკალური ხელოვნებისა და ფიზიკური კულტურის გზით. მაშასადამე, კანონმდებელმა რომ შთაუწერგა მცველს ამის საფუძველზე მიღებული „მუდმივი შენარჩუნება და შენახვა სწორი აზრისა იმაზე, რაა საშიში და რა არ არის საშიში, მე მიმაჩნია სიმამაცედ“, ასკვნის პლატონი .

რაც შეეხება გონივრულობას, ეს არის სახელმწიფოს უნარი, თავი შეიკავოს სიამოვნებათა და აღტკინებათაგან, დასძლიოს ცუდი მხარეები და გამოავლინოს თავისი თავი კარგი მხრით. გონივრულობა ჰარმონიას ჰგავს და ეს ერთნაირად უნდა ახასიათებდეს სახელმწიფოს მმართველებსაც და ქვეშევრდომებსაც. როცა სახელმწიფოს სიმები საკრავის სიმებივით თანაბრად ჟღერენ და ჰარმონიას ქმნიან, მაშინ გვაქვს საქმე სახელმწიფოს გონივრულობასთან.

სახელმწიფოს მეოთხე ნიშანია სამართლიანობა. მსჯელობა სულ იმაზე მიმდინარეობს, რა არის სამართლიანობა და კვლავ საკითხად დგება. პლატონის თქმით, ისე გვემართება, რაღაც ხელში გვეჭიროს და მაინც სხვაგან ვეძებდეთ, რადგან რაც აქამდე ვილაპარაკეთ, იმაში უკვე განსაზღვრული იყო სამართლიანობა. სამართლიანობაა, როცა ყველამ თავის საქმე იცოდეს და მას ასრულებდეს, როცა კლასები თუ ფენები არ ურევენ თავიანთ ფუნქციებს. ამ გზით განხორციელდება სამართლიანი სახელმწიფოც. შესაბამისად, უსამართლობა იქნება, როცა ხელოსანი ეცდება მეომრის ადგილი დაიკავოს, მეომარი მმართველისას და ა. შ. „ეს არის უსამართლობა... ამის საპირისპიროდ სამართლიანობაა და სახელმწიფოსაც სამართლიანს გახდის ყველა წოდების საკუთარი საქმისადმი ერთგულება... როცა ყოველი მათგანი შეასრულებს იმას, როცა მას ახასიათებს“. ამით გაცემულია პასუხი კითხვაზე, რომელიც თავიდანვე დაისვა და რომლის გასარკვევად გახდა ფორმალურად საჭირო იდეალური სახელმწიფოს მოდელის ანალიზი, რადგან რა არის სამართლიანობა, ამ კითხვაზე პასუხი უნდა ეძებნა სახელმწიფოს განზომილებაში, მაგრამ არის მეორე განზომილებაც, რომელიც პირველზე მეტი მნიშვნელობისაა და, ამავე დროს, უფრო რთულიც. ესაა სამართლიანობის გარკვევა ცალკეული ადამიანის დონეზე. პლატონის მოძღვრების მიზანი თავიდანვე ადამიანია და არა ორგანიზაცია და თუ სახელმწიფოს მიანიჭა უპირატესობა ადამიანის ყოფიერების საზრისად მიჩნეულ სამართლიანობის გარკვევაში, იმიტომ კი არა, რომ სახელმწიფო უფრო მნიშვნელოვანი იყო, არამედ იმიტომ, რომ სამართლიანობა უფრო ადვილად საწვდომი იყო სახელმწიფოს შუქზე.

მამაკაცთა და ქალთა გენდერული როლები. პლატონი მეომართა ფენის ყოფის პრობლემებს აგრძელებს და უჩვენებს, რომ იდეალურ სახელმწიფოში მეომრებს არა მარტო საკუთრება არ უნდა ჰქონდეთ, არამედ საკუთარი ცოლ-შვილიც არ უნდა ჰყავდეთ. პლატონი ამ მტკიცებას განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს. იდეალურ სახელმწიფოში მამაკაცის როლის გარკვევა არ ამოწურავს საქმეს, საჭიროა განისაზღვროს, რა როლი უნდა ჰქონდეს ქალს, როგორი წესით იქნება ბავშვების შობა და შემდეგ მათი მოვლა, ვინ უნდა იკისროს მათი აღზრდა-სწავლება. ამ კითხვებს განსაკუთრებული ადგილი უკავია „სახელმწიფოს“ მეხუთე წიგნში. პლატონი, პირველ რიგში, ათავისუფლებს ქალებს სახლის მწყემსის ფუნქციისაგან, როცა ცდილობენ

საზოგადოებრივ საქმიანობაში არ მიაღებინონ მონაწილეობა. პლატონის აზრით, არა მარტო მამალ ძაღლს, არამედ ლეკვებიან ძუსაც შეუძლია მცველის როლის შესრულება, ამიტომ მეომარი შეიძლება იყოს არა მარტო მამაკაცი, არამედ ქალიც. ქალს არა აქვს ფიზიკურად მამაკაცის ძალა, მაგრამ მას შეუძლია მეომრად ყოფნა. ეს მოვალეობა ქალმა პირნათლად რომ შეასრულოს, მამაკაცის მსგავსად მასაც ჭირდება აღზრდა და განათლება. ის გზა, რომელიც დასახული იყო მამაკაცთათვის, გამოსადეგია ქალისთვისაც. ქალებმაც უნდა გაიარონ მუსიკალური და გიმნასტიკური ხელოვნება სამხედრო საქმესთან ერთად. პლატონი საკითხს სვამს: დავსვათ თუ არა ქალი მამაკაცის თანსწორუფლებიანად? შეუძლია თუ არა მას იტვირთოს ყოველივე, რასაც მამაკაცი აკეთებს? მისი აზრით, ეს შესაძლებელია, ისე როგორც რუსთაველისათვის „ლეკვი ლომისა სწორია, ძუ იყოს, თუნდა ხვადია“. პლატონისთვის საზოგადოებრივ საქმეების დასქმებაში სქეთა სხვაობას არა აქვს მნიშვნელობა. აქ პლატონი სოკრატეს მიმართ ოპონენტებს წამოაყენებინებს ერთი შეხედვით დაურღვეველ არგუმენტს. თუ ყველამ თავისი საქმე უნდა აკეთოს, თავისი ბუნებისა და უნარის მიხედვით, მამაკაცები და ქალები ხომ განსხვავებული ბუნების არიან და როგორ შეიძლება მათ ერთიდაიგივე საქმე დავაკისროთ, ან არ ვაკეთებინოთ მათი ბუნების შესაბამისი საქმე. პლატონის აზრით, ისე როგორც ყველა მამაკაცი არ გამოდგება მეომრად, არც ყველა ქალი, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ მათ შორის არ იქნება ამ საქმისათვის გამოსადეგი და არა მარტო ამ საქმისათვის. ყველა საქმისათვის, რომელსაც მამაკაცი აკეთებს, გამოდგება ქალიც.

რაც შეეხება ცოლების და შვილების საერთოობას, პლატონი ამის მტკიცებაში უეყვევია. მისი აზრით, მეომარ „მამაკაცთა ყველა ქალი საერთო უნდა იყოს და ცალკე არც ერთმა მათგანმა არ უნდა იცხოვროს ერთთან. ბავშვები საერთო უნდა იყოს, მამამ არ უნდა იცოდეს, რომელია მისი შვილი, ხოლო შვილმა – ვინაა მისი მამა“. პლატონი ითვალისწინებდა, რომ ამას ყველა არ დაეთანხმებოდა და, მართლაც არისტოტელემ სასტიკად გააკრიტიკა პლატონი ამ საკითხში. არისტოტელემ „პოლიტიკაში“ (წიგნი II) აღნიშნა, რომ სახელმწიფოს ერთ ოჯახად გაერთიანება გამოიწვევს მის მოსპობას. საერთო შვილები საერთოდ უგულვებელყოფენ საერთო მამებს. გარდა ამისა, თუ არ ეცოდინებათ მამებს და შვილებს ერთმანეთი, მათ შორის შეიძლება სასიყვარულო საქმეებიც გაიბეს, თუმცა პლატონი არ უშვებდა სქესობრივ კავშირს შვილებსა და მშობლებს და უფროს ნათესავებს შორის დედის მხრიდან. მაგრამ როგორ მოახერხებდა ამას, ეს გაურკვეველია, ქორწინების მნიშვნელობა პლატონთან განისაზღვრება საუკეთესო მოდემისათვის ზრუნვით. პლატონი მოითხოვს, რომ დაქორწინება და ბავშვების გაჩენა არ უნდა მოხდეს არც ზედმეტად ახალგაზრდულ და არც ბებრულ ასაკში, რომ მომწიფებულმა ქალმა და მამაკაცმა უნდა შემქნას ოჯახი – ქალმა 18-20 წლისამ, მამაკაცმა 25-35 წლისამ. ქალმა ბავშვები უნდა გააჩინოს 40 წლამდე, მამაკაცებმა – 55 წლამდე. ამავე დროს, მშობლები უნდა იყვნენ ყოველმხრივ შემკულნი. ისე, როგორც ცხოველებში ვარჩევთ საუკეთესოს გამრავლებისათვის, ასევე ადამიანებში, მხოლოდ საუკეთესონი უნდა შეუღლდნენ და მათი შვილები უნდა გაზარდოს სახელმწიფომ. სუსტნი და ცუდნი ერთმანეთთან შეუღლდებიან, მაგრამ მათ შვილებს არ გაზარდის სახელმწიფო, თუმცა ამის შესახებ მათ არაფერი არ უნდა იცოდნენ. მმართველებს აქვთ სიცრუის უფლება.

ქორწინების გარდა საუკეთესოთათვის პლატონი უშვებს რელიგიურ დღესასწაულებზე შეხვედრის და სქესობრივი კავშირის უფლებას, მათი მემკვიდრეების გამრავლების მიზნით. კარგ

მამაკაცებს უფლება ეძლევათ, რაც შეიძლება მეტ ქალთან გააჩინონ ბავშვები. ამავე დროს, პლატონი მოითხოვს გამრავლების ნორმის დაწესებას, რათა მოსახლეობა ზომაზე მეტად არ გაიზარდოს. გათვალისწინებული უნდა სიკვდილიანობის ფაქტორებიც და გამრავლება მარტივი კვლავწარმოების დონეზე უნდა რეგულირდებოდეს. ჯანსაღი მშობლებისაგან ბავშვების შერჩევა ევალეზა ამ საქმისთვის გამოყოფილ ჯგუფს. ისინი ამ ბავშვებს მიუყვანენ დედებს და ძიძებს, ხოლო ავადმყოფი და უგვანო მშობლების ბავშვებს გადამალავენ. მაშინაც, როცა ბავშვს დედის ძუძუს აჭმევენ, დედამ არ უნდა იცოდეს, რომ ეს მისი შვილია. დაბადებიდანვე ბავშვი იზრდება სახელმწიფოს ხარჯზე.

სახელმწიფოს გადამრჩენი და ძირგამომთხრელი ფაქტორები. პლატონი ამოცანად ისახავს დაადგინოს, რა არის სახელმწიფოსთვის სიკეთე და ბოროტება. მისი აზრით, სიკეთეა ის, რაც ხელს უწყობს სახელმწიფოს ერთიანობას, ბოროტება კი ამ ერთიანობის დარღვევაა. სახელმწიფოს ერთიანობა კი მოვლენებისადმი მოქალაქეთა მიერ ერთნაირი პოზიციის დაკავებაზეა დამოკიდებული, ამიტომ თუ თითოეული დაიწყებს მტკიცებას: ეს ჩემია, საზოგადოება გაითიშება, ე. ი. კერძომესაკუთრული ინტერესები საზოგადოებაში ბოროტების წყაროა. სახელმწიფოს ის ადარებს სხეულს, რომლისთვის მისი ყოველი ნაწილის ტანჯვა მთელის ტანჯვაცაა. ასეთ სახელმწიფოში მმართველებს უნდა ვუწოდოთ გადამრჩენი, ხოლო ხალხს გადამრჩენი და მარჩენალი.

ფილოსოფოსები. იდეალური სახელმწიფოს განსახორციელებლად არის კიდევ ერთი აუცილებელი პირობა – სახელმწიფოს მმართველები უნდა იყვნენ ფილოსოფოსები. პლატონი საკმაოდ რეალისტი იყო იმისათვის, რომ ადვილად მიეჩნია იდეალური სახელმწიფოს განხორციელება, ან კიდევ მისინ მოდელი რომელიმე რეალურ სახელმწიფოში დაენახა. ამავე დროს, იმასაც გრძნობდა, რომ თუნდაც ვერ აღმოეჩინა ასეთი სახელმწიფოს რეალური შესაძლებლობა, ამით მისი თეორია ღირებულებას არ დაკარგავდა. ამის საჩვენებლად პლატონი ანალოგიას აკეთებს. მხატვარმა დახატა ლამაზი კაცი და ის სურათზე მართლა ლამაზად გამოიყურება, მაგრამ განა მხატვარი ცუდი იქნება იმის გამო, თუ რეალობაში ვერ აჩვენებს ასეთ ლამაზ კაცს. ასევე არაფერს კარგავს მის მიერ დახატული სახელმწიფოს სურათი მაშინაც, თუ ასეთი სახელმწიფოს აგების შესაძლებლობის ჩვენებას ვერ შეძლებს, – ამტკიცებს პლატონი. და მაინც, მას მიაჩნია, რომ სახელმწიფოს თავისი მოდელისათვის ერთი დიდი გარდაქმნა აუცილებელი: ესაა სახელმწიფოს მართვა ფილოსოფოსის მიერ. „სანამდის სახელმწიფოებში არ იმეფებენ ფილოსოფოსები, ან ე. წ. თანამედროვე მეფეები და მმართველები არ დაიწყებენ კეთილად და საფუძვლიანად ფილოსოფოსობას და ეს არ შეეწყობის ერთმანეთს – სახელმწიფო ხელისუფლება და ფილოსოფია და სანამდის არ იქნება ჩამოყალიბებული სავალდებულო წესით ეს ხალხი – ისინი კი ბევრია, რომელნიც დღეს ესწრაფვიან ცალ-ცალკე ან ხელისუფლებას, ან ფილოსოფიას, მანამდე, ძვირფასო გლავკონ, სახელმწიფოები ვერ აიცილებენ ბოროტებას და ის სახელმწიფო წყობილება, რომელიც ჩვენ აღვწერეთ სიტყვიერად მზეს ვერ იხილავს და ადამიანთა მოდგმისათვის შეუძლებელი იქნება ” /იქვე. გვ. 275/.

სახელმწიფოს მმართველობის ტიპები. პლატონი ახასიათებს სახელმწიფოთა ტიპებს. პლატონის აზრით, იმდენი ტიპის სახელმწიფო არსებობს, რამდენიც ადამიანის სულიერი

წყობაა, რადგან ადამიანის სულიერი წყობაურთიერთობის და მმართველობის შესაბამის ფორმებს ქმნის. ეს ნიშნავს, რომ სულიერი წყობის ხუთ ტიპს სახელმწიფოს ხუთი ტიპი შეესაბამება. არისტოკრატიული ტიპის შესაბამისი ადამიანი საუკეთესო და სამართლიანია. უნდა გაირჩეს დანარჩენი არსებითად ცუდი ტიპები. ერთი იქნება ლაკედემონურის შესაბამისი ადამიანის ტიპი, მეორე, ოლიგარქიულის, მესამე დემოკრატიულის და მეოთხე ტირანიის შესაბამისი ადამიანი. დახასიათებას იწყებს ტიმოკრატიით, შემდეგ იხილავს ოლიგარქიას და დემოკრატიას და ბოლოს ტირანიას, მათი შესაბამისი ადამიანების ტიპებით.

ტიმოკრატია. ტიმოკრატიის დახასიათება უარყოფითია. ტიმოკრატია წარმოიშობა არისტოკრატიის შერყვნით. მისი დამახასიათებელია განხეთქილებანი, კლასთა აღრევა, როცა რკინა შეერევა ვერცხლს, როცა სპილენძი ოქროს, როცა დაბალი ფენები მაღალ ადგილს იკავებენ და სხვებს მონებად აქცევენ. ტიმოკრატია შუათანაა არისტოკრატიასა და ოლიგარქიას შორის. ამ სახელმწიფოს ნიშანია მუდმივი ომები, სწრაფვა სიმდიდრისაკენ. ამ სახელმწიფოში ბოროტება აღრეულია სიკეთესთან, ბატონობს მეტოქეობა და პატივმოყვარეობა. ამის შესაბამისია ტიმოკრატიული ტიპის ადამიანი. ტიმოკრატიული ადამიანი ნაკლებად განათლებულია, უზომოდ მკაცრია, უპრინციპოა, თავისუფალ ხალხთან გულისხმიერია, მთავრობის გამგონეა, ძალაუფლების მოყვარულია, პატივმოყვარეა. სახელმწიფო მართვაში ის უპირატესობას ანიჭებს სამხედრო ძალას და არა სიბრძნეს, მას უყვარს გიმნასტიკა და ნადირობა, ყველაფერი, რაც დაკავშირებულია საომარ საქმესთან, ხასიათდება ფულის დიდი სიყვარულით.

ოლიგარქია. სახელმწიფოს შემდეგი ტიპია ოლიგარქია. ეს წყობა ემყარება ქონებრივ ცენზს, ხელისუფლების სათავეში მდიდრებია, ღარიბები მართვაში არ მონაწილეობენ. ოლიგარქია მიიღება ტიმოკრატიისაგან. ტიმოკრატიას ღუპავს ოქროს დაგროვება კერძო პირთა ხელში. ისინი ნაკლებად უწევენ ანგარიშს კანონებს. ტიმოკრატიაში ფასდება სიმდიდრე და არა სიკეთე. ის ახასიათებს მასებსაც, რადგან ისინი აფასებენ იმას, რაც ღირებულად ცხადდება. ეს კი სიმდიდრეა, მოხვეჭის ინსტიქტი იმდენად ვითარდება, რომ ყველაფერი სიმდიდრით იზომება, მდიდრებს ნიშნავენ სახელმწიფო თანამდებობაზე, ღარიბს კი არა აქვს მოწონება. ტიმოკრატიის გაგრძელებაა ოლიგარქია. ქონებრივი ცენზი ხდება ოლიგარქიული სახელმწიფოს კანონი და ნორმა, ცენზი ვისაც არა აქვს, ის არ დაიშვება ხელისუფლებაში, ასეთი სახელმწიფო ემყარება იარაღს და შიშს. ოლიგარქიის ყველაზე დიდ ნაკლად პლატონი თვლის იმას, რომ მმართველები ინიშნებიან ქონების და არა უნარის მიხედვით. ღარიბს რომ მეტი უნარი ჰქონდეს, მას არ დანიშნავენ. მდიდარს თუნდაც არ შეეძლოს მართვა, მაინც დანიშნავენ. სახელმწიფო ითიშება მდიდრებისა და ღარიბების სამეფოდ. მათ შორის წარმოებს ბრძოლა და შუღლი. ასეთ სახელმწიფო ომის მოგებაც არ შეუძლია, რადგან ოლიგარქები ღარიბებს იარაღს არ მისცემენ იმის შიშით, რომ მათ არ მიუბრუნდნენ. ასეთ სახელმწიფოში ერთიდაიგივე პირი მიწასაც დაამუშავებს, ფულსაც დააგროვებს და სამხედრო სამსახურსაც გასწევს. ამით ირღვევა სამართლიანობის პრინციპი, ყველამ თავისი საქმე აკეთოს, ხოლო ვინც ყველაფერს აკეთებს, მისი ხელიდან ყველაფერი ცუდი გამოვა. ასეთ სახელმწიფოში ღარიბები გაბოროტებულნი არიან და ყოველგვარ სისამაგლეს ჩადიან. ეს გაუნათლებელი მასა ქურდობს, ტაძრებს ბილწავს და ყველა ბოროტებას ხელს აწერს. ოლიგარქიულ სახელმწიფოში მდიდრები ცოტაა, ძირითადად ღარიბებია, ისინი კი ბოროტები არიან, ამიტომ სახელმწიფო ცუდია. როგორია ოლიგარქიული

ადამიანი? ისე როგორც ტიმოკრატია გადადის ოლიგარქიაში, ტიმოკრატიული ადამიანი ოლიგარქიულში. ტიმოკრატიული ტიპის დამარცხება მის შთამომავალში გააღვიძებს მომხვეჭელობისადმი ლტოლვას, ფულის დაგროვებას ყველა გზით, ფულია მისი კერპი და მისთვის ყველაფერს აკეთებს, ყურადღებას არ აქცევს თავის თავის აღზრდას და მასში ვითარდება დამნაშავეობისაკენ ლტოლვა. დღევანდელ ენაზე რომ ვთქვათ, დელიქვენტობა.

დემოკრატია. სახელმწიფოს მესამე ტიპია დემოკრატია, შესაბამისი ადამიანით. აქაც გადასვლა ხდება. ოლიგარქია გადადის დემოკრატიაში. სიმდიდრისადმი გამოდევნებისას ერთეულები მდიდრდება და მასები ჩანაგდება, ერთ პოლუსზე სიმდიდრეა და მეორეზე სიღარიბე, რაც გადატრიალების სურვილს იწვევს. პლატონის აზრით, „დემოკრატია ხორციელდება, როცა ღარიბები გამოსვლების შემდეგ ზოგ მათ მოწინააღმდეგეს სპობენ, ზოგს განდევნიან, დანარჩენს გაათანაბრებენ სამოქალაქო უფლებებში და სახელმწიფო თანამდებობათა დაკავების შესაძლებლობაში, რაც დემოკრატიული წყობის დროს უმთავრესად კენჭისყრით ხება“ /იქვე გვ. 372/. დემოკრატიული წყობის ნიშნები მასში მცხოვრებ ადამიანებშიც აისახება. ისინი თავისუფლები არიან, მათ ყველაფრის კეთების თავისუფლება აქვთ. პლატონი უარყოფითად ეკიდება ასეთ სახელმწიფოს, თუმცა, მისი თქმით, ბევრს მიაჩნია ის საუკეთესოდ. დემოკრატიულ სახელმწიფოში შეგიძლია არ იომო, როცა სხვები ომობენ, დაარღვიო კანონი, სიკვდილმისჯილი იყო და მაინც სეირნობდე და შეუძლებელია ის, რაც ნორმალურ სახელმწიფოს ახასიათებს. იმ ადამიანს ადიდებენ, ვინც ბრბოს სცემს პატივს, თანასწორნი და არათანასწორნი გაათანაბრებულია. დემოკრატიული ადამიანიც ასეთივეა. ოლიგარქიული ადამიანი გადადის დემოკრატიაში იმით, რომ დაგროვების და მოხვეჭის ინსტიქტს მასში აღტკინებისა და სურვილების დაკმაყოფილების ინსტიქტი ცვლის. იგი თავხედობით, თავგასულობით, აღვირახსნილობით ხასიათდება. მისთვის თავხედობა განათლებაა, თავაშვებულობა, გარყვნილება სიდიადე, უსირცხვილობა სიმამაცე. ასეთი ადამიანის ცხოვრებაში წესრიგი და აუცილებლობა არაა. ის ყველაფერს ედება, რაც მოესურვება, ცხოვრებას განცხრომის სარბიელად აქცევს. უდარდელი, რა მენადვლება ტიპია. ასეთი ადამიანი მრავალფეროვანია, მრავალსახოვანია, ჭრელია ისე, როგორც მისი სახელმწიფოც.

ტირანია. ყველაზე გასაოცარი სახელმწიფო ტირანია და ტირანული ადამიანია. ტირანია მიიღება დემოკრატიიდან. როგორც ოლიგარქია დაღუპა სიმდიდრის მიზნად დასახვამ და მის ნანგრევებზე მივიღეთ დემოკრატია, ისე დემოკრატია დაღუპა თავისუფლების მიზნად დასახვამ და მივიღეთ ტირანია. თავისუფლების გააბსოლუტურება და ერთადერთ სიკეთედ დასახვა შლის ამ სახელმწიფოს და ნიადაგს ტირანიისთვის ამზადებს. დემოკრატია გმობს კანონისადმი დაქვემდებარებას. აქეზებს იმათ, ვინც კანონებს არ ასრულებს. მთავრობა იქცევა ქვეშევრდომივით, ქვეშევრდომი მთავრობასავით, შვილი ემსაგვსება მამას და მამა – შვილს, მასწავლებელს ეშინია ბავშვის, ბავშვები არაფარად აგდებენ მასწავლებელს. მოკლედ, სრული ქაოსია. თავისუფლება უკიდურეს ზღვარს აღწევს, ნაყიდი მონები არანაკლებადაა თავისუფალი, ვიდრე მათი მყიდველები, ადამიანის სული ყოველგვარ იძულებას უკუაგდება. ამ გზით ვითარდება თვითნებობა და ეს ღუპავს დემოკრატias. ადამიანისა და სახელმწიფოსათვის ზედმეტი თავისუფლება მისი საპირისპირო ზედმეტი მონობად იქცევა. დემოკრატიაში წარმოიშობა უსაქმურ ადამიანთა ხროვა, რომელთაც სხვებიც ბამავენ და ეს უსაქმურები იწვევენ

ტირანიას. ამ საზოგადოებაშიც თვითცნობიერების დათრგუნვას დათრგუნვის გაბატონება მოყვება.

დემოკრატიულ სახელმწიფოს სამი ნაწილი აქვს: მუქთახორები, მდიდრები და ხალხი. მუქთახორები წარმოიშობა თვითნებურებისაგან. სწორედ ეს მუქთახორები ბატონობენ დემოკრატიის დროს. ბრბოდან გამოყოფილი მეორე ნაწილი საქმოსნებია და მდიდრდება. მესამე ფენა ხალხია, ვინც თვითონ შრომობს, არ საქმოსნობს და ქონებაც ცოტა აქვს. ისინი დემოკრატიებია, ყველაზე მრავალრიცხოვანი და ყველაზე გავლენიანი. როცა თავს ერთად მოიყრიან, დემოკრატიული მთავრობა მდიდრებს ართმევს და ღარიბებს აძლევს, რაც მდიდრებს აიძულებს თავისი დაიცვან. ისინი ოლიგარქიის მომხრენი ხდებიან. ხალხს უყვარს ერთის გაღმერთება და როცა ტირანი გამოჩნდება, მას აღმერთებენ. ტირანი თავდაპირველად თავმდაბლობს, ხალხს თავს აწონებს, მიწებს ურიგებს, ვალებისაგან ათავისუფლებს, როცა თავის მტერთაგან ზოგს შეურიგდება, ზოგს მოსპობს, ხალხს ხშირად ჩააბამს ომში, რათა მათ ჭირდებოდეთ ხელმძღვანელი, შეაწერს გადასახადებს, რათა ისინი გააღარიბოს და მთლიანად მასზე დემოკიდებული გახადოს, ვისშიც ეჭვს შეიტანს, მას მტრის იარაღით სპობს, ამით ხალხს თანდათან შეაძულებს თავს და იმათაც, ვინც ის წამოწია, ხელისუფლება რომ შეინარჩუნოს, თანდათან სპობს ყველას, ვინც მასზე ცუდს იტყვის ისე, რომ არც მეგობრებიდან და არც მტრებიდან არავის დატოვებს ვარგისს. ტირანმა უნდა იცოდეს ვინაა მდიდარი, გონიერი, სულგრძელი, რათა მათ ყველას მოუღოს ბოლო. ეს აუცილებელია, თუ უნდა შეინარჩუნოს ხელისუფლება.

ტირანული ტიპის ადამიანი. ეს ადამიანი ვნებებს და აღტკინებას ექვემდებარება. ასე წარმოიშობა ტირანიც. ეს მთვარეული კაცი ერთია. ტირანი მალე გაფლანგავს ქონებას და ელოდება, ვის რა შეიძლება წაართვას. ისადგურებს ძალადობა, დარბევა, ძარცვა, იწყებენ მდიდრების და ამთავრებენ ტაძრების გაძარცვით. ამ ტიპის ადამიანები აბეზღებენ. ტირანმა არ იცის არც თავისუფლება და არც მეგობრობა, ის ან ბატონობს ან მონაა. ტირანის სული უბედურია. პლატონის მტკიცებით, არ არსებობს უფრო საცოდავი სახელმწიფო, ვიდრე ის, რომელსაც მართავს ტირანი და არაა უფრო სათნო სახელმწიფო, ვიდრე ის, რომელსაც მართავს მეფე. ტირანის გარეგანმა ბრწყინვალეობამ არ უნდა მოგვატყუოს. მისი პირადი ცხოვრება, ახლობლებთან დამოკიდებულება გამოააშკარავებს მის საზიზღრობას. თუმცა ტირანულ სახელმწიფოში არის თავისუფალი ადამიანებიც, სახელმწიფო მთლიანობაში მონურია. ასევეა ცალკეული ტირანული ადამიანიც. მისი სულიც მონურია. ტირანული სახელმწიფო ღარიბია და მისი შესაბამისი სულის ადამიანსაც სიღარიბე ახასიათებს, ტირანულ სახელმწიფოზე და ადამიანზე შიში ბატონობს. უბედურება და მწუხარებაა მათი მხლებელი. ასეთი სახელმწიფოც და ადამიანიც საცოდავი და უბედურია. ყველაზე უბედური კი თვითონ ტირანია. ტირანულ სწრაფვათა განხორციელება ადამიანისთვის უფრო დიდი ბოროტებაა, ვიდრე მათი დათრგუნვა.

მამასადამე, ხუთი ტიპის წყობაა: სამეფო-არისტოკრატიული, ტიმოკრატია, ოლიგარქია, დემოკრატია და ტირანია. მათში ბოროტებისა და სიკეთის შეზავებაც ჩამოთვლილი რიგის მიხედვითაა. ყველაზე კეთილი და სამართლიანია სამეფო ხელისუფლება და ყველაზე უბედური ტირანი და ტირანია.

2. პლატონის „პოლიტიკოსი“

პლატონი განსაზღვრავს სახელმწიფოს, რათა უპასუხოს კითხვაზე: რა არის პოლიტიკა? ვინ არის პოლიტიკოსი? საჭიროა ნათლად დავინახოთ ის, ვისაც ერთადერთს ეკისრება ადამიანთა მწყემსვა. ადამიანს მრავლად ჰყავს მზრუნველები – ექიმი, მასწავლებელი, პოლიტიკოსი. მზრუნველის ხელოვნება უნდა გაიყოს ორად:

1. ღვთიურ და

2. ადამიანურ მზრუნველად.

ადამიანური ზრუნვა არის მოკრძალებული და ძალდატანებითი. ძალდატანებითია ტირანის ზრუნვა, პოლიტიკოსის ზრუნვა კი მოკრძალებული. მეფის ხელოვნება გამოიყოფა ყველა დანარჩენისაგან. არის ხელოვნება, რომელიც ემსახურება სახელმწიფოში შექმნილის შენახვას. ესაა ჭურჭელი და ტრანსპორტი, ტანსაცმელი, მუსიკა, თამაში, ოქრო-ვერცხლი, ტყე და წიაღირსეული, მოწათმოქმედება და ნადირობა, გიმნასტიკა და მკურნალობა, ესენი არაა სახელმწიფო მართვის ხელოვნება. ნივთები, იარაღები, ჭურჭელი, ტრანსპორტი, თამაში, კვება – ეს დამხმარე ხელოვნებანია და პრაქტიკული ცოდნის სფეროს ეკუთვნის.

სახელმწიფოს მმართველობაზე შესაძლებელია პრეტენზია მონიდან დაწყებული ყველამ განაცხადოს. შემდეგ მოდის მოხალისეთა ფენა – თავისუფალი ხალხი, რომლებიც ნებყოფლობით უერთდებიან მსახურებს. ესენი არიან მიწათმოქმედები და ხელოსნები. ისინი პროდუქციას ერთმანეთში ცვლიან ვაჭრობის გზით. არის მხარეთა სხვა ფენაც, მაგრამ საერთოდ მსახურებს არ ძალუბთ სახელმწიფოს მართვა. არსებობენ კულტმსახურებიც, ასევე სოფისტების მსგავსი შარლატანები. ისინიც ეთიშებიან პოლიტიკოსთა და მმართველთა წრეს.

შემდეგ პლატონი ახასიათებს მმართველობის ფორმებს. მონარქიას, მცირეთა მმართველობას და დემოკრატიას, ანუ უმრავლესობის მმართველობას. პირველ ორს პლატონი ორ-ორად ჰყოფს. დაყოფის საფუძველია ის, რაც ჭარბობს მათში - ძალადობა თუ კეთილი ნება, სიღარიბე თუ სიმდიდრე, კანონიერება თუ უკანონობა.

მონარქიას ექნება ორი ფორმა: ტირანია და მეფის ხელისუფლება.

მცირეთა მმართველობასაც, ორი: არისტოკრატია და ოლიგარქია.

დემოკრატიაში კი სულერთია რომელი ბატონობს – ძალადობა თუ კეთილი ნება, სიღარიბე თუ სიმდიდრე.

პლატონის აზრით, ამ ხუთი ფორმიდან სწორია მეფის ხელისუფლება, ისეთი მეფისა, რომელსაც განსჯისა და ბრძანების უნარი აქვს. კარგი მართვისათვის მთავარია ცოდნა – ხალხის მართვის ხელოვნება. უმრავლესობას ასეთი ცოდნა ვერ ექნება. მეფე უნდა ვუწოდოთ იმას, ვისაც აქვს სამეფო ცოდნა, მიუხედავად იმისა, მართლაც მეფეა თუ არა. კარგი მმართველობა შეიძლება იყოს ერთის, ორის ან რამდენიმეს ხელში. სწორი სახელმწიფო წყობილება ისაა, რომელშიც ჭეშმარიტად და არა მოჩვენებითად მცოდნე მმართველები არიან. სწორ მმართველობას

სახელმწიფო ცოდნა და სამართლიანობა უდევს საფუძვლად, იქ უარესიდან უკეთესისაკენ ხდება სვლა. პლატონის აზრით, კანონები არასაკმარისი პირობაა სამართლიანი სახელმწიფოს არსებობისათვის. კანონი ვერ გაითვალისწინებს ყველა ცალკეულ შემთხვევას, ადამიანთა ქცევა კი ერთმნიშვნელოვნად არ განისაზღვრება. ამიტომ ყველაფერს სჯობია, როცა ძალაუფლება გონიერ ადამიანს ენიჭება და არა კანონებს. კანონი ვერასდროს ვერ იქნება სრულყოფილი, რის გამოც ზოგი უმართებულოდ სვამს კითხვას: რაში გვჭირდება კანონები? როგორი არასრულყოფილი უნდა იყოს კანონი, მისი შესრულება სავალდებულოა და მის დამრღვევებს სიკვდილით დასჯა ან სასჯელის სხვა ფორმა ემუქრება. პლატონი ფიქრობს, რომ სახელმწიფოს ხუთი ტიპი შეიძლება შეეწყოს ერთმანეთს. თუკი მცოდნე მეფე ერთპიროვნული მმართველი იქნებოდა. მისი საპირისპიროა ტირანი, რომელიც თავს მცოდნედ ასაღებს, სინამდვილეში კი ვნებებითა და სხვისი მაგალითით ხელმძღვანელობს.

თუკი დასაწყისში პლატონი ლაპარაკობდა სამიდან მხოლოდ ორი ტიპის სახელმწიფო გაყოფაზე, ამჯერად დაყოფადად მიიჩნევს მესამე ტიპსაც და სულ ექვს ტიპს ღებულობს. უმატებს მეშვიდესაც, რომელიც, მისი აზრით, ყველაზე სწორი ფორმაა. როგორ მოხდა ეს? მონარქიიდან მიიღება მეფის ხელისუფლება და ტირანია, მცირეთა ბატონობისაგან არისტოკრატია და ოლიგარქია, უმრავლესობის ბატონობაც უნდა დავყოთ ორად, მაგრამ მათთვის პლატონს სახელი ვერ მოუნახავს, თუმცა გაყოფილთ კანონთან შესაბამის და კანონწინააღმდეგ მართველობად ახასიათებს. „მონარქია განმტკიცებულია კეთილი ბრძანებებით, რომელთაც კანონებს ვუწოდებთ, ეს სახეობა ექვსი დასახელებიდან ყველაზე საუკეთესოა, კანონებს მოკლებული კი ცხოვრებისთვის ყველაზე მძიმე და დამთრგუნველია“ / გვ. 70/.

ყველაზე უარყოფით შეფასებას პლატონი დემოკრატიას აძლევს: „ის ყველა მიმართებით სუსტია და სხვებთან შედარებით არც დიდი სიკეთისა და არც დიდი ბოროტების უნარი არ აქვთ, მის დროს ძალაუფლება გაყოფილია მრავალთა შორის, რომელთაგან თითო მისი მცირე ნაწილაკი აქვს“ / გვ. 71/

პლატონის აზრით, მმართველობის მეშვიდე ფორმა უნდა განვასხვავოთ ყველა დანარჩენისაგან. ისე როგორც განსხვავდება „ღმერთი ადამიანისაგან“. პლატონი ასეთ ანალოგიას აკეთებს. ეს წყობა ჰგავს იმ ადამიანთა შრომას, რომლებიც ოქროს წმენდენ მინარევებისგან და ისე, როგორც ამ გაწმენდის შემდეგ რჩება წმინდა ოქრო, მმართველობის სხვადასხვა ფორმებისაგან გამიჯვნის შემდეგ რჩება ყველაზე კარგი ფორმა და მისი განხორციელების ერთადერთი გზაა ცოდნის სხვადასხვა ფორმათაგან პოლიტიკური ცოდნის განსხვავება. პოლიტიკური სახელმწიფოსთვის ღირებულია სამხედრო, სასამართლო და ორატორული ხელოვნება, მაგრამ არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ სამხედრო ხელოვნება არ უდრის პოლიტიკურს, ეს უბრალოდ დამხმარე საშუალებაა, არც სასამართლო ცოდნაა პოლიტიკური. მას დიდი მნიშვნელობა აქვს. მისი სიკეთე იმაშია, რომ სადაო საკითხების გადაწყვეტისას არც საჩუქრისთვის, არც შიშის ან თანაგრძნობის გამო, არც მტრობის და მეგობრობის გამო არ არღვევს კანონებს. მაშასადამე, სასამართლო ძალაუფლების სიძლიერე არაა მეფური. ეს ძალაუფლება კანონებს იცავს და მეფის ხელისუფლების მსახურია. ჩამოთვლილთაგან არც ერთი არაა სამეფო ხელოვნება. ის ყველა მათ მიმართ ხელმძღვანელის როლს თამაშობს. პლატონი ასე აჯამებს ამ ანალიზს: „თუ ერთი

სიტყვით აღვნიშნავთ იმ ხელოვნების უნარს, რომელიც მართავს ყველა დანარჩენს, ზრუნავს კანონებზე და სახელმწიფოს ყველა სხვა საქმეზე, იმით რომ ყველაფერს კარგად დააკავშირებს ერთიმეორესთან, მას მართებულად ვუწოდებთ პოლიტიკურს” / გვ. 75/

შესაბამისად, პოლიტიკოსი და კარგი კანონმდებელი იქნებიან უნარიანი სამეფო ხელოვნების დახმარებით შთააგონონ ჭეშმარიტი აზრი იმათ, ვინც მონაწილეობს სწორ აღზრდაში. აქ თავს იჩენენ კეთილებიც და მამაცებიც. პალტონი ასკვნის, „სამეფო ხელოვნება პირდაპირი ჯაჭვით აერთიანებს მამაცთა და კეთილგონიერთა ზნეობას, აერთიანებს მათ ცხოვრებას ერთი აზროვნებით და მეგობრობით. ამით ქმნის საუკეთესო ქსოვილს, რომელიც გარს ეხვევა სახელმწიფოს ყველა დანარჩენ ადამიანს, თავისუფლებსაც და მონებსაც, დაკავშირებული ჰყავს ისინი და ისე მართავს სახელმწიფოს, რომ არასოდეს უშვებს მხედველობიდან რაიმე ისეთს, რასაც მისი გაბედნიერება შეუძლია“. პლატონის აზრით, სწორედ ასეთია პოლიტიკოსი.

3. არისტოტელეს სოციალური შეხედულებები

მისთვის საზოგადოება ადამიანთა ურთიერთობის სფეროა, რომელიც თავის მხრივ კიდევ მრავალ სფეროებად იყოფა, აქედან ყველაზე დიდსა და მნიშვნელოვანს სახელმწიფო ორგანიზაცია წარმოადგენს. სახელმწიფო ბუნებრივი განვითარების პროდუქცია, იგი მსგავსია ისეთი ბუნებრივად წარმოშობილი პირველადი ურთიერთობებისა, როგორცაა ოჯახი და სოფელი. მაგრამ სახელმწიფო – ურთიერთობების უმაღლესი ფორმაა, რომელიც ურთიერთობის ყველა დანარჩენ ფორმას მოიცავს. პოლიტიკურ ურთიერთობაში აღწევს ურთიერთობის ყველა დანარჩენი ფორმა თავის მიზანს (ნეტარ – კეთილ ცხოვრებას) და დასრულებას. ადამიანი თავისი ბუნებით – პოლიტიკური არსებაა, და სწორედ სახელმწიფოში (პოლიტიკურ ურთიერთობაში) სრულდება ადამიანის ამ პოლიტიკური ბუნების გენეზისი. მაგრამ ყველა ხალხი ვერ აღწევს განვითარების სახელმწიფოებრივ დონეს. მაგ: ბარბაროსებმა – ხალხმა განუვითარებელი ადამიანურ ბუნებით – ვერ მიაღწიეს თანასწორობას და თავისუფალთა პოლიტიკური ურთიერთობების სიმაღლეს. ბარბაროსი და მონა თავისი ბუნების მიხედვით იგივეობრივი ცნებებია.

პოლიტიკური ძალაუფლება. ბატონისა და მონის ურთიერთობა ოჯახის ელემენტია და არა სახელმწიფოს. პოლიტიკური ძალაუფლება მომდინარეობს თანასწორობისა და თავისუფლების დამოკიდებულებებისაგან და ამით პრინციპულად განსხვავდება შვილებზე მამის და მონებზე ბატონის ძალაუფლება – ბატონობისაგან. ამდენად ბარბაროსთა ურთიერთობანი არაპოლიტიკური და სახელმწიფოებრიობა. პოლიტიკა, პოლიტიკური სამართლიანობა, სახელმწიფო, არისტოტელეს აზრით, ღმერთებზე დაბლაა და ბარბაროსებზე მაღლა. ღმერთებსა და ბარბაროსებს შორის დგას ზნეობრივად განვითარებული ბერძენი – სახელმწიფოს მოქალაქე. „ის ვინც თავისი ბუნების მიხედვით და არა შემთხვევით გარემოებათა ძალით, სახელმწიფოს გარეშეა, იგი ან ზეადამიანია, ან ზნეობრივად განუვითარებელი არსებაა“.

რამდენადაც ადამიანთა ბუნება და მათი ურთიერთობების სხვადასხვა ფორმები მხოლოდ სახელმწიფოში აღწევენ თავის დასრულებასა და სისრულეს, არისტოტელე შენიშნავს, რომ „სახელმწიფოს ბუნება ოჯახისა და ინდივიდების ბუნებაზე წინ დგას“, რომ „სახელმწიფო თავისი ბუნებით წინ უსწრებს ინდივიდს“. ინდივიდთან და ურთიერთობების სხვა ფორმებთან შედარებით სახელმწიფოს პირველადობის თეზისი, არისტოტელესთან იღებს შემდეგ მნიშვნელობას: პირველი: სახელმწიფოში ხორციელდება და რეალური ხდება ადამიანის ბუნებისა და ადამიანური ურთიერთობის უმაღლესი მიზანი. მეორე: მხოლოდ სახელმწიფოს ჩარჩოებში – ფარგლებში ძალუბთ იარსებონ ინდივიდებმა, ოჯახებმა და ა.შ. როგორც მთლიანი და ცოცხალი პოლიტიკური ორგანიზმის ფუნქციონირებადმა შემადგენელმა ელემენტებმა. ამგვარად სახელმწიფოს პირველადობა არისტოტელეს ტელეოლოგიურ (მიზანთა – იერარქია და სუბორდინაცია) პრინციპს ეყრდნობა და ორგანიციზმის პრინციპების გატარებას წარმოადგენს პოლიტიკის სფეროში. თუმცა, დროულ მიმართებაში, ქრონოლოგიურად და ბუნების ისტორიულად, აგრეთვე ზნეობრივ-კულტურულ პლანში – სახელმწიფო უფრო გვიანდელი წარმონაქმნია, ვიდრე ინდივიდი, ოჯახი და ა.შ.

სახელმწიფო, ინდივიდი, კერძო საკუთრება. ისევე როგორც პლატონისათვის არისტოტელელათვისაც სახელმწიფო მისი შემადგენელი ელემენტების მთელია, ამ ელემენტთა ერთიანობაა. მაგრამ იგი აკრიტიკებს პლატონის მცდელობას სახელმწიფო მეტისმეტად ერთიანი აქციოს. სახელმწიფო შედგება მრავალ ელემენტთაგან, რომლებიც ერთიანობის ფარგლებში სპეციფიკურ განსხვავებებს ინარჩუნებენ. ამ ელემენტთა ერთიანობის ნაკლები ხარისხი უფრო ღირებულია ვიდრე სრული ერთიანობა. ერთიანობისაკენ მეტისმეტ მისწრაფებას, მაგ: პლატონისეულ ქონების, შვილების, ცოლების საერთოობის, სახელმწიფოს დაღუპვასა და გაუქმებასთან მივყავართ. არისტოტელე როგორც მთლიანად სახელმწიფოს ისე ოჯახის არა აბსოლუტურ არამედ შეფარდებით გაერთიანებას მოითხოვს.

არისტოტელე აქ ინდივიდის უფლებათა დამცველად გვევლინება, უწინარეს ყოვლისა იგი კერძო საკუთრების ინდივიდუალურ უფლებას იცავს, და სახელმწიფოსთან შედარებით ინდივიდუალური ოჯახის აუცილებლობას და მის სპეციფიკას ასაბუთებს.

კერძო საკუთრებას ფესვებია ადამიანის ბუნებაში, თავისი თავისადმი ბუნებრივ სიყვარულში აქვს გადგმული. "ეთიკაში" იგი საკუთარი თავის სიყვარულს ფრიად ღირებულ სათნოებად განმარტავს: "ყოველი ადამიანი თავისი თავის მეგობარია და ყველაზე უფრო თავისი თავი უნდა უყვარდეს". ამგვარი ეგოიზმი, არისტოტელეს მიხედვით გონიერი და მშვენიერია უსამართლო ეგოიზმისგან განსხვავებით. კანონმდებელმა კერძო საკუთრება როგორც გონიერი და სათნო - კეთილი საწყისი უნდა აღიაროს.

მაგრამ იგი ამავედროს მეტისმეტი გამდიდრების მოწინააღმდეგეა. მისი პოზიცია მდგომარეობს იმაში, რომ საკუთრება კერძო, ხოლო მისი ექსპლუატაცია და ამ ექსპლუატაციის ნაყოფის გამოყენება კი - საერთო უნდა იყოს.

თანამედროვე სახელმწიფოებში არსებული ბოროტების საფუძველი ის კი არაა, რომ არ არსებობს ქონება და საკუთრება, არამედ ადამიანების ზნეობრივი გახრწნა, ამიტომ პლატონის მიერ

შემოთავაზებული ზომები ნიშნავს სიმფონია - უნისონით ან რიტმი - ერთი ტაქტით შევცვალოთ. ყველაფერი ეს მხოლოდ გააუარესებს სახელმწიფოს და სავსებით მოსპობს მას.

სახელმწიფო, მოქალაქე, მმართველობის ფორმები. სახელმწიფო, შენიშნავს არისტოტელე - რთული ცნებაა. თავისი ფორმით იგი მოქალაქეთა განსაზღვრულ ერთობლიობა და ორგანიზაციაა. ამ პლანით აქ საქმე სახელმწიფოს არა ისეთ პირველად ელემენტებს, როგორცაა ინდივიდი, ოჯახი და ა.შ, არამედ მოქალაქეს ეხება. სახელმწიფოს როგორც მმართველობის ფორმის განსაზღვრება დამოკიდებულია იმაზე თუ ვის ვთვლით მოქალაქედ ე.ი. მოქალაქის ცნებაზე. მოქალაქე კი არისტოტელეს აზრით ისაა, ვისაც მოცემული სახელმწიფოს საკანონმდებლო და სასამართლო ხელისუფლებაში მონაწილეობა შეუძლია. სახელმწიფო კი არის მოქალაქეთა ისეთ გაერთიანება, რომელიც მოქალაქეთა თვითკმარი არსებობისათვის საკმარის საფუძველს შეადგენს.

სახელმწიფოს ყოველ ფორმას მოქალაქის თავისი განსაზღვრება, მოქალაქის უფლებებით აღჭურვილ პირთა წრის შერჩევის თავისი საფუძველი შეესატყვისება. მოქალაქის ცნების და მამასადამე, სახელმწიფოს ფორმის შეცვლასთან ერთად იცვლება თვით სახელმწიფოც იცვლება.

სახელმწიფოს ფორმას არისტოტელე ახასიათებს როგორც პოლიტიკურ სისტემას, რომელიც ხორციელდება სახელმწიფოში და უზენაესი ხელისუფლებით სახიერდება. ამ მიმართებით სახელმწიფოებრივი ფორმა მბრძანებელთა რიცხვით (ერთი, რამდენიმე, მრავალი) განისაზღვრება. განასხვავებს სახელმწიფოს სწორ და არასწორ ფორმებს: სწორ ფორმებში მმართველთ მხედველობაში აქვთ საერთო საზოგადოებრივი სარგებლიანობა, არასწორში კი - მხოლოდ თავისი პირადი სიკეთე და გამორჩენა.

არსებობს სახელმწიფოს სამი სწორი ფორმა: მონარქია (სამეფო), არისტოკრატია და პოლიტია, ხოლო მათი შესატყვისი მცდარი გადახრებია - ტირანია, ოლიგარქია და დემოკრატია.

არისტოტელეს აზრით, ჩვეულებრივი მონარქია, არ არის სახელმწიფოს საუკეთესო ფორმა. პლატონის წინააღმდეგ კამათისას, არისტოტელე საუკეთესო კანონთა ბატონობას უფრო უკეთესად მიიჩნევს ვიდრე საუკეთესო მართველის ძალაუფლებას.

კანონი მოკლებულია აფექტის ელემენტს, რისგანაც თავისუფალი არაა არც-ერთი ადამიანური სული. გარდა ამისა მრავალთაგანი ყველაფერზე მსჯელობენ და ყველაფერს განსჯიან უკეთ ვიდრე ერთი, ვინც არ უნდა იყოს იგი. მართალია აქ უკანაც იხევს არისტოტელე და ამბობს, თუ გამოჩნდება ადამიანი, რომელიც თავისი სათნოებით ისევე მალა იქნება დანარჩენებზე როგორც ღმერთი, მაშინ ამგვარი რამ დასაშვებია და უნდა ვადიაროთ მისი აბსოლუტური უფლება - მოსილება. მონარქია, თუ ის არ არის ცარიელი სიტყვა, და არსებობს რეალურად, მონარქის მაღალ უპირატესობებს და ღვთაებრივ ფორმებს უნდა ეფუძნებოდეს მაგრამ ეს ძალიან იშვიათი შემთხვევაა.

არისტოკრატია, არისტოტელეს აზრით, - ეს საუკეთესო ზნეობის მქონე ადამიანთა მმართველობაა. სახელმწიფოსთვის იგი მონარქიაზე უფრო უმჯობესია, მხოლოდ

არისტოკრატიაშია ცნებები "კარგი ადამიანი" და "კარგი მოქალაქე" აბსოლუტურად იგივეობრივი, მაშინ როდესაც დანარჩენ ფორმებში ეს ცნებები შეფარდებითია.

სახელმწიფოს ყველაზე სწორი ფორმაა ის, რომელსაც არისტოტელე პოლიტიას უწოდებს. ესაა ტერმინი, რომელიც არისტოტელეს აზრით გამოხატავს სახელმწიფოებრივ წყობას საერთოდ. პოლიტიაში უმრავლესობა საერთო სარგებლობის ინტერესთა გათვალისწინებით ახორციელებს მმართველობას.

სახელმწიფოს სხვა დანარჩენი ფორმა პოლიტიიდან ამა თუ იმ გადახრას წარმოადგენს. მეორეს მხრივ თვით პოლიტია, არისტოტელეს აზრით არის თითქოსდა ოლიგარქიისა და დემოკრატიის შერევა. პოლიტიის ეს ელემენტი (შეძლებულთა და უქონელთა, სიმდიდრისა და თავისუფლების ინტერესთა გაერთიანება) მრავალ სახელმწიფოში არსებობს, ე.ი. სახელმწიფოს როგორც საზოგადოდ პოლიტიკურ ურთიერთობათა სისტემას ახასიათებს .

სახელმწიფოს მმართველობის არასწორი ფორმები. სახელმწიფოს არასწორი ფორმებიდან ტირანია - ყველაზე ცუდია. ტირანიის ორი სახე (სამეფო ხელისუფლება ბარბაროსებში და ესიმენტიები ბერძნებთან უძველეს დროში) მონარქიის მსგავსია, რამდენადაც კანონზე და ქვეშევრდომთა მხრივ მათ ნებაყოფლობით აღიარებაზეა დაფუძნებული. მაგრამ ძალაუფლება აქ დესპოტურად, ტირანული თვითნებობით და არა პოლიტიკურად ხორციელდება. ტირანიის მესამე სახე ტირანია უპირატესად - მეტწილად, - აბსოლუტურ მონარქიას შეესატყვისება; აქ ტირანიის ძალაუფლება აბსოლუტურია, უპასუხისმგებლოა, ახორციელებს თავის პირად ინტერესების დაცვით და ქვეშევრდომთა ნებაყოფლობით თანხმობას არ ეყრდნობა.

მნიშვნელოვან ყურადღებას უთმობს არისტოტელე ოლიგარქიასა და დემოკრატიის დახასიათებას. ეს ორი არასწორი ფორმა მმართველობისა ძალიან ბევრ რამეში დიამეტრულად უპირისპირდებიან ერთმანეთს, და მათი შერევის განმარტება როგორც პოლიტიისა, ანუ მათ შორის საშუალოსი, სავსებით შესაძლებელი ხდება.

არისტოტელეს აზრით, არა მმართველთა რაოდენობა, როგორც შემთხვევითი ნიშანი, არამედ სიმდიდრისა და სიღარიბის დაპირისპირებლობა არის არსებითი ოლიგარქიისა და დემოკრატიის გასასხვავებლად. აფასებს რა მმართველთა რიცხვს როგორც განსხვავების შემთხვევით მომენტს, ამით არისტოტელე უკვე ამზადებს ნიადაგს სწორედ პოლიტიის როგორც უმრავლესობის ძალაუფლებას - ბატონობას, სადაც სიმდიდრისა და სიღარიბის დაპირისპირება უკვე არსებითი არაა.

დემოკრატიის ანალიზთან დაკავშირებით არისტოტელე საზოგადოების სოციალურ შემადგენლობას დაწვრილებით აშუქებს. საზოგადოების კლასებს და სოციალურ ფენებს არისტოტელე როგორც საერთოდ სახელმწიფოსათვის აუცილებელ (და არა მარტო დემოკრატიულ სახელმწიფოსათვის) შემადგენელ ელემენტებს ახასიათებს. კერძოდ არისტოტელე გამოყოფს შემდეგ კლასებსა და ფენებს: მიწათმოქმედნი, ხელოსნები, ვაჭრები, დაქირავებული მუშები, შეძლებული ადამიანები, სამხედროები, მოსამართლენი, თანამდებობის მქონე პირები.

კლასები, რომელებიც ბუნებრივ მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად შრომობენ, სახელმწიფოს "სხეულს" შეადგენენ, საზოგადოების "სულს", განეკუთვნებიან სამხედროები, მოსამართლენი და საკანონმდებლო ფუნქციების აღმასრულებელ ადამიანთა ფენა. ამ უკანასკნელ ფენაში პოულობს თავის გამოხატულებას - პოლიტიკური სიბრძნე. სახელმწიფოს "სული" ისევე, როგორც ცალკეულ ადამიანში, გაცილებით მნიშვნელოვანია მის "სხეულზე" . "სხეულით" აქ ფაქტობრივად აღინიშნება ადამიანის აუცილებელ საარსებო მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებელი საქმიანობის(შრომის) სფერო, რომელიც XVIII-XIX-ე საუკუნეებში „პოლიტიკური საზოგადოებისაგან(სახელმწიფოსაგან)“ განსხვავებით როგორც "სამოქალაქო საზოგადოება" აღინიშნებოდა.

სახელმწიფოს არსებითი ელემენტებია მდიდრები და ღარიბები, ამ ელემენტებიდან, რომელიმეს უპირატესობაზე სახელმწიფოებრივი წყობის შესატყვისი ფორმის დადგენაა დამოკიდებული. დემოკრატია როგორც ღარიბთა უპირატესობას ძალაუფლების სფეროში რამდენიმე სახესხვაობა აქვს , რაც იმაზეა დამოკიდებული თუ ხალხის ამა თუ იმ ფენის მოქალაქეობრივი უფლებების მინიჭებისას და პოლიტიკურ ძალაუფლებაში დაშვების საფუძველის განსაზღვრისას რა კრიტერიუმებით ვსარგებლობთ. არისტოტელე დემოკრატის ხუთ ფორმას განასხვავებს:

დემოკრატის პირველი სახისათვის დამახასიათებელია მდიდართა და ღარიბთა თანასწორობა უზენაეს ხელისუფლებასთან დამოკიდებულებაში. ხელისუფლების საქმიანობაში ყველა უპირობოდ მონაწილეობს.

დემოკრატის მეორე სახისას ძალაუფლების მოპოვებასარც თუ დიდი ქონებრივი ცენზი განაპირობებს ე.ი. არა ყოველი მოზრდილი თავისუფალი ადამიანი წარმოადგენს სრულუფლებიან მოქალაქეს.

მესამე და მეოთხე სახეების სახეების დახასიათებისას არისტოტელე მათში კანონის უზენაესობის ბატონობისა და მმართველი ორგანოების მოქმედებებზე ლაპარაკობს, მაგრამ ამა თუ იმ პირის მოქალაქის უფლებების მინიჭების პირობების შესახებ არაფერს ამბობს.

დემოკრატის მეხუთე ფორმისას უზენაესი ძალაუფლება დემოსს და არა კანონს ეკუთვნის. ასეთი დემოკრატის მიმართ არისტოტელე ფრიად კრიტიკულია. გადაწყვეტ მნიშვნელობას აქ დემაგოგები (საუკეთესო ადამიანთა ნაცვლად) და სახალხო გადაწყვეტილებანი (კანონების ნაცვლად) იძენენ.

დემოსი ხდება დესპოტი და ტირანულად მოქმედებს. ძალაუფლება მრავლის ხელშია, მაგრამ მისით სარგებლობს ყველა ერთად და არა თითოეული ცალ-ცალკე. დემოსის გადაწყვეტილებებს წარმართავენ დემაგოგები. მმართველი ორგანოების როლი ნულია. ასეთი დემოკრატია უფრო ტირანიას ჰგავს, არისტოტელე წერს " ამგვარი დემოკრატის წინააღმდეგ შესაძლებელია გავაკეთოთ სავსებით საფუძვლიანი საყვედური და პირდაპირ განვაცხადოთ, რომ იგი სახელმწიფოებრივი წყობის რომელიმე ფორმას არ წარმოადგენს."

დემოკრატიის ჩამოთვლილი ფორმებიდან არისტოტელეს ზომიერი ქონებრივი ცენზის მქონე დემოკრატია მოსწონს, რომელიც მდიდრებსა და ღარიბებს შორის კონსენსუსზე და კანონის ბატონობაზეა დაფუძნებული. ამიტომ იგი მაღალ შეფასებას აძლევს სოლონის რეფორმებს, რომლიდანაც ათენში დემოკრატია იწყება.

ოლიგარქიაში ბატონობენ მდიდრები. ოლიგარქიის პირველ სახეში სახელისუფლო თანამდებობის მიღწევა განპირობებულია იმდენად დიდი ქონებრივი ცენზით, რომ გაჭირვებულ და ღარიბ უმრავლესობას არც კი უშვებენ მასში. ოლიგარქიის მეორე სახეც ასევე განიჩევა მაღალი ცენზით ხასიათდება, და გარდა ამისა ვაკანტური ადგილების დაკავება კოოპტაციის წესით ხდება, მესამე სახისას თანამდებობის შეცვლის დროს შვილი მემკვიდრეობით იღებს მას მამისგან. მეოთხე სახისას, გარდა ამისა, ბატონობას არ კანონი, არამედ თანამდებობის პირები. ოლიგარქიის ეს სახე, არისტოტელეს მიხედვით, ტირანიისა და უკიდურესი დემოკრატიის მსგავსია.

პოლითია. სახელმწიფოს საუკეთესო ფორმაა პოლიტია, რომელიც თავის თავში აერთებს ოლიგარქიასა და დემოკრატიის საუკეთესო მხარეებს, მაგრამ თავისუფალია მათი ნაკლოვანების და უკიდურესობებისაგან. ამ აზრით იგი მათ "შუაა" და მათი შერევაა.

პოლითია - პრაქტიკულად ძნელად მისაღწევი ფორმაა, რადგან უმეტეს შემთხვევებში საშუალო ელემენტები სახელმწიფოებში შედარებით უმნიშვნელო ადგილს იკავებენ. როგორც წესი, ან მდიდრები ან უბრალო ხალხი დომინირებს, ამიტომ სახელმწიფოებრივი წყობაც გამარჯვებული მხარის ინტერესთა შესატყვისად - ოლიგარქიულად ან დემოკრატიულად დგინდება. პოლიტიის დაწესებას ისიც უშლის ხელს, რომ სპარტა და ათენი ორი ჰეგემონი სახელმწიფო საბერძნეთში, თავისი ინტერესების შესატყვისად ნერგავენ მათზე დამოკიდებულ ქვეყნებში ან დემოკრატიულ ან ოლიგარქიულ წესრიგს. ამ მიზეზთა გამოა, ამბობს არისტოტელე, რომ "საშუალო" სახელმწიფოებრივი ფორმა ან არასდროს ან ძალიან იშვიათად (სოლონი?) გვხდება.

არსებითად არისტოტელეს პოლითია არა მხოლოდ სახელმწიფოს რომელიმე განსაკუთრებულ ფაქტობრივად იშვიათად შემხვედრ ფორმას ნიშნავს, არამედ იგი ამავე დროს მმართველობის-ბატონობის პოლიტიკური ფორმის თეორიულ კონსტრუქციას წარმოადგენს.

პოლითია არისტოტელეს ეთიკური და პოლიტიკური მაქსიმუმის გათვალისწინების საფუძველზეა აგებული. პოლითია - სახელმწიფოს საშუალო ფორმაა, და საშუალო მომენტი დომინირებს მის შემდეგ ყოველ ნაწილში: ზნეობაში - ზომიერება, ქონებაში - საშუალო შეძლება, ხელისუფლებაში - საშუალო კლასი. "საშუალო" შეძლების მქონე ადამიანებისგან შემდგარ სახელმწიფოს ექნება კიდევ ყველაზე საუკეთესო სახელმწიფოებრივი წყობა. (IVწ.) სახელმწიფოსთვის ყველაზე დიდ სიკეთედ არისტოტელემოქალაქეების მიერ საშუალო მაგრამ საკმარისი საკუთრების ფლობას თვლის.

მრავალრიცხოვანი საშუალო ელემენტი მოსახლეობის დაპირისპირებულ მებრძოლ პარტიებად დაყოფას ანეიტრალებს და პარტიულ განხეთქილებებსა და ანგარიშსწორებას ანელებს.

პოლითიაში საშუალო ელემენტი უნდა ჭარბობდეს უკიდურეს ელემენტებზე ან უკიდურეს შემთხვევაში თითოეულ მათგანზე ცალ-ცალკე ძლიერი უნდა იყოს. უზენაესი ძალაუფლება უმრავლესობის და არა ძლიერთა ხელში უნდა იყოს, და მოცემული წყობის მომხრეთა რაოდენობა თავისუფალი მოსახლეობის საერთო მასაში მის მოწინააღმდეგეთა რაოდენობას უნდა აჭარბებდეს.

არა მხოლოდ პოლითიაში, არამედ ოლიგარქიასა და დემოკრატიაშიც კანონმდებელი სახელმწიფოებრივი წყობის ფორმის "საშუალო" ელემენტებზე უნდა იყოს ორიენტირებული.

მოცემული გარემოებებისას სახელმწიფოს წყობის საუკეთესო ორგანიზაცია, არისტოტელეს აზრით, მისი სამი ძირითადი შემადგენელი ელემენტის - საკანონმდებლო ორგანოს, აღმასრულებელი ხელისუფლების და სასამართლოს - ჩამოყალიბების პირობებისა და ფუნქციონირების წესების სათანადო და ჯეროვან კომბინაციებზეა დამოკიდებული. მთლიანობაში არისტოტელე მხარს უჭერს საკანონმდებლო ორენობისა და აღმასრულებელი ხელისუფლების ისეთ თანასწორობას, რომლის ჩარჩოებშიც აღმასრულებელი ხელისუფლება მრავალი ძირითადი საკითხის, მათ შორის საკანონმდებლო სფეროშიც, გადამწყვეტი ხმის უფლებას, ხოლო სახალხო კრება კი მხოლოდ სათათბირო ხმას იღებს.

აღმასრულებელი ხელისუფლება და სასამართლო სახელმწიფოს მოცემულ ფორმას უნდა შეესატყვისებოდეს, რაც შეიძლება მათი ჩამოყალიბებისა და საქმიანობისას სხვადასხვა მომენტთა შერწყმითა და გაწონასწორებით იქნეს უზრუნველყოფილი (თანამდებობებზე და შვების პირობები, არჩევნები და კენჭისყრა, საფასურისა და გასამრჯელოს ოდენობა და სხვა).

საბოლოო ჯამში არისტოტელეს სოციალური აზრი მოცემულ პირობებში თავისუფალი მოსახლეობის მადომინირებული ფენების მყარი და მისაღები პოლიტიკური მმართველობის ფორმის მიღწევაზეა ორიენტირებული.

4. არისტოტელე მიზნებისა და საშუალებების თანაფარდობის შესახებ

(ქრემატიკა და ეკონომიკა, ანუ ქონების მიზნად გადაქცევის კრიტიკა)

თანამედროვე საზოგადოებაში მომხმარებლური ტენდენციები გაბატონდა. საზოგადოებას, რომელშიც ადამიანები ყველაფერს პრაგმატულად უყურებენ და შეძენის პრინციპით განსაზღვრავენ, მომხმარებლურს ვუწოდებთ, მაგრამ მომხმარებლურზე მეტია, რადგან ადამიანები მხოლოდ იმას როდი იძენენ, რის მოხმარებაც შეუძლიათ, არამედ ყველაფერს, რაც იწარმოება. სიმდიდრე არა მარტო მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების, არამედ სოციალური პრესტიჟის, სოციალური სტატუსის განმსაზღვრელი ხდება. თანამედროვე ინტელექტუალური ელიტა და საზოგადოების რადიკალური ნაწილი – ახალგაზრდობა ასეთი ტენდენციების გაბატონების წინააღმდეგ პროტესტს აცხადებს, რადგან ეს მიჩნეულია ადამიანის გაუცხოებად, მიზნებისა და საშუალებების აღრევად, რადგან ის, რაც საშუალება უნდა იყოს, მიზანი ხდება. როგორც ჩანს, ეს პრობლემა მთლად ახალი არ არის, ის ანტიკურობასაც აწუხებდა და თუ

რომელებში ჰედონიზმის პრინციპზე აგებულ საზოგადოებაში ეს უფრო აშკარად ჩანდა, ბერძნებშიც ჰქონია მას ადგილი და ამ გარემოებას არისტოტელემ განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმო, რისთვისაც მან ქრემატისტიკისა და ეკონომიკის განსხვავება გაანალიზა.

არისტოტელეს აზრით, ნამდვილი სიმდიდრე არსებობის საშუალებათა ერთობლიობაა. კარგი ცხოვრებისთვის საჭირო საკუთრება არ უნდა იყოს უსაზღვრო, როცა საკუთრების შექმნა უსაზღვრო ხდება, მაშინ მიზნებისა და საშუალებების აღრევა ხდება. საკუთრება უნდა იყოს არსებობის საშუალება და არა მიზანი, მიზანი უნდა იყოს არსებობა. მარქსი ხშირად მიმართავს არისტოტელეს თავის დებულებათა დასამოწმებლად, განსაკუთრებით მნიშვნელოვნად ესახება არისტოტელეს ბრძოლა სიმდიდრის წინააღმდეგ. მიზნებისა და საშუალებების აღრევის უარყოფა არისტოტელეს მიერ და ამ მიზნით ქრემატისტიკისა და ეკონომიკის განსხვავება. ეკონომიკა ქმნის კეთილი ცხოვრების პირობებს და ამ გზით გარკვეული ქონების შექმნის საჭიროებას. მისი საპირისპიროა ქრემატისტიკა, რომლისთვისაც შექმნა მიზანი და არა ცხოვრება. ცხოვრება იქცევა შექმნის საშუალებად, მაშინ როდესაც პირიქით უნდა იყოს.

„არისტოტელე ქრემატისტიკას უპირისპირებს ეკონომიკას. იგი გამოდის ეკონომიკიდან. რადმენადაც ეს უკანასკნელი შექმნის ხელოვნებაა, იგი კმაყოფილდება ცხოვრებისათვის აუცილებელი და ოჯახისათვის ან სახელმწიფოსათვის სასარგებლო დოვლათის შექმნით. „ქემარტი სიმდიდრე ამგვარ სახმარ ღირებულებათაგან შედგება., ვინაიდან კეთილი ცხოვრებისათვის საკმარისი რაოდენობა ამ სახის ქონებისა უსაზღვრო არ არის. მაგრამ არის კიდევ მეორეგვარი შექმნის ხელოვნება, რომელსაც უპირატესად და სამართლიანად ქრემატისტიკა ეწოდება და რომლისთვისაც თითქოს არ არსებობს სიმდიდრის და ქონების საზღვარი. საქონლით ვაჭრობა, (ჰეპაკელიკე) სიტყვასიტყვით წვრილმანით ვაჭრობას ნიშნავს და არისტოტელე ამ ფორმას იღებს, რადგან მასში გადამწყვეტ როლს სახმარი ღირებულება ასრულებს თავისი ბუნებით ქრემატისტიკას არ ეკუთვნის, ვინაიდან გაცვლა აქ მხოლოდ თვით მათთვის (მყიდველისა და გამყიდველისთვის) საჭირო საგნებზე ვრცელდება. ამიტომ, - განაგრძობს იგი, - საქონლით ვაჭრობის თავდაპირველი ფორმა გაცვლითი ვაჭრობა იყო, მაგრამ მის გაფართოებასთან ერთად აუცილებლობით წარმოიშვა ფული. ფულის გამოგონებით გაცვლითი ვაჭრობა აუცილებლად უნდა განვითარებულიყო, საქონლის ვაჭრობად, ხოლო ეს უკანასკნელი, წინააღმდეგ მისი პირვანდელი ტენდენციისა, ქრემატისტიკად, ე. ი. ფულის შექმნის ხელოვნებად გადაიქცა. ქრემატისტიკა შემდეგ ეკონომიკისაგან იმით განსხვავდება, რომ „მისთვის მიმოქცევა სიმდიდრის წყაროა... იგი მთლიანად ფულზეა აგებული, რადგან ფული ამგვარი გაცვლის დასაწყისი და დასასრულია. ამიტომ ის სიმდიდრეც, რომლისკენაც ქრემატისტიკა მიისწრაფვის, უსაზღვროა, როგორც სწორედ, ყოველი ხელოვნება, რომელსაც თავისი ამოცანა საშუალებად კი არ მიაჩნია, არამედ საბოლოო მიზნად; უსაზღვროა თავის მისწრაფებაში – სულ უფროდაუფრო დაუახლოვდეს ამ მიზანს, მაშინ როდესაც ის ხელოვნება, რომელიც მხოლოდ საშუალებას ეძებს რაიმე მიზნისთვის, უსაზღვრო არ არის, რადგან თვით ეს მიზანი მას საზღვარს უდებს, - ასევე ამ ქრემატისტიკასაც არა აქვს საზღვარი თავისი მიზნისთვის, არამედ მისი მიზანი აბსოლუტური გამდიდრებაა. საზღვარი აქვს ეკონომიკას და არა ქრემატისტიკას... პირველი ისახავს მიზნად თვით ფულისაგან განსხვავებულ რაიმეს, მეორე კი – ფულის გამრავლებას... არევა ამ ორი ფორმისა, რომელნიც ერთიმეორეში გადადიან,

ზოგიერთებს საბაბს აძლევს, ფულის შენახვა და მისი უსაზღვროდ გამრავლება ეკონომიკის საბოლოო მიზნად მიიჩნეონ”. (10,195-196). არისტოტელე განსაკუთრებულ ყურადღებას საქონლის სახმარ ღირებულებას და საქონელთა ეკვივალენტურ გაცვლას აქცევს. მისი აზრით, საგნის გამოყენება შეიძლება ორგვარად: დანიშნულების და არადანიშნულების მიხედვით: ფეხსაცმელი შეიძლება ჩასაცმელადაც გამოვიყენოთ და გასაცვლელადაც. ეს უკანასკნელი ფეხსაცმლის არადანიშნულებისამებრ გამოყენებაა. სანამ გაცვლა პირველი მოთხოვნილების საგნების გაცვლის აუცილებლობით იყო განპირობებული, ის არ იყო გამდიდრების საშუალება. არისტოტელე აქ უჩვენებს როგორ წარმოიშვა გაცვლის საყოველთაო ეკვივალენტები; რკინის, ვერცხლის და სხვა სახით. ამას მოჰყვა ფულის და ვაჭრობის წარმოშობა, როგორც ქონების დაგროვების საშუალების. მარქსი არისტოტელეს დამსახურებას ხედავს ღირებულების ფორმათა ანალიზში. ის წერს: „ეკვივალენტური ფორმის თავისებურება კიდევ უფრო თვალსაჩინო შეიქმნება, თუ გავიხსენებთ იმ დიდ მკვლევარს, რომელმაც ღირებულების ფორმას, ისე როგორც აზროვნების, საზოგადოების და ბუნების მრავალ ფორმას პირველმა გაუკეთა ანალიზი. ეს მკვლევარია არისტოტელე” (10,380). მარქსი აჩვენებს, რომ არისტოტელე მიუახლოვდა ღირებულების ახსნას, რადგან აჩვენა გაცვლის ეკვივალენტები, სადაც თანაზომადობა სხვადასხვა ნივთებისა აიხსნება მათი არსების ტოლობით, მაგრამ რატომაც ეს ტოლობა, რითი აიხსნება მათში საერთო, ამ საკითხს, მარქსის თქმით, არისტოტელე ვერ წყვეტს. არისტოტელეს ნააზრევს ამ ნაკლს მარქსი სოციალური მიზეზებით ახსნის. „ტოლმნიშვნელოვანი შრომა არ შეეძლო არისტოტელეს ამოეკითხა თვითღირებულების ფორმიდან, იმიტომ რომ ბერძნული საზოგადოება დამყარებული იყო მონურ შრომაზე, და მამასადამე მის ბუნებრივ საფუძველს ადამიანთა და მათი სამუშაო ძალის უთანასწორობა შეადგენდა. ღირებულების გამოხატულების საიდუმლოება, ყველა შრომის ტოლობა და ტოლმნიშვნელობა, რადგანაც და რამდენადაც იგი წარმოადგენს ადამიანის შრომას, საერთოდ, შესაძლოა ამოცნობილ იქნეს მხოლოდ მაშინ, როცა ადამიანის თანასწორობის იდეამ უკვე ხალხში გამჭდარი ერთგვარი რწმენის სიმტკიცე მოიპოვა. ეს კი შესაძლებელია მხოლოდ იმ საზოგადოებაში, სადაც საქონლური ფორმა შრომის პროდუქტის საყოველთაო ფორმაა. მასასადამე, სადაც აგრეთვე ადამიანთა, როგორც საქონელმფლობელთა, ურთიერთობა გაბატონებული საზოგადოებრივი ურთიერთობაა. არისტოტელეს გენია სწორედ იმაში ბრწყინავს, რომ იგი საქონელთა ღირებულებების გამოხატულებაში ტოლობის ურთიერთობას ამჟღავნებს. მხოლოდ ის ისტორიული ზღუდე საზოგადოებისა, რომელშიც იგი ცხოვრობდა უშლის მას ხელს, გამოძებნოს თუ რაში მდგომარეობს „სინამდვილეში ამ ტოლობის ურთიერთობა” (10,381), სიმდიდრე და ოჯახის გაძლიერების ხელოვნება იმითაც განსხვავდება, რომ სიმდიდრე უსაზღვროა, ოჯახის გაძლიერების ხელოვნებას საზღვარი აქვს. სიმდიდრის მძებნელნი მთელ თავიანთ უნარს მოიხმარენ სიმდიდრის საძებნელად, თითქოს ეს იყოს მიზანი და ყველა საშუალებას მიმართავენ. სინამდვილეში ეს სულაც არაა აუცილებელი, აუცილებელია მხოლოდ არსებობის საშუალებათა მოპოვება, ის ბუნებრივიცაა, ქონების დაგროვება კი არაბუნებრივია. არისტოტელე უარყოფითად ეკიდება როგორც სიმდიდრის დაგროვებას ისე მევახშეობასაც. ორივე არაბუნებრივად მიაჩნია. მევახშეობის მიზანი ფულით ფულის დაგროვებაა. და შეძენის „ასეთი სახეობა უმთავრესად ბუნების საწინააღმდეგა” (18,395).

მევახშეობისადმი პლატონის უარყოფითი პოზიცია მთლიანად გაზიარებული აქვს არისტოტელესაც და საინტერესოა, რომ ამ პოზიციაზე დგას მარქსიც, რომელიც თავისი თვალსაზრისის გასამლიერებლად იმოწმებს არისტოტელეს. მარქსი კრიტიკულად აანალიზებს ჯერ სავაჭრო კაპიტალის ფორმულას ფ-ს-ფ, რომელიც გაცვლაში ზედმეტ ღირებულებას იღებს, შემდეგ კი უფრო საკრამენტულ სავაჭრო ფორმულას, რომელშიც ფულიდან პირდაპირ ფული მიიღება. მარქსის თქმით, „ფ-ფ ფული, რომელიც მეტ ფულზე იცვლება; ეს ფორმა ფულის ბუნებას ეწინააღმდეგება და, მაშასადამე, მისი ახსნა საქონელგაცვლის თვალსაზრისით შეუძლებელია. ამიტომ არისტოტელე ამბობს „ქრემატისტიკა ორგვარია, ერთი ვაჭრობას ეკუთვნის, მეორე ეკონომიკას; უკანასკნელი აუცილებელია და ქების ღირსი, პირველი დაფუძნებულია მიმოქცევაზე და სამართლიანად არის გაკიცხული (რადგან იგი არ არის ბუნებრივი და ურთიერთმოტყუებაზეა დამყარებული). ამიტომ მევახშეობა ყველას სამართლიანად ძაგს, რადგან აქ თვით ფულია შეძენის წყარო და არ იხმარება იმისთვის, რისთვისაც იგი შემოღებული იყო. ფული ხომ საქონელგაცვლისათვის წარმოიშვა, პროცენტით კი მეტ ფულს აკეთებს. აქედანაა მისი სახელწოდება („პროცენტი“, „შობილი“) რადგან შობილი მშობელს წააგავს. მაგრამ პროცენტი ფულია ფულისაგან, ისე რომ შეძენის ყველა სხვა დარგთან შედარებით იგი უაღრესად არაბუნებრივია“. მარქსს ეს ადგილი ციტირებული აქვს არისტოტელეს პოლიტიკის პირველი წიგნიდან (იხ. 10,211). არისტოტელე აანალიზებს ვაჭრობას, განასხვავებს მის სამ ფორმას: საზღვაო, ტრანზიტულ და საცალო ვაჭრობას. სამივე გაცვლის ერთი ფორმაა; გაცვლის მეორე ფორმაა პროცენტზე გასესხება; მესამე ფორმა საკუთარი შრომის გაქირავება. ქონების დაგროვების მრავალ ხერხს იყენებენ. ერთერთ ისტორიაში მოთხრობილია თალეს მილეტელის გამდიდრება, ესაა თალესის სიბრძნით წინასწარმნეტყველება, რომელიც შეიძლება საერთოდ გახდეს ქონების დაგროვების ერთერთი ფორმა. „როდესაც თალესს უსაყვედურებდნენ სიღარიბის გამო, ამტკიცებდნენ, თითქოს ფილოსოფიით დასაქმებას არავითარი მოგება მოაქვს, როგორც ამბობენ, მან ასტრონომიული მონაცემებით, ჯერ კიდევ ზამთარში წინასწარ განსაზღვრა ზეთისხილის დიდი მოსავლის შესაძლებლობა მომავალში. ამიტომ აიღო და მთელი თავისი დანაზოგი ფული გამოიყენა მილეტსა და ხიოში ზეთისხილის გამომხდელებთან ხელშეკრულების დასადებად. ხელშეკრულება იაფი დაუჯდა, რადგან არავინ უწევდა კონკურენციას, როცა დადგა მოსავლის აღების დრო და ყველას ერთდროულად დასჭირდა ზეთისხილის გამოსახდელების, თალესი მკისთვის სასურველ პირობებში იძლეოდა გამოსასყიდლად ზეთისხილის გამოსახდელებს. ამით დააგროვა დიდძალი ფული. უჩვენა, რომ ფილოსოფოსისათვის სურვილის შემთხვევაში გამდიდრება ადვილია, მაგრამ ეს არაა მისი მისწრაფების საგანი“ (18-397).

5. კონფლიქტის სოციოლოგიის საწყისები არისტოტელესთან

კონფლიქტის სოციოლოგია

როგორც აღვნიშნეთ, პლატონის და არისტოტელეს როლი სოციოლოგიის დაფუძნების საკითხში განსხვავებულია. ანალოგიურ სურათს იძლევა მათი როლის ანალიზი კონფლიქტის გააზრების საკითხში. პლატონის თეორია მიზნად კონფლიქტების აღმოფხვრას ისახავდა, მისი იდეალური სახელმწიფო უკონფლიქტო, მშვიდობისმოყვარული და წონასწორობაზე დამყარებული უნდა ყოფილიყო. ამისთვის ხელი კონფლიქტის მიზეზად მიჩნეულ კერძო საკუთრების და ოჯახის

გაუქმებას, ყველაფრის სახელმწიფოს ხელში კონცენტრირებას უნდა შეეწყოს, ამდენად, პლატონს არსებითად კონფლიქტების ანალიზი არც მოუცია. არისტოტელე უფრო რეალისტურად მიუდგა საქმეს. მან გააცნობიერა, რომ რეალურად ვერც ერთი საზოგადოება ვერ აღმოფხვრის კონფლიქტებს და აბსოლუტურ წონასწორობაზე არ დაფუძნდება, ამიტომ მან ამოცანად კონფლიქტების თეორიული ანალიზის მოცემა დაისახა, მათი ხელშემწყობი პირობების, მიზეზების, მათგან გამომდინარე შედეგების და მათი მშვიდობიანი გადაწყვეტის შესაძლებლობების დადგენა დაისახა მიზნად. არისტოტელე პირველია, ვინც კონფლიქტებზე ასეთი სისტემური რეფლექსია მოახდინა, ამიტომ თანამედროვე სოციოლოგიაში სადავოდ გამხდარი პრობლემა – სად იწყება კონფლიქტის სოციოლოგია – ზიმელთან, რომელმაც პირველად გამოიყენა ეს ტერმინი, თუ მარქსთან, რომელმაც გამორიცხა წონასწორობა და საზოგადოების განვითარებას საფუძვლად კონფლიქტი დაუდო, თუ უფრო ადრე რენესანსის ეპოქაში, ყოველ შემთხვევაში მაკიაველთან მაინც და ან კიდევ იქნებ ანტიკურობაში, - ალბათ ეს უკანასკნელი ვარიანტი ყველაზე უფრო შეესაბამება სინამდვილეს.

ჰერაკლიტე - არისტოტელეს ნააზრევიდან გამომდინარე, პირველი გულუბრყვილო ფორმით, მეორე კი ცნობიერი რეფლექსიით, ქმნიან მოძღვრებას სოციალური კონფლიქტების შესახებ. არისტოტელე კონფლიქტის ორ ძირითად ფორმას განასხვავებს : სახელმწიფოს შიდა და გარეგანი კონფლიქტები. მისთვის მთავარია, შინაგან კონფლიქტებს გაუკეთოს ანალიზი. არისტოტელე ხედავს, რომ ყოველ სახელმწიფო წყობას მისთვის დამახასიათებელი კონფლიქტები სდევს თან, ამიტომ კონფლიქტის ანალიზს ყოველთვის სახელმწიფო წყობის კონკრეტულ ანალიზთან აკავშირებს. საერთოდ კონფლიქტები იმათ შორისაა, ვისაც აქვს და ვისაც არ აქვს. ეს ეხება ქონებას, მდგომარეობას, თანამდებობას. თუ სხვა. მქონებელნი და უქონელნი ებრძვიან ერთმანეთს იმისა გამო, რომ ვისაც აქვს, მას არ სურს იმისი დაკარგვა, რაც აქვს, ხოლო ვისაც არა აქვს, მას სურს მოიპოვოს, რაც აკლია. ყველა შემთხვევაში ეს კონფლიქტები სახელმწიფოში მიმდინარეობს და მათგან ყველაზე მთავარია სახელმწიფო მასშტაბის კონფლიქტები, რომლებიც სახელმწიფო მმართველობის რეჟიმის გადატრიალებას ისახავენ მიზნად.

არისტოტელეს „პოლიტიკის“ მეხუთე წიგნი შეიძლება კონფლიქტის სოციოლოგიის პირველ ნიმუშად ჩაითვალოს. არისტოტელე კონფლიქტის შვიდ მიზეზს ასახელებს, თანაც ისე, რომ სოციალურ, ეკონომიკურ, პოლიტიკურ მიზეზთა გვერდით, ადგილს ისეთი ფსიქიკური მიზეზები, განცდები, გრძნობები პოულობს, როგორცაა: სიძულვილი, სიყვარული, შური, შეუთავსებლობა და სხვა. ისინი ერთი შეხედვით უმნიშვნელო ჩანან, მაგრამ მეტად არსებითი შედეგების მქონე კონფლიქტის საწყისებად გვევლინებიან, იმდენად, რომ არისტოტელე მცირე მიზეზებისა და დიდი შედეგების თეორიის ერთ-ერთ ფუძემდებლად შეიძლება ჩაითვალოს, რადგან, მისი აზრით, სოციალური გადატრიალებანი შეიძლება პირად სიძულვილზე, ან შურისძიების გრძნობაზე იყოს დამყარებული. მისთვის მთავარია, გაანალიზოს, რა მიზეზებით ხდება სახელმწიფო გადატრიალებანი, რამდენია და რა ხასიათისაა, თითოეული სახელმწიფოს წყობა რა დამანგრეველ საწყისს შეიცავს, რომელი წყობა რომელში გადადის, დაცვის რა საშუალებანი გააჩნია სახელმწიფოს და რა ინახავს მას. სახელმწიფო გადატრიალებას ახდენენ იმის გამო, რომ მმართველობაში ყველა ვერ ღებულობს მონაწილეობას. გადატრიალების ხასიათი უნდა განისაზღვროს იმით, რა მიზანს ისახავს. შესაბამისად გადატრიალება ორი სახისაა: ერთ შემთხვევაში მიზანი სახელმწიფო წყობის შეცვლაა, მეორეში ძალაუფლების ხელში ჩაგდებაა. არისტოტელეს აზრით, გადატრიალება შეიძლება სახელმწიფო წყობის შეცვლას, ან განმტკიცებას ისახავდეს მიზნად. შეიძლება მხოლოდ ნაწილობრივ ცვლიდეს გადატრიალება სახელმწიფო წყობას, ჯანყისა და აღშფოთების მიზეზი ძირითადად უთანასწორობაა, მიზანი კი თანასწორობის მიღწევა. თანასწორობა ორი სახისაა, რაოდენობრივი და ღირსების მიხედვით.

მთავარია ღირსების მიხედვით თანასწორობა. იმისთვის, რომ გავარკვიოთ სახელმწიფო გადატრიალება და მისი მიზეზები, უნდა ვიცოდეთ ძირითადად სუბიექტების განწყობილება, რისთვის და რა მიზნით ხდება ან მოგებისა და დიდების მოსაპოვებლად, ან კიდევ რაიმეს დაკარგვის შიშით, მაგალითად მოქალაქეობის დაკარგვა თუ ემუქრებათ, ან გადასახადების გადახდა არ უნდათ. არისტოტელეს აზრით, აჯანყების და გათიშვის შვიდი და მეტი მიზეზი არსებობს.

ერთ შემთხვევაში ჯანყდებიან მოგებისა და პატივის მისაღებად, მეორეში იმის გამო, რომ ვისაც აქვს, უსამართლოდ მოპოვებულად მიაჩნიათ. ასეთივე მიზეზებია აგრეთვე თავდასხმა, შიში, უპირატესობა, სიძულვილი, შური, გამოწვეული ზედმეტი დაწინაურებით, სხვადასხვა ხასიათის ხრიკები, აზურად აგდება, დამცირება, ხასიათთა განსხვავებულობა და სხვა. არეულობის წყარო შეიძლება მოსახლეობის არაერთგვაროვნება იყოს.

პლატონთან ერთად არისტოტელესაც მიაჩნია, რომ სახელმწიფო მონოეთნიკური უნდა იყოს, მასში ნაკლებია კონფლიქტების შესაძლებლობა. ისე კონფლიქტის საფუძველად შეიძლება გეოგრაფიული გარემოც გამოდგეს, როდესაც სახელმწიფოს ტერიტორია განსხვავებულია მდებარეობით, ნაყოფიერებით, ყველას უნდა ნაყოფიერ მიწაზე და სახელმწიფოს ცენტრში ცხოვრობდეს, ესეც კონფლიქტის ერთ-ერთი მიზეზია. თვითონ კონფლიქტი წვრილმანების გამო არხდება, მაგრამ შეიძლება წვრილმანებიდან დაიწყოს და შემდეგ კი გათიშულობამ სახელმწიფო ზომები მიიღოს.

არისტოტელეს მაგალითად მოაქვს სირაკუზაში ორი მაღალი თანამდებობის პირის კონფლიქტი, როცა ერთი გაემგზავრება სხვა ქალაქში, მეორემ მისი საყვარელი გადმოიბირა, დაბრუნებულმა რომ გაიგო ეს ისტორია, მეტოქის ცოლთან დაიკავა კავშირი, რამაც მთელი თემის გათიშვა გამოიწვია. სახელმწიფოში გათიშვის საფუძველი შეიძლება ძმებს შორის მემკვიდრეობისთვის ბრძოლაც გახდეს, სახელმწიფო გადატრიალების მიზეზი აგრეთვე რომელიმე ორგანოს, ან პიროვნების განსაკუთრებით დიდი პოპულარობაც ხდება. არეოპაგის დიდებამ სპარსეთის ომების დროს გათიშვა გამოიწვია. ეს იყო სახელმწიფოს გადატრიალების მიზეზთა ზოგადი დახასიათება. მაგრამ არისტოტელე უფრო შორს მიდის თავის ანალიზში და აჩვენებს, სახელმწიფოს თითოეულ ტიპში რა იწვევს გადატრიალებას.

დემოკრატიულ სახელმწიფოში დემაგოგების ყოლისშემძლეობას მიიჩნევს გადატრიალების მიზეზად. ხალხის მასებს აჯანყებენ მდიდრების წინააღმდეგ და ამით მდიდრებს აიძულებენ, დაიკავონ მათი საწინააღმდეგო პოზიცია. დემოკრატიაში გადატრიალება დემაგოგების გზით ტირანიას იძლევა. ტირანთა უმრავლესობა უმრავლესობა დემაგოგებია. ასევე თავისი მიზეზი გააჩნია გადატრიალებას ოლიგარქიაში, სულ მცირე ორი მიზეზი მაინც არის ოლიგარქების მიერ ხალხთა მასების შევიწროება და ოლიგარქთა წრეში უთანხმოება. ისე სხვა მიზეზებიც არის ოლიგარქიაში გადატრიალებისათვის, გამომდინარე ოლიგარქიის ბუნებიდან. როცა ძალაუფლება მცირეთა ხელში კონცენტრირდება, მაშინაც როდესაც ოლიგარქები გარყვნილ ცხოვრებას ეწევიან და ქონებას ფლანგავენ. ოლიგარქები თავის ხალხს არ ენდობიან და დაქირავებულებს აიარალებენ, ამიტომ კონფლიქტი წარმოიშობა, ასევე ოლიგარქებსა და მათ დამცველებს შორის, ეს უკანასკნელნი ცდილობენ თვითონვე ჩაიგდონ ძალაუფლება. კონფლიქტის საკმაო საფუძველი არსებობს მოსახლეობასა და ოლიგარქების მიერ დაქირავებულ დამცველებს შორის. ოლიგარქია იღუპება დესპოტურობის გამო, ამას გარეგანი მიზეზებიც ემატება. არისტოტელე ყველა ფორმის მიმართ განიხილავს მისი ნგრევის და მასში კონფლიქტის საფუძველებს. ამავე დროს, „ცდილობს კონფლიქტის ანალიზში კონფლიქტიდან თავის დაღწევის გზების ძიებაც მოაქციოს, მისი აზრით, თუ ვიცით სახელმწიფოს დამღუპველი მიზეზები, მისი

გადამრჩენიც გვეცოდინება. პირველ რიგში სახელმწიფოს გადამრჩენიც. პირველ რიგში სახელმწიფოს გადამრჩენია სამართალდარღვევათა აღკვეთა, ან მინიმუმამდე დაყვანა, ამის გარეშე სახელმწიფოში წონასწორობის შენარჩუნება შეუძლებელია, სამართალდარღვევანი შეუმჩნეველად არღვევენ სახელმწიფოს. ისე როგორც წვრილმან დანახარჯებში შეიძლება გაიფლანგოს დიდი ქონება, სახელმწიფოც იფლანგება სამართალდარღვევებში. ამ შემთხვევაში სახელმწიფოს გადაარჩენს შიში, რომელშიც გაცნობიერებული იქნება მისი დაღუპვის მოახლოება. ეს შიში აფხიზლებს სახელმწიფოს და აიძულებს, საშიშროებათა მიმართ ღონისძიებანი დასახოს. სახელმწიფოს შემნარჩუნებელ საშუალებათაგან ყველაზე მნიშვნელოვანია სახელმწიფო წყობილების სულისკვეთებით აღზრდა, გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს იმას, ვინ იკავებს უმაღლეს თანამდებობას.

მმართველს სამი თვისება მაინც უდნა ახასიათებდეს: პირველი, თანაუგრძნობდეს ასრებულ სახელმწიფო წყობილებას, მეორე, შეეძლოს თანამდებობრივი მოთხოვნების შესრულება და მესამე, გამორჩოდეს სათნოებითა და სამართლიანობით. აქვე არისტოტელე განიხილავს მონარქიის დამანგრეველ კონფლიქტებს და მათგან თავი დაღწევის პირობებს. არისტოტელე ერთმანეთს უპირისპირებს მონარქიას და ტირანიას, თუმცა ტირანიის წყაროდ შეიძლება მეფის ხელისუფლება ხდებოდეს, მაგრამ ტირანიისა და მეფის მიზნები ერთმანეთისაგან განსხვავებულია. ტირანს საზოგადოებრივი ინტერესები ყურადღების გარეშე რჩება, ის მხოლოდ საკუთარი სარგებლობისთვის იბრძვის, მეფე კი ვალდებულია, დაიცვას მესაკუთრეთა და ხალხის ინტერესებიც. ტირანი სასიამოვნოს ელტვის, მეფე მშვენიერს, ამიტომ პლატონისაგან განსხვავებით არისტოტელე ტირანის გაკეთილშობილებას გამორიცხავს. რაც შეეხება მონარქიაში გადატრიალების მიზეზებს, ის რესპუბლიკაში ასეთსავე მიზეზებს ემთხვევა, ესაა: განაწყენიანება, შიში სიძულვილის გამო, ხოლო მიზანია სიმდიდრე და დიდება. ერთ შემთხვევაში თავს ესხმიან მეფის პიროვნებას, მეორეში მის ძალაუფლებას. მეფის ხელისუფლების გადატრიალების მიზეზი შეიძლება იყოს ისიც, რომ ის ბამავს ტირანს, ან კიდევ ისიც, რომ მეფის ოჯახის წევრებს შორის შუღლი ჩამოვარდება. რაც შეეხება მეფის ხელისუფლების შენარჩუნებას, პირველ რიგში ეს უნდა მოხდეს მეფის უფლებების შეზღუდვით, რაც უფრო ნაკლებ დესპოტურია და ნაკლებად იწვევს ქვეშევრდომთა შურს, მით უფრო დიდხანს რჩება მეფე. ყველაზე მეტი საფუძველი კონფლიქტისათვის ტირანიაში არსებობს. ტირანიას განმსჭვალავს სიძულვილი. ტირანი თავისი მიზნებით ყოველთვის მასების და მდიდრების საპირისპირო პოზიციას იკავებს, იმდენად, რომ ის საკუთარ ხალხს არ ენდობა და დაქირავებული დაცვა ჰყავს. ტირანიაში, არისტოტელეს აზრით, თავმოყრილია დემოკრატიის და ოლიგარქიის ბოროტებანი, ოლიგარქიიდან გამდიდრების მიზანს და ხალხის მასებისადმი უნდობლობას, დემოკრატიიდან – კეთილშობილებთან დაპირისპირებას იღებს. ტირანთა თავხედობა აუტანელი ხდება, როგორც ხალხისთვის, ისე კეთილშობილებისთვის, ტირანთა მოდგმის თანამგზავრი სიძულვილია.

ტირანია ილუპება, როგორც გარეგანი, ისე შინაგანი მიზეზებით. ტირანები მოქალაქეებში მტრობას თესავენ, რათა უნდობლობამ დაისადგუროს. ქვეშევრდომნი სიღარიბეში ჰყავთ, რათა ყოველდღიური არსებობისთვის ზრუნვით იყვნენ დაკავებული და ამბოხებისთვის ვერ მოიგალონ. პირამიდებიც იმიტომ გააშენეს, რომ ხალხი დაეკავებინათ. სპეციალურად ომებში ებმებიან, რათა ყურადღება მათზე გადაიტანონ და აიცილონ გადატრიალებანი. დიდ გადასახადებს აწესებენ, რათა მათ გასტუმრებაზე ზრუნვამ დააკავოს ადამიანები. ტირანი ნერგავს სულმოკლეობას, უნდობლობას, ხალხს პოლიტიკურ ენერგიას ართმევს, პირმოთნეებს ამრავლებს და ამ გზით ინარჩუნებს არსებობას. ტირანიისთვის არსებობის შენარჩუნება ძნელია, მაგრამ არის გარკვეული პირობები, რომლებიც გაახანგრძლივებენ მის არსებობას, ამისთვის ტირანმა ხალხის დასანახად მაინც არ უნდა მოაწყოს ორგიები, ითამაშოს სახელმწიფოსადმი

მზრუნველის როლი, ხელი შეუწყოს რელიგიას და ისე დააწინაუროს თანამდებობაზე ადამიანები, რომ ისინი ტირანიის დამხობიდან მეტს არ მოელოდნენ. თუ ვინმეს აწინაურებს, განსაკუთრებით არ უნდა გამოყოს, თანაც მამაცი არ უნდა იყოს და ამავე დროს ძალაუფლებას თუ ართმევს ვინმეს, უნდა განახორციელოს შეპარვით ნელ-ნელა, არ უნდა დაუპირისპირდეს ახალგაზრდობას. არისტოტელე ფიქრობს, რომ კონფლიქტისა და გადატრიალებათა მიზეზების განხილვა მას არ დაუწყია, სოკრატემ და პლატონმა სცადეს ამ მიმართულებით მოძრაობა, მაგრამ ის, რაც მათ მიზეზებად დაასახელეს კონფლიქტების ახსნისათვის, ბევრს არაფერს იძლევა. სახელმწიფო გადატრიალების ერთადერთ მიზეზს იცნობენ – გადატაკებას, მაშინ როდესაც გადატრიალებას მრავალი მიზეზი იწვევს. ამიტომ, არისტოტელეს აზრით, კონფლიქტების მიზეზებისა და მათგან თავის დაღწევის გზების ანალიზი პირველად მხოლოდ მისგან იწყება. ასე რომ, ის, რაც მან შემკვიდრებობით მიიღო, საწყისად არ გამოდგება, რადგან „სახელმწიფოში“ დასახელებული მიზეზების ანალიზი წარმატებით ვერ განხორციელდა.

პოლიბიოსი

ძველი ბერძნული კულტურის ერთ-ერთი გამოჩენილი წარმომადგენელია ისტორიკოსი, პოლიტიკური მიღვაწე და მოაზროვნე, „მსოფლიო ისტორია ორმოც წიგნად“, ავტორი პოლიბიოსი (210-128 წწ ჩვენს ერამდე), რომელმაც შემდგომ განავითარა ჰერაკლიტეს, პლატონის, არისტოტელესა და მათი მიმდევრების შეხედულებანი სახელმწიფოს რაობის, მისი წარმოშობისა და ევოლუციის, მმართველობის ფორმებისა და განსაკუთრებით „შერეული“ ფორმების შესახებ; რაც თავის მხრივ შემდგომ ციცერონისა და განსაკუთრებით ახალ დროში მაკიაველის და ძალაუფლების დანაწილების თეორიის წარმომადგენელთა სოციოლოგიურ და პოლიტიკურ კონცეფციებს საფუძვლად დაედო. პოლიბიოსი დაინტერესებული იყო სახელმწიფოდ ორგანიზებულ საზოგადოებაში პოლიტიკური ძალაუფლების, მისი ფუნქციონირების, დანაწილების ფორმებისა და მეთოდების კვლევით, რითაც მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ამ საკითხთა გადაწყვეტაში.

პოლიბიოსი თავის შრომაში „მსოფლიო ისტორია ორმოც წიგნად“ გადმოსცემს არა მხოლოდ რომისა და რომაელთა მიერ დაპყრობილ ხალხთა ისტორიას, არამედ ანალიზებს სახელმწიფოებრივი წყობისა და პოლიტიკურ-სამართლებრივი ინსტიტუტების როლს ისტორიულ განვითარებაში. იგი არის პირველი ისტორიკოსი, რომელიც ცდილობს ისტორიული ხდომილებანი „მსოფლიო ისტორიის“ თვალსაზრისით გააშუქოს. მანამდელი ისტორიკოსები აღწერდნენ მხოლოდ ცალკეულ ომებს და ხდომილებებს ისე, რომ არ ცდილობდნენ მათ გააზრებასა და კვლევას იმ კუთხით, თუ როდის და როგორ დაიწყო მთელი მსოფლიოს გაერთიანება. „თუ ჰეროდოტე „ისტორიის მამაა“, მაშინ სამართლიანი და უპრიანი იქნება თუ პოლიბიოსს „მსოფლიო ისტორიის მამად“ ჩავთვლით“ (5, 246). მაგრამ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ მისი „მსოფლიო ისტორია“ მხოლოდ ხმელთაშუა ზღვისპირა ქვეყნების ისტორიაა და მაშინდელი მსოფლიოს ყველა ქვეყნის ისტორიას არ მოიცავს.

6. პოლიტიკის სახელმწიფოს წარმოშობის შესახებ

სახელმწიფოს წარმოშობის საკითხის კვლევას პოლიტიკის ისტორიული თვალსაზრისით უდგება, რომლის მიხედვითაც სახელმწიფოებრიობა წარმოიშობა სოციალური განვითარების გარკვეულ ეტაპზე, რომ მის წარმოშობას საზოგადოებაში წინ უსწრებს ადამიანთა ველური მდგომარეობა. რა არის სახელმწიფოებრიობის საწყისი? – პასუხს იგი პლატონის მსგავსად, წარღვნის შემდგომი პერიოდის დახასიათებით იწყებს; როდესაც ბუნების ძალებმა (მოუსავლიანობა, შავი ჭირი) მოსპეს არა მხოლოდ ადრე არსებული საზოგადოებრივი დაწესებულებანი, არამედ ყველა ის გამოცდილება, და ხელოვნება, რაც მათ წარღვნამდე გააჩნდათ. წარღვნის შემდგომ გადარჩენილთაგან, როგორც თესლისაგან, კვლავ წარმოიშვა და განვითარდა ადამიანთა გარკვეული რაოდენობა, რომლებიც დროთა განმავლობაში ცხოველურ მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ, როდესაც ადამიანთა რაოდენობა გარკვეულ ზღვარს აღწევს „ცალკეული ცოცხალი არსებისათვის დამახასიათებელი სისუსტე აიძულებს მათ ერთგვაროვან ბრბოდ გაერთიანდნენ“ (7. VI, 7). ადამიანთა ეს თავდაპირველი გაერთიანება სავსებით ბუნებრივია და მსგავსად ცხოველური ჯოგებისა, რომლებშიც ფიზიკურად ყველაზე ძლიერი ჯოგის მეთაური და ბელადი ხდება, აქაც გამოირჩევა ადამიანი, რომელიც დანარჩენთ ფიზიკური ძალითა და მამაცობით აღემატება. სწორედ ამ თვისების ფლობა მას ამ გაერთიანების ბელადად და მბრძანებლად სავსებით ბუნებრივად აქცევს. ცხოველურ ჯოგსა და პირველად ადამიანურ გაერთიანებათა აღნიშნული მსგავსების საფუძველზე პოლიტიკის დასკვნის, რომ ადამიანურ გაერთიანებათა ამგვარი წესრიგი ბუნებრივი აუცილებლობის შედეგია, წინააღმდეგ შემთხვევაში ისინი დაილუპებოდნენ. ამიტომ ადამიანთა თავდაპირველი ბუნებრივი მდგომარეობა შეუძლებელია სხვაგვარად წარმოვიდგინოთ თუ არა როგორც გაერთიანება – ჯოგი, რომელიც ცხოველთა ჯოგის მსგავსად, სავსებით ბუნებრივად იკრიბებიან ერთად და თავისივე წრიდან ყველაზე „ძლიერსა და მამაცს“ ემორჩილებიან. ეს კი იმაზე მიგვანიშნებს, რომ ადამიანთა თავდაპირველი გაერთიანებანი დიდად არ განსხვავდებიან ცხოველთა ჯოგური გაერთიანებებიდან და შესაბამისად არც პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი ურთიერთობანია მათში გაბატონებული, ვინაიდან „მმართველ“ ბელადთა ძალაუფლების საზომია არა გონებრივი და ზნეობრივი, არამედ ფიზიკური ძალა, ამიტომ დასკვნის პოლიტიკის, მმართველობის ამგვარი წესი არა სამეფო ხელისუფლებად, არამედ ერთპიროვნულ მმართველობად შეიძლება იწოდოს.

მამასადაამე, უბრალო ბუნებრივი გაერთიანების საფუძველზე შეუძლებელია აიხსნას სახელმწიფოს წარმოშობა. მართალია, კოლექტიური გაერთიანება უდიდეს როლს ასრულებს ადამიანთა საზოგადოების წარმოშობაში, მაგრამ მხოლოდ ეს პირობები არ არის აუცილებელი და საკმარისი სახელმწიფოს წარმოშობის ასახსნელად, მით უმეტეს, რომ ცხოველური გაერთიანებებიც არსებობენ, რომლებიც სწორედ თავიანთი არაგონივრულობის გამო ვერ ქმნიან სხვაგვარ წესრიგს ჯოგში, თუ არა ისეთს, რასაც მათ ბუნება უწყებს. მაშ რა არის კოლექტიურ ცხოვრებასთან ერთად ის არსებითი მომენტი, რომელიც ადამიანთა თავდაპირველ ჯოგურ გაერთიანებას პოლიტიკურ გაერთიანებად ანუ სახელმწიფოდ გარდაქმნის? ესაა მხოლოდ ადამიანებისათვის დამახასიათებელი განსჯისა და გონების უნარი. სწორედ ამ ორი ფაქტორის – კოლექტიური თანაცხოვრებისა და ადამიანთა ურთიერთობების აუცილებელი და გონითი

შინაარსის გაგებისა და შეფასების უნარის მეშვეობით ადამიანთა პირველადი ჯოგური გაერთიანება თანდათანობით სახელმწიფოდ გარდაიქმნება. აქ უკვე გონებისა და სამართლიანობის ძალაა გამეფებული.

მოვალეობის, სამართლიანობის ცნებათა მიხედვით ადამიანთა მოქმედება თანდათანობით აადამიანურებს ადამიანთა თავდაპირველ ჯოგურ გაერთიანებებს, რაც უწინარეს ყოვლისა იმაში გამოიხატება, რომ მასში ადამიანთა შეგნებული და თავისუფალი მოქმედებანი და ურთიერთობანი თანდათანობით ბატონდება. ადამიანებში მშვენიერისა და მახინჯის, საზოგადო სიკეთისა და ბოროტების ცნებები ჩნდება, რომელთაც უდიდესი მნიშვნელობა აქვთ ადამიანური საზოგადოებისა და სახელმწიფოს ჩამოყალიბებაში, პოლიბიოსი განსაკუთრებით აღნიშნავს ადამიანთა ისეთი ზნეობრივი ქცევების გავლენას საზოგადოებრივი ცხოვრების გაადამიანურებაზე, როდესაც ადამიანები არა მხოლოდ საკუთარ თავზე ან ცალკეულ ადამიანზე (თუნდაც არა მშობელზე), არამედ მთელ საზოგადოებაზე ზრუნავენ, და თავის ქმედებებს საზოგადოებრივ ინტერესებს უმორჩილებენ. სამართლიანობის, მოვალეობის, სიკეთის, მშვენიერების და მათი საპირისპირო ცნებები ადამიანთა პრაქტიკულ გამოცდილებათა დაგროვებისა და ანალიზის საფუძველზე თანდათანობით საზოგადოებრივ-სოციალურ შინაარსს იძენენ. ღირსეული და სათნოა ის ადამიანი, რომელიც არა მხოლოდ თავის ახლობლებზე და მოკეთებებზე ზრუნავს, არამედ ის, ვინც სიკეთესა და მშვენიერებას საზოგადოებრივი კუთხით ასხვავებს, და საზოგადოებრივად სასარგებლო ქცევების ცხოვრებაში გატარებას ცდილობს.

ადამიანთა ცხოვრებისეული გამოცდილების საფუძველზე საზოგადოებრივი ურთიერთობების ცვლასთან ერთად „მამაცობასა და ძალაზე“ დამყარებული ბატონობაც იცვლება, რომლისთვისაც ერთპიროვნული ძალაუფლება და არაპოლიტიკური ურთიერთობები იყო დამახასიათებელი და რომელიც მხოლოდ ბელადის ფიზიკური ძალისა და მამაცობის მეშვეობით იმართებოდა. „მამაცობასა და ძალაზე“ დამყარებული წინა საზოგადოებრივი გაერთიანების პოლიტიკურ საზოგადოებად გადასაქცევად არ არის საკმარისი მხოლოდ ხალხის კეთილი განწყობა, არამედ აუცილებელი და არსებითია საზოგადოების სათავეში მყოფი უზენაესი ხელისუფალი საზოგადოებრივი საქმიანობით დაინტერესებულ სათნო ადამიანთა დასახმარებლად მზადყოფნას იჩენდეს. როდესაც ეს ორი ფაქტორი თანდათანობით დაახლოვდება, მაშინ ასევე თანდათანობით იწყება გადასვლა სახელმწიფოებრივ გაერთიანებაზე. მაშასადამე, დაასკვნის პოლიბიოსი, „როდესაც საზოგადოების სათავეში მდგომი და უზენაესი ძალაუფლების მპყრობელი პირი ყოველთვის ხალხის განწყობილებასთან თანხმობით ზემოთჩამოთვლილ ადამიანებს (ე.ი. სათნო ადამიანებს – ა.ბ.) საქმიან დახმარებას უწევს და ქვეშევრდომთა შეხედულებით, ყველას დამსახურებისამებრ მიაგებს, მაშინ ქვეშევრდომნი მას არა იმდენად ძალადობისადმი შიშის გამო, რამდენადაც გონების კარნახითა და ბრძანებით ემორჩილებიან, როგორი მოხუციც არ უნდა იყოს იგი, მას ძალაუფლების შენარჩუნებაში ერთსულოვნად ეხმარებიან და შეუხელებლად ებრძვიან იმ ადამიანებს, რომელთაც მბრძანებლობის წინააღმდეგ ბოროტი განზრახვანი ამომრავებთ. დაახლოებით ამგვარი წესით თვითმპყრობელი შეუმჩნევლად გარდაიქმნება მეფედ იმ დროიდან, რა დროიდანაც მამაცობისა და ძალის ბატონობას გონების სამეფო ცვლის“ (7. VI, 10-12).

ამგვარად, კოლექტიური თანაცხოვრების პირობები და ადამიანთა აქტიური და გაცნობიერებული დამოკიდებულება საზოგადოებრივი მოვალეობისადმი, იწვევს საზოგადო ინტერესების კერძო და პირად ინტერესებზე მაღლა დაყენებას, ადამიანებში აღვიძებენ მოვალეობის, სამართლიანობისა და მშვენიერების ცნებებს, რაც თავის მხრივ ცვლის ადამიანთა საზოგადოებრივ ურთიერთობებს, ყალიბდება პოლიტიკური ურთიერთობანი, რომლებიც უკვე არა ფიზიკურ ძალას, არამედ გონებასა და გონების მეშვეობით მოპოვებულ დადგენილებებს – ადათებსა და კანონებს ეყრდნობიან. მაშასადამე, მოვალეობის, მისი მნიშვნელობისა და ძალის შესახებ წარმოდგენების გაჩენა ადამიანთა ბუნებრივად ჩამოყალიბებულ ჯოგურ ურთიერთობებს სოციალურ – პოლიტიკურ ურთიერთობებად, ხოლო ბელადს მეფედ აქცევს, რომლის მბრძანებლობა არა სიმამაცესა და ფიზიკურ ძალას, არამედ სიკეთეს, სამართლიანობას, მშვენიერებას ემყარება.

ამგვარად, პოლიტიკოსი საზოგადოებისა და სახელმწიფოს წარმოშობასა და განვითარებაში, ბუნებრივ ძალებთან ერთად არსებით როლს სინამდვილისადმი ადამიანთა აქტიურ გონებით წარმართულ დამოუკიდებლობას ანიჭებს, რამეთუ მათ ძალუძთ შეიმუშაონ საზოგადოების რეგულირების ადათები, კანონები და მმართველობის ისეთი სისტემა, რომელიც სტაბილურს ხდის სახელმწიფოებრივ ცხოვრებას; რომელშიც უკვე ბატონობს არა ძალადობაზე დამყარებული ურთიერთობანი, არამედ ადამიანთა შორის „მყარი ამხანაგური კავშირები“.

სახელმწიფოს წარმოშობის საკითხის გარკვევის შემდეგ პოლიტიკოსს აინტერესებს გამოარკვიოს ის ბუნებრივი კანონზომიერებანი და მათი შესატყვისი ადამიანური ქმედებანი, რომლებიც განაპირობებენ სახელმწიფოებრივი წყობის მმართველობის ფორმათა ურთიერთში გადასვლას, მათ აღზევებას და დაცემას.

7. სახელმწიფოს მმართველობის ფორმების წრებრუნვის თეორია

პოლიტიკოსი, უწინარეს ყოვლისა, ისტორიკოსია, რომელიც ისტორიული ხდომილებების ანალიზის საფუძველზე ცდილობს მოგვცეს საზოგადოების მოძრაობა-განვითარების ერთიანი პროცესის სურათი. დაადგინოს მისი განვითარების კანონზომიერება. ამისათვის აუცილებელია სახელმწიფო მმართველობის ფორმების არა მხოლოდ არსებული მდგომარეობის, არამედ მათი ჩასახვისა და წარმოშობის პირობების გარკვევა. პოლიტიკოსი სახელმწიფოს ფორმების ანალიზს მათზე უკვე არსებული შეხედულებების კრიტიკით იწყებს. მისი აზრით, შეუძლებელია სამეფო ხელისუფლება (ბაზილია), არისტოკრატია და დემოკრატია სახელმწიფოებრივი წყობის სამ ძირითად და მით უმეტეს, სრულყოფილ ფორმად ჩაითვალოს, რამეთუ „სახელმწიფოს სრულყოფილ ფორმად აუცილებელია ვადიაროთ მხოლოდ ისეთი, რომელშიც ზემოთ დასახელებულ ყველა ფორმათა თავისებურებებია გაერთიანებული“ (VI, 7-9). და ეს მტკიცდება არა ლოგიკური განაზრებებით, არამედ თვით ისტორიული გამოცდილებებითაც კი, რადგან ლიკურგემ პირველად მოაწყო ლაკედემონელთა სახელმწიფო ამ წესით.

ფორმები არ მხოლოდ საუკეთესონი, არამედ არც ერთადერთნი არ არიან, ვინაიდან არსებობს მონარქისტული და ტირანული სახელმწიფოები, რომლებიც არა მხოლოდ განსხვავდებიან სამეფო ხელისუფლებისაგან, არამედ ბევრ რამეში ჰგავს კიდევ მას. ასევეა არისტოკრატის

შემთხვევაში, არსებობს ოლიგარქიული სახელმწიფოები, რომლებიც ძალიან ჰგავს მას და განსხვავდებიან კიდევ მისგან, იგივე შეიძლება ითქვას დემოკრატიის შესახებაც. მაშასადამე, სამეფო ხელისუფლება, არისტოკრატია და დემოკრატია ერთმანეთისაგან უპირველეს ყოვლისა მმართველთა რაოდენობით განსხვავდებიან: სამეფო ხელისუფლების დროს მმართველია ერთი, არისტოკრატისას – უმცირესობა, ხოლო დემოკრატისას – უმრავლესობა. ასევეა ტირანიის (მას პოლიბიოსი რატომღაც მონარქიას უწოდებს) ოლიგარქიისა და ოხლოკრატის (ტერმინი, რომელიც როგორც ჩანს, თვით პოლიბიოსმა შემოიტანა, თორემ მსგავსი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური სიტუაცია ჯერ კიდევ პლატონსა და არისტოტელეს აქვს აღწერილი) შემთხვევაშიც.

ასე რომ მხოლოდ მმართველთა რაოდენობრივი თვალსაზრისით შეუძლებელია ვიმსჯელოთ სახელმწიფოებრივი მმართველობის ფორმათა ავ-კარგზე, ასევე საჭიროა მათი თვისობრიობის გამორკვევაც. ეს რომ ასეა, პოლიბიოსის აზრით, ჩანს იქიდანაც, რომ არა ყოველი სახელმწიფო, რომელიც დაფუძნებულია ერთხელისუფლებიანობაზე (ერთპიროვნულ ძალაუფლებაზე), შეუძლებელია უშენიშვნოდ სამეფო ხელისუფლებად იწოდებოდეს „არამედ მხოლოდ ისეთი, რომელშიც ქვეშევრდომნი კეთილი ნებით თმობენ ძალაუფლებას და რომელშიც არა იმდენად შიში ან ძალა, რამდენადაც გონება ბატონობს“ (7.VI, 4, 2). არისტოკრატიულია არა ყოველი სახელმწიფო, რომელიც უმცირესობის მიერ იმართება, არამედ მხოლოდ ისეთი, რომლის დროსაც მმართველ ადამიანებად არჩეულია ყველაზე გონიერნი და სამართლიანნი“ (იქვე VI, 4, 3). ასევე შეუძლებელია დემოკრატიული ეწოდოს სახელმწიფოს, რომელშიც ხალხის მთელ მასას აქვს ძალაუფლება ყველაფერ იმის კეთებისა, რასაც მოიფიქრებს და მოსურვებს. პირიქით, დემოკრატიულ სახელმწიფოდ უნდა ჩაითვალოს მხოლოდ ის სახელმწიფო, „რომელშიც ძველისძველი ადათებით დადგენილია ღმერთების თაყვანისცემა, მშობელთა ლოლიავი, უფროსთა პატივისცემა, კანონებისადმი მორჩილება და ამავე დროს გადამწყვეტი ძალა ხალხის უმრავლესობის დადგენილებებს ეკუთვნის“ (7.VI, 4, 6).

ამგვარად დაასკვნის პოლიბიოსი, უნდა ვაღიაროთ სახელმწიფოებრივი წყობის ექვსი ფორმა: მონარქია (სამეფო ხელისუფლება), არისტოკრატია, დემოკრატია და მათი საპირისპირო ფორმები: ტირანია, ოლიგარქია, ოხლოკრატია. სახელმწიფო წყობის ყოველ სწორ ფორმას შეესაბამება არასწორი ფორმა, რომელიც სწორი ფორმის გადაგვარებით მიიღება. ამის მიზეზს კი თვით სწორ ფორმებში, მათ შინაგან ბუნებაში აქვს ფესვები გადგმული. ამდენად გადაგვარების პროცესი ასეთივე აუცილებელი ხასიათისაა, როგორც ბუნების ნებისმიერი მოვლენის კანონზომიერება.

პოლიბიოსი არ იზიარებს არისტოტელეს მოსაზრებას და პლატონისეულ სქემაზე დაყრდნობით ცდილობს სახელმწიფოს ფორმათა ცვლის ორიგინალური კონცეფცია შეიმუშაოს. მისი აზრით სახელმწიფოს ფორმათა ცვლა აუცილებელი და კანონზომიერი პროცესია, რომლის დასაწყისში ყოველგვარი გეგმის გარეშე თავისთავად წარმოიშობა ერთპიროვნული ხელისუფლება, რომელიც სინამდვილეში არცაა პოლიტიკური ხელისუფლება, რამეთუ ბელადის ფიზიკურ ძალას და მამაცობას ეყრდნობა. მოწესრიგებისა და გასწორებების მეშვეობით ამ ფორმიდან, პოლიბიოსის აზრით, სამეფო ხელისუფლება წარმოიქმნება. იგი ჩასახვის, ზრდისა და დაღუპვის

სტადიებს გაივლის და სავსებით ბუნებრივად თავისივე თავის საპირისპირო მმართველობის ფორმაში – ტირანიაში გადადის, ვინაიდან ყველა დადებით ფორმას ბუნებრივად შეესაბამება გადაგვარებული ფორმა, ესაა ბუნების კანონზომიერება, გინდათ ბედისწერა, რომლის მიხედვითაც ერთი ფორმა მეორეში გადადის. როდესაც ტირანია დაინგრევა, მის ნანგრევებზე არისტოკრატია აღმოცენდება. ხოლო შემდეგ, როცა ბუნების კანონების მიხედვით არისტოკრატიაც ოლიგარქიად გადაგვარდება და „განრისხებული ხალხი ჯავრს მმართველთა ჩაგვრაზე ამოიყრის, მაშინდემოკრატია აღმოცენდება. ხალხთა მასების თავაწყვეტილობა და კანონების უგულვებელებოფა დროთა განმავლობაში ოხლოკრატის ბადებს” (7. VI, 4, 10-11). ამგვარად, სახელმწიფოს მმართველობის ფორმები გარკვეულ დროულ და კანონზომიერ თანმიმდევრობაში იმყოფებიან ერთმანეთთან, ესაა გარკვეული წრებრუნვა, რომელიც განსაზღვრულია ბუნებრივად.

თავისი კონცეფციის სისწორის დასასაბუთებლად პოლიბიოსი მოითხოვს ყურადღება მივაქციოთ ცალ-ცალკე მმართველობის თითოეული ფორმის ბუნებრივ საწყისს, წარმოქმნასა და გარდაქმნას. უმთავრესია გავიგოთ, თუ როგორ ისახება მმართველობის ესა თუ ის ფორმა, რათა ჩავწვდეთ მისი შემდგომი განვითარების კანონზომიერებას. და მართლაც „მხოლოდ იმ ადამიანს, ვინც ჩაწვდა იმას, თუ როგორი წესით ისახება მმართველობის თითოეული ფორმა, შეუძლია თითოეული მათგანის ზრდა, უმაღლესი განვითარება, სხვა ფორმაში გადასვლა და დაღუპვა გაიგოს” (იქვე, VI, 4, 12-13). ამგვარად, თუ ადამიანი დაეუფლება სახელმწიფოს მმართველობის ფორმათა წრებრუნვის კანონზომიერებას, მაშინ მას შეუძლია იწინასწარმეტყველოს როდის, როგორი წესით და რით დასრულდება მმართველობის მოცემული ფორმა.

სახელმწიფოს მმართველობის ფორმათა ურთიერთგადასვლების ანალიზს პოლიბიოსი სამეფო ხელისუფლებიდან, როგორც იმ პირველი პოლიტიკური ორგანიზაციიდან იწყებს, რომელიც პირველყოფილ ადამიანთა ჯგოფიდან ბუნებრივად ამოიზარდა. სამეფო ხელისუფლება, ერთის მხრივ, ცვლის რა სოციალურ ქაოსს და მოუწესრიგებლობას, მეორეს მხრივ, თვითონვე განიცდის გადაგვარებას მისი საპირისპირო ტირანული მმართველობის ფორმის მიმართულებით. რა არის სამეფო ხელისუფლების არამყარობისა და არასტაბილურობის მთავარი მიზეზი? როგორ ხდება სამეფო ხელისუფლების ტირანიაში გადასვლა? ტირანიად გადაგვარების ძირითად მიზეზს პოლიბიოსი ძალაუფლების მემკვიდრეობით გადაცემის პროცედურის დამკვიდრებაში, მმართველთა ფენის მომხვეჭელობასა და ფუფუნების საგნების დაგროვებაში და ზნეობრივ გადაგვარებაში ხედავს; როდესაც სამეფო ხელისუფლების წარმომადგენლები ზრუნავენ არა საზოგადო-სახელმწიფოებრივი ინტერესების დაცვაზე, არამედ პრივილეგიებულ მდგომარეობას პირადი – კერძო ინტერესები იჭერს. ხალხი გონიერებითა და მოსაზრებულობის უნარით დაჯილდოებულ მმართველთა შვილებსაც გადასცემს დიდ ხნით ძალაუფლებას მემკვიდრეობით იმ იმედით, რომ ამგვარი მშობლების აღზრდილი შვილებიც მათი მსგავსი ნიჭისა და მიდრეკილებების მფლობელნი იქნებიან. მაგრამ თუ შემდეგში პირველი მეფის შვილები არასასურველნი აღმოჩნდებიან, ანუ პირად ინტერესებს საზოგადოებრივზე მაღლა დააყენებენ, მაშინ მათ უარს ეუბნებიან და ირჩევენ ახალ მმართველს „არა ფიზიკური ძალისა და მამაცობისათვის, არამედ გამორჩეული გონებისა და წინდახედულობის გამო, რამეთუ გამოცდილებით შეიცნეს ამ და სხვა მზრძანებელთა შორის არსებული განსხვავება” (7. VI, 7, 3-4).

სამეფო ხელისუფლება მანამ ინარჩუნებს, პოლიბიოსის აზრით სტაბილურობასა და სიმტკიცეს, სანამ ხალხის მიერ არჩეული მეფენი ზრუნავენ საზოგადოებრივი ინტერესების დასაცავად, ამაგრებენ სახელმწიფოს უშიშროებისათვის მოხერხებულ პუნქტებს, აგებენ თავდაცვით კედლებს, იძენენ მიწებს ნაწილობრივ უსაფრთხოებისა და ნაწილობრივ ქვეშევრდომთათვის აუცილებელი საარსებო საშუალებების სიუხვის შექმნის მიზნით. ასეთ მმართველებზე ხალხი არც ძვირს ამბობს და არც ავად ახსენებს, რადგან მათსა და ხალხის დანარჩენ მასას შორის არ არსებობს დიდი განსხვავება არც ტანსაცმლით და კვებით; მეფეთა ცხოვრების წესი დანარჩენ ადამიანთა ცხოვრების წესის მსგავსი იყო და მეფენიც ყოველთვის მხარს უჭერდნენ ხალხთან ურთიერთობის განმტკიცებას.

„მაგრამ როდესაც მეფედ ხდებიან, აღნიშნავს პოლიბიოსი – მემკვიდრეობით და თავიანთი წარმოშობის ძალით, როდესაც მათ წინდაწინ აქვთ გამზადებული უშიშროების საშუალებები, ისე როგორც უზომო რაოდენობის საარსებო მარაგი, მაშინ ისინი სიჭარბის გამო ვნებებს ემორჩილებიან და მიიჩნევენ, რომ მმართველები უნდა გამოირჩეოდნენ (განსხვავდებოდნენ) ქვეშევრდომთაგან არაჩვეულებრივი სამოსით, რომ მათ უნდა ჰქონდეთ უფრო რჩეული და ნატიფი სუფრა, საუკეთესო ავეჯი, პირობები და რომ მათ თითქოს შეუძლიათ ყოველგვარი აკრძალვების გარეშე ისარგებლონ ასევე ზომებს მოკლებული სქესობრივი ურთიერთობებითა და სასიყვარულო ინტრიგებით“ (7. VI, 7, 7). სწორედ მმართველთა მიერ ძალაუფლების მემკვიდრეობით მიღებამ, ცხოვრების ძველი მორიდებული წესისაგან გადახვევამ და ძირითადად კი მმართველთა მხრივ უხუცობამ და შესაბამისი ქცევების ერთმა ნაწილმა ადამიანებში შური და უკმაყოფილება გამოიწვია, მეორე ნაწილმა კი სიძულვილი და დაუოკებელი გააფთრება აღანთო, რის შედეგადაც „სამეფო ხელისუფლება ტირანიად გადაიქცა, სათავე დაედო ძალაუფლების დაცემას, და დაიწყო მბრძანებელთა წინააღმდეგ მზაკვრობა“ (7. VI, 7, 8). ამგვარად, ტირანია – ესაა მბრძანებელთა წინააღმდეგ მზაკვრობისა და ხრიკების მოწყობის დრო, რომელიც მომდინარეობს არა ცუდი, არამედ კეთილშობილი, ამაყი და მამაცი მოქალაქეებისაგან, რომელთა ყველაზე ნაკლებ შესწევთ ტირანთა თვითნებობისა და უმსგავსობათა ატანის უნარი.

ამ კეთილშობილ და მაღალი ზნეობის ადამიანებს მხარს უჭერს ხალხთა მასები ტირანთა წინააღმდეგ ბრძოლაში, გამარჯვების შედეგად სავსებით აუქმებენ არა მხოლოდ ტირანიას, არამედ თვით სამეფო ხელისუფლებასაც და ამით დასაბამი ეძლევა სახელმწიფოს მმართველობის არისტოკრატიულ ფორმას. ხალხი თვითმპყრობელთა დამხობისათვის მადლობის ნიშნად, გადატრიალების მოხდენით მოუწოდებს მმართველობისაკენ და მათ გადასცემს ძალაუფლებას.

მმართველობის პირველ ხანებში მმართველი არისტოკრატებიცა და ქვეშევრდომი ხალხიც კმაყოფილია, რამეთუ მმართველი არისტოკრატია თავის საქმიანობაში ყველაზე მაღლა საერთო-საზოგადოებრივ საქმეზე ზრუნვას აყენებენ როგორც საზოგადოებრივ, ისე პირად-კერძო საქმეებს წარმართავენ მზრუნველობითა და დიდი წინდახედულობით. მაგრამ როგორც კი არისტოკრატიაშიც ძალაუფლების გადაცემა მემკვიდრეობით ხდება, მმართველი ფენა ხალხთა ფართი ფენებს, რამეთუ მამებისაგან ძალაუფლების მემკვიდრეობით მიმღებ შვილებს „არ

გამოუცდიათ გაჭირვება უბედურებანი და სრულებითაც არ იცნობენ საზოგადოებრივი თანასწორობისა და თავისუფლების მოთხოვნებს, ვინაიდან თავიდანვე აღზრდილნი არიან მშობელთა ძალაუფლებისა და პატივისცემის ქვეშ” (7. VI, 8, 4-5). ამგვარად, მემკვიდრეობის შედეგად მმართველობის სათავეში მოსულთ, რომლებიც არ იცნობენ საზოგადოებრივი თანასწორობისა და თავისუფლების მოთხოვნებს, არ ძალუძთ მართონ საზოგადოება ყველაზე სამართლიანად და გონივრულად, როგორც ეს დამახასიათებელი იყო მათი წინაპრებისათვის. მართველთა ერთი ნაწილი იწყებს ანგარებით საქმიანობას და უკანონო მომხვეჭელობას, მეორენი ლოთობასა და ფუქსავატურ ცხოვრებას, მესამენი მოძალადეობას და გარყვნილ ცხოვრებას. ყოველივე ეს იწვევს მმართველობის არისტოკრატიული ფორმის დამახინჯებას და ოლიგარქიად გადაგვარებას, რომლისთვისაც დამახასიათებელია ძალაუფლების ბოროტად გამოყენება, პატივმოყვარეობა, უკანონობა, ანგარება და მომხვეჭელობა.

ოლიგარქთა ამგვარი საქმიანობა, პოლიბიოსის აზრით, მაშინვე აღვიძებს ხალხში ახლახან აღწერილი ტირანიის მოქმედების შედეგად გამოწვეული უკმაყოფილებისა და განწყობილების მსგავს ვითარებას. ამიტომ ოლიგარქებისთვისაც ისევე სავალალოდ და ტრაგიკულად მთავრდება გადატრიალება, როგორც ტირანისათვის. ის, ვინც შეამჩნევს მმართველთა წინააღმდეგ მიმართული მოქალაქეების მტრობას და სიძულვილს და შესაბამისად ბედავს რაიმე თქვას ან გააკეთოს მმართველთა თვითნებობის აღაგმისათვის, იგი მაშინვე პოულობს ძლიერ მხარდაჭერას ხალხში, რომელიც მას ბელადად ირჩევს.

ამ ბელადის მეთაურობით ხალხი ოლიგარქ მმართველთა ერთ ნაწილს სიკვდილით სჯის, მეორეს კი ამევეებს; მაგრამ მათი დამხობის შემდეგ მოქალაქენი აღარ ცდილობენ არც სამეფო ხელისუფლების შემოღებას, რამეთუ ჯერ კიდევ აშინებთ ადრინდელ მეფეთა – ტირანთა უკანონობანი, ვერ ბედავენ აგრეთვე სახელმწიფო მმართველობის საქმე მიანდონ რამდენიმე ყველაზე ღირსეულთ, სამართლიანს და გონიერს, ვინაიდან ჯერ კიდევ თვალწინ უდგათ ამასწინანდელ მმართველთა უგუნურებანი. მიტომ ხალხი თავის თავზე იღებს სახელმწიფოს მმართველობის საქმეს, „ვინაიდან ერთადერთი იმედი, როგორიც კი მოქალაქეებს რჩება, პოლიბიოსის აზრით, ესაა საკუთარი თავის იმედი; და სწორედ მას მიმართავენ კიდევ, რითაც ოლიგარქიას ცვლიან დემოკრატიით და ამით სახელმწიფოზე ზრუნვასა და მის დაცვას თავის თავზე იღებენ“ (7. VI, 9, 3-4).

მმართველობის დემოკრატიული ფორმის დამფუძნებელთა პირველი თაობის სიცოცხლეში ყველა კმაყოფილია დამყარებული წეს-წყობილებით, რამეთუ სახელმწიფოში დიდი დაფასება აქვს თანასწორობასა და თავისუფლებას, მაგრამ ახალი თაობების სათავეში მოსვლისას, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც დემოკრატია დამფუძნებელთა შვილებიდან შვილიშვილებზე გადადის, უკვე ძველებურად აღარ აფასებენ თანასწორობისა და თავისუფლების ღირებულებებს და უმრავლესობაზე უპირატესობის მოპოვებისაკენ მიილტვიან. უპირატესობისაკენ სწრაფვა ძირითადად მდიდარ ადამიანებს ახასიათებთ. როდესაც ისინი ძალაუფლებისადმი ლტოლვის პროცესში დარწმუნდებიან, რომ რომ მისი მოპოვება პირადი დამსახურებით არ ძალუძთ, მაშინ ისინი სიმდიდრეს არ იშურებენ, რათა ხალხზე უპირატესობის მოპოვების მიზნით როგორმე მოხიბლონ და აცდუნონ ბრბო. ხოლო მას შემდეგ, რაც ისინი მიაღწევენ თავის მიზანს და ხალხი

მათ ნასუფრალს დახარბდება, დემოკრატია ინგრევა და უკანონობაში და ძალის ბატონობაში – ოხლოკრატიაში გადადის. საქმე ისაა, რომ ბრბო, რომელიც დაეჩვია სხვის ხარჯზე საზრდოობას და საარსებო საშუალებების მოპოვებისას თვალი სხვის ქონებაზე უჭირავს, ბელადად ირჩევს მამაც, გაბედულ პატივმოყვარე დამაგოგს, ხოლო თვით კი სცილდება სახელმწიფო საქმეებს. სწორედ მაშინ მყარდება ძალის ბატონობა–ანუ ოხლოკრატია, რომელიც ფაქტიურად არცაა ძალაუფლება, რამეთუ ბრბოს აულაგმავ და უგუნურ ძალას ემყარება. ესაა დრო „როცა განრისხებული და გამძვინვარებული ხალხი, რომელიც ყურად იღებს მხოლოდ იმას, რასაც ვნებები და ემოციები კარნახობენ, უარს ეუბნება ხელისუფლებას მორჩილებაზე, არ თვლის მას თავის თავის სწორად და შესაფერად, და მთელი საქმის გადაწყვეტა თვითონვე სურს. ამის შემდეგ სახელმწიფო თავს თავისუფალი სახალხო მმართველობის კეთილშობილური სახელით მოირთავს, სინამდვილეში კი სახელმწიფო ფორმათაგან ყველაზე უარეს ფორმად – ოხლოკრატიად გარდაიქმნება” (7. VI, 57-58).

ოხლოკრატის, როგორც ძალადობაზე და უკანონობაზე დამყარებული სახელმწიფოებრივი მმართველობის ფორმის დახასიათებით, პოლიბიოსს იმის თქმა უნდა, რომ სახელმწიფოებრივ ფორმათა წრებრუნვის თვალსაზრისით, ოხლოკრატიაა მხოლოდ ყველაზე ცუდი, არამედ ამ ფორმათა მონაცვლეობაში ყველაზე უკანასკნელ საფეხურსაც წარმოადგენს. ოხლოკრატის დროს „მკვიდრდება ძალის ბატონობა, ხოლო ბელადის ირგვლივ შემკრებილი ბრბო სჩადის მკვლელობებს, ამევეს მისთვის არასასურველ პირებს, იწყებს მიწის ნაკვეთთა საზღვრების გადაკეთებას, მანამ, სანამ სავსებით არ გაველურდება და კვლავ არ მოიპოვებს მბრძანებელსა და თვითმპყრობელს” (7. VI, 9). ამგვარად, სახელმწიფოებრივი წყობის ფორმათა განვითარების წრე შეიკრა, დასრულდა მათი განვითარების ციკლი, ოხლოკრატია როგორც განვითარების უკანასკნელი ფორმა თითქოს აბრუნებს ადამიანებს სახელმწიფოებრიობამდელ მდგომარეობაში, როდესაც საზოგადოებაში გაბატონებულია, არა „მყარი მეგობრული კავშირები”, გონიერება და საერთო საქმეებზე კეთილშობილური ზრუნვა, არამედ ბელადის შიშველი ფიზიკური ძალა და მამაცობა, ე.ი. ოხლოკრატია კვლავ ძალადობის ატმოსფეროში დაბრუნებას წარმოადგენს. ამგვარად, პოლიბიოსის აზრით, სახელმწიფოს წყობის ფორმათა ბუნებრივი განვითარების საბოლოო პუნქტი ემთხვევა ამოსავალს, საიდანაც ნელ-ნელა დაიწყება იმავე ფორმების მეშვეობით იგივე გზის გავლა, რამეთუ ამ ფორმათა წრებრუნვა აუცილებელი და კანონზომიერია. „ასეთია – დასკვნის იგი – სახელმწიფოებრივი თანაცხოვრების ფორმების წრებრუნვა, ასეთია ბუნების წესრიგი, რომლის თანახმადაც მმართველობის ფორმები იცვლებიან, გადადიან ერთიმეორეში და კვლავ თავის თავს უბრუნდებიან” (7. VI, 9, 10, 11).

სახელმწიფოს ფორმების ცვლის პოლიბიოსისეული თვალსაზრისი ერთი შეხედვით ისტორიული წრებრუნვის დასრულებულ კონცეფციად გვევლინება, მაგრამ პოლიბიოსი კარგად ხედავს, რომ კიდევ ერთი ფორმა არსებობს, რომელშიც გაერთიანებულია სამი ყველაზე საუკეთესო ფორმის დადებითი მომენტები, ასეთია შერეული ტიპის სახელმწიფოებრივი წყობის მმართველობის ფორმა, რომელიც ჯერ კიდევ ლაკედემონიაში ლიკურგეს, ხოლო შემდეგ რომაელების მიერ იქნა გამოყენებული.

ამგვარი შერეული ფორმის არსებობა სწორედ იმაზე მიუთითებს, რომ სახელმწიფოს ფორმათა წრებრუნვა კი არსებობს, მაგრამ ის არის ისეთი აუცილებელი და გარდაუვალი რამ, რომლის თუ მთლიანად თავიდან აცლება არ შეიძლება, მაშინ სავსებით შესაძლებელია მას მიეცეს ადამიანისათვის სასურველი ფორმა, რომელიც გაცილებით მყარი და სტაბილური იქნება, ვიდრე ზემოთჩამოთვლილი ფორმებია. როგორაა შესაძლებელი ამგვარი შერეული ფორმის ჩამოყალიბება? პოლიბიოსი თვლის, რომ იგი შესაძლებელია სავსებით ბუნებრივად ჩამოყალიბდეს მრავალი გაჭირვებისა, ომისა და შრომის შედეგად, როგორც ეს რომაელებთან მოხდა და სავსებით რაციონალურად; თუ გავითვალისწინებთ სახელმწიფოს წყობის ფორმათა ბუნებრივი ცვლის კანონზომიერებებს, განვჭვრეტთ მათ დადებითსა და უარყოფითს მადესტაბილირებელ ფაქტორებს და შესაბამისად ავაგებთ მმართველობის ისეთ ფორმას, რომელიც მყარი და სტაბილური იქნება. ასეთი გზით წავიდა ლიკურგე, რომელმაც მრავალი „აზრობრივი ბჭობისა და გაგების გზით გამოარკვია თუ საიდან და როგორი წესით წარმოიქმნება ჩვეულებრივი ცვლილებანი და ზემოთ აღწერილი მმართველობის უზადო, წუნდაუდებელი ფორმა დაადგინა“ (7. VI, 10, 12-13). სწორედ მან გაიგო სახელმწიფოს ფორმათა გადაგვარებისა და დაღუპვის ყველაზე ძირითადი მადესტაბილიზირებელი ფაქტორი – ამბობს პოლიბიოსი. ესაა სახელმწიფოს ფორმათა სიმარტივე და ერთსაწყისიანობა. იგი დარწმუნდა, რომ ყოველი სახელმწიფოებრივი წყობა, როგორი გარდაუვალობითა და ბუნებრივობით არ უნდა მიმდინარეობდეს, თავისი არსით მარტივია და ერთ საწყის პრინციპს ემყარება, რაც განაპირობებს კიდევ ამგვარი ფორმის არასტაბილურობას, რამეთუ სწრაფად გადაგვარდება იმ არასწორ ფორმად, რომელიც მას შეესატყვისება და თან სდევს საკუთარი ბუნების გამო.

ამგვარად, პოლიბიოსის აზრით, ჯერ კიდევ ლიკურგემ დაინახა, რომ სახელმწიფოებრივი ფორმების დესტაბილიზაცია და გადაგვარება სავსებით აუცილებელი და ბუნებრივი პროცესია და ემყარება ზემოთხსენებულ ფორმათა სიმარტივესა და ერთსაწყისიანობას. „როგორც რკინისათვის ჟანგი –წერს პოლიბიოსი – ხოლო ხისათვის ჭიები და მატლები შეადგენენ მათთან თანშეზრდილ წყლულს (იარას), რომლის შედეგადაც ეს საგნები თავისთავად იღუპებიან, მიუხედავად გარეგანი დაზიანებისა, ზუსტად ასე ყოველ სახელმწიფოებრივ წყობას ბუნებრივად ახასიათებს და თან სდევს ესა თუ ისა სიმახინჯე-უკუღმართობა: სამეფო ხელისუფლებას თან სდევს ე.წ. თვითმპყრობელობა, არისტოკრატის – ოლიგარქია, ხოლო დემოკრატის – ძალის აულაგმავი ბატონობა. დროთა განმავლობაში ზემოთ დასახელებული სახელმწიფოებრივი წყობანი გარდუვალობით გადადიან ამ ფორმებში ისე, როგორც ეს ახლახან ავხსენით“ (7. VI, 10, 3-4-5).

ამგვარად, პოლიბიოსის აზრით, სახელმწიფოებრივი წყობის მმართველობის ფორმათა არამდგრადობისა და არასტაბილურობის ძირითადი მიზეზი თვით ამ ფორმის მონო-პრინციპში უნდა ვეძებოთ. ყოველი მონო-პრინციპებზე აგებული სახელმწიფოებრივი წყობა ისევე, როგორც რომელიმე ცოცხალი ორგანიზმი გაივლის წარმოშობის, ზრდა-გაფურჩქვნისა და დაცემის სტადიებს. აღწევს რა განვითარების უმაღლეს სტადიას, სწორედ მის საფუძველში მდებარე მონოპრინციპის გამო იგი გარდუვალობით იღუპება, როგორც ეს ათენის დემოკრატის დაემართა; რომელიც თავის ბრწყინვალეობას, პოლიბიოსის აზრით, სახელმწიფო წყობილების მართვის ფორმას კი არა, თემისტოკლეს ტალანტსა და სიბრძნეს უნდა უმაღლოდეს. მაშასადამე,

სახელმწიფოებრივი წყობის მმართველობის ფორმის ერთ-ერთი უმთავრესი მადესტაბილიზირებელი ფაქტორი, ამ ფორმის მონო-პრინციპში მდგომარეობს.

სახელმწიფოს მმართველობის ფორმათა მადესტაბილიზირებელი მეორე მნიშვნელოვანი ფაქტორი მასში გაბატონებული კანონებისა და ადათების, ზნე-ჩვეულებების დაცემაა. ვინაიდან წინასახელმწიფოებრივი – ველური მდგომარეობიდან ნამდვილ სახელმწიფოებრივ ერთეულად ჩამოყალიბებაში არსებით როლს ადათები და კანონები ასრულებენ, მათზე დიდადაა დამოკიდებული მმართველობის ამა თუ იმ ფორმის სიმტკიცე და სტაბილურობა. სახელმწიფოში, სადაც ბატონობს კანონიერება, ადამიანთა პირად ცხოვრებაში კი დამკვიდრებულია კეთილზნეობა და ზომიერება, გაბედულად შეგვიძლია ვამტკიცოდ, რომ იქ კარგი აღმოჩნდება როგორც ადამიანები, ისე მათი საზოგადოებრივი წყობაც. ზუსტად ასე, „თუ ჩვენ ადამიანთა პირად ცხოვრებაში ვხედავთ მომხვეჭელობისადმი სიყვარულს, ხოლო სახელმწიფოებრივ საქმიანობაში სიყალბეს, შეიძლება დიდი ნამდვილობით ვივარაუდოთ, რომ მათი კანონებიც, კერძო პირთა ზნე-ჩვეულებები და მთელი საზოგადოებრივი წყობილებაც გამოუსადეგარია“ (7. VI, 47, 3-4).

სწორ კანონებსა და კარგ ადათებს, ზნე-ჩვეულებებს შეიძლიათ დაიცვან გარკვეულ დრომდე სახელმწიფო შინაგანი უწყსრიგობებისაგან, გარკვეულ დრომდე იმიტომ ვამბობთ, რომ სახელმწიფოს დაცემა უპირატესად, მაინც მმართველობის ფორმაზეა დამოკიდებული, ვინაიდან რაც არ უნდა კარგი ადათები და კანონები ჰქონდეს ამა თუ იმ სახელმწიფოებრივი წყობის მმართველობის ფორმას, მონო-პრინციპზე იქნება აგებული, რომელიც თავისთავში შეიცავს თავის საპირისპიროს, მაშინ იგი სავსებით ბუნებრივად დაეცემა და „წახდება“, მაშასადამე, მონოპრინციპზე აგებული სახელმწიფოებრივი წყობა ვერ იძლევა იმის გარანტიას, რომ მასში სწორი კანონები და ადათები დაცული იქნება. თვით პოლოზიოსი ამ პროცესს აღწერს შემდეგნაირად „როდესაც სახელმწიფომ გადალახა მრავალი მძიმე საშიშროება და მიაღწია სიუხვეს და ბატონობას, მასში მკვიდრდება მყარი კეთილდღეობა, ამავე დროს პირადი ცხოვრება ნიდავ ფუფუნებითი და მდიდრული ხდება და მოქალაქენიც თანამდებობებისა და სხვა ჟინთა დაკმაყოფილების დევნაში არად დაგიდევენ სამართლიანობას. მომავალში, როცა ასეთი მდგომარეობა გაძლიერდება, იწყება დაცემა, რომელიც გამოწვეულია ძალაუფლებისადმი მოქალაქეთა სიყვარულითა და მოკრძალებული ცხოვრების უპატივცემლობით. მათ უერთდება აგრეთვე ქედმაღლობა და მფლანგველობა. ხალხი გადატრიალების მხოლოდ დამასრულებელი იქნება, როდესაც იგი წარმოიდგენს, რომ მავანთა მომხვეჭელობისადმი სიყვარული მის უპირატესობას საფრთხეს უქმნის“ (7. VI, 57, 5-8).

ამგვარად, კანონებისა და ადათ-წესების ნაკლოვანება და მათდამი უპატივცემლობა, მოქალაქეთა შორის უთანხმოება და ომი არის სწორედ ის უბედურება, რომელსაც მონო-პრინციპებზე აგებული საზოგადოებრივი წყობა დაცემამდე მიჰყავს. სახელმწიფოებრივი ორგანიზმი გარდუვალი დაცემის – „გაფუჭების“ პროცესს განიცდის, თანაც ყველაზე დიდ საშიშროებას მისთვის შინაგანი არეულობა და შინა ომები შეადგენს, ვიდრე ის საფრთხე, რომელიც გარედან ემუქრება მას. დაცემის შინაგან ფაქტორებს განაპირობებს, როგორც ავლნიშნეთ, თვით ამ სახელმწიფოს პოლიტიკური ცხოვრების პროცესი, რაც შეეხება გარეგან ფაქტორებს

(დაპყრობითი ომები, აგრესია და სხვა) მათი განვითარების მკაცრად განსაზღვრული და დადგენილი კანონზომიერებანი არ არსებობს, თუმცა, პოლიბიოსის აზრით, სახელმწიფოს ცვლილებათა გამომწვევი ორივე გზა, საყოველთაო ერთიანი უნივერსალური კანონზომიერების გამოვლენაა, რომელსაც იგი „ბუნების გადაულახავ (უძლეველ) ძალას“ უწოდებს(7. VI, 57).

ამგვარად, პოლიბიოსი სახელმწიფო წყობის მმართველობის ბუნებრივ ფორმათა არასტაბილურობის საფუძველს, მათი წყობის სიმარტივესა და მონო-პრინციპის განხორციელებაში ხედავს; ხოლო სახელმწიფომ რომ დასძლიოს ეს არასტაბილურობა და გარკვეულად სასურველი სახე მისცეს მის განვითარებას, საჭიროა სახელმწიფოს მმართველობის ყველა დადებით ფორმათა პრინციპების შერწყმა და გაერთიანება ისე, როგორც ეს ლიკურგემ გააკეთა; მან გაითვალისწინა დადებით, მაგრამ მარტივ ფორმათა არასტაბილურობა და შექმნა სახელმწიფოებრივი მმართველობის ისეთი ფორმა, რომელშიც „გააერთიანა მმართველობის საუკეთესო ფორმათა ყველა უპირატესობანი, იმ მიზნით, რომ არც ერთი არ განვითარებულიყო უზომოდ და ამის მეშვეობით არ გადასულიყო მის მონათესავე უკუფორმაში, რომ ურთიერთდაპირისპირებული მოქმედებით თავი შეეკავებიათ საპირისპირო თვისებების გამოვლენაში, რომ არც ერთს არ მიეზიდა რომელიმე მათგანი თავისკენ და არ გადაეჭარბებინა დანარჩენთათვის, რომ სახელმწიფო ყოფილიყო სტაბილური, თანაბარი რყევისა და წონასწორობის მდგომარეობაში, ქარის საწინააღმდეგოდ მიმავალი ხომალდის მსგავსად“ (7. VI, 10, 6-8).

ამგვარად, ლიკურგემ სახელმწიფოს წყობის მმართველობის ფორმათა ბუნებრივი მონაცვლეობისა და წრებრუნვის კანონზომიერებათა შეცნობის საფუძველზე დაადგინა მმართველობის ისეთი ფორმა და შესაბამისი კანონმდებლობა, რომელშიც მეფეთა სიამაყეს აკავებს ხალხის წინაშე შიში, ვინაიდან ხალხს მნიშვნელობანი ადგილი აქვს დათმობილი სახელმწიფოს მმართველობაში. მეორეს მხრივ, ხალხიც ვერ ბედავს მეფის უპატივცემლობას და დაუფასებლობას უხუცესთა წინაშე შიშის გამო, რომლებიც თავიანთ წოდებას ძალით და ქონებით კი არ იძენენ, არამედ საკუთარ დამსახურებათა გამო და ამიტომ ვალდებული არიან მუდამ იდგნენ სამართლიანობის სადარაჯოზე. მამსადადამე, დაასკვნის პოლიბიოსი, ყველაზე სუსტი მხარე, როგორც ადათთა ერთგული ყველა შემთხვევაში ხდება ყველაზე გავლენიანი და ძლიერი, რამეთუ მათ უერთდება უხუცესთა ძალა და მნიშვნელობა, სწორედ ამგვარ დაწესებულებათა ერთობლიობით უზრუნველყო ლიკურგემ ლაკდემონელთა თავისუფლება გაცილებით უფრო ხანგრძლივი დროით, ვიდრე ის არსებობდა მანამდელ არსებულ სახელმწიფოებრივ წყობაში.

იმისათვის, რომ ადამიანებმა კეთილსასურველი მიმართულებით იმოქმედონ საზოგადოების განვითარებაზე, უპირველეს ყოვლისა მათ უნდა იზრუნონ სახელმწიფო მმართველობის ისეთი ფორმის აგებაზე, რომელშიც გადალახული იქნება სამეფო ხელისუფლების, არისტოკრატისა და დემოკრატის ნაკლოვნებები, ხოლო უპირატესობანი ერთიან ჰარმონიულ მთელად იქნებიან გაერთიანებულნი; რამეთუ „ამა თუ იმ საქმიანობის წამოწყების წარმატების ან წარუმატებლობის ყველაზე მნიშვნელოვან მომენტად უნდა ჩაითვალოს სახელმწიფოებრივი წყობა. მისგან, როგორც წყაროსაგან, მომდინარეობს საქმიანი წამოწყების ყველა ჩანაფიქრი და გეგმა, ამსუხა

ასევე დამოკიდებული მათი განხორციელებაზე” (7. VI, 1,8). აქედან გასაგებია პოლიბიოსის განსაკუთრებული დაინტერესება სახელმწიფოს წყობისა და მმართველობის „შერეული“ ფორმის ანალიზით, რასაც ის რომის სახელმწიფოს მმართველობის ფორმაზე დაკვირვებით ახდენს; მისი მიზანია, პლატონისაგან განსხვავებით, არა სახელმწიფოებრიობის იდეალური მოდელის მოცემა, არამედ რეალურად არსებულ ფორმათა შესწავლის საფუძველზე მოგვცეს ისეთი ფორმა, რომელშიც მმართველობის სხვადასხვა ფორმის წარმომადგენელთა უფლებამოსილება ერთიან საწყისში კი არ იქნება გაერთიანებული, არამედ ინარჩუნებს თავიანთ უფლებამოსილებას და გაყოფილნი ერწყმიან და თანაარსებობენ, აწონასწორებენ ერთმანეთს და ამით მთელი სახელმწიფოებრივი წყობისა და მმართველობის სტაბილიზაციას ახდენენ. რამდენადაც „შერეული“ ფორმის საზოგადოდ ანტიკურმა და კერძოდ პოლიბიოსისეულმა კონცეფციამ დიდი გავლენა იქონია მომდევნო ხანის მოაზროვნეებზე (ციცერონი) და განსაკუთრებით ახალ დროში ძალაუფლების დაყოფის თეორიის შემუშავებაში, ამდენად საჭიროდ მიგვაჩნია უფრო გაწვრილებით გავაანალიზოთ „შერეული“ ფორმის პოლიბიოსისეული გაგება.

8. სახელმწიფოს მმართველობის „შერეული“ ფორმა. პოლიბიოსის აზრით, მისი თანამედროვე რომის სახელმწიფო მმართველობის ფორმა ზემოთდასახელებულ სამივე საუკეთესო და სწორი ფორმის უპირატესობებს მოიცავს, მაგრამ ისინი შერწყმულნი კი არ არიან ერთ საწყისში, რადაც ერთიან ძალაუფლებას კი არ წარმოადგენენ, არამედ მთელი ძალაუფლება ცალკეული ხელისუფლების ორგანოებს შორის იმდენად თანაბრად და სწორად იყო განაწილებული, რომ თვით ადგილობრივ მცხოვრებთაგანაც კი არავის შეეძლო ერთმნიშვნელოვნად გადაეწყვიტა მთელი მმართველობა ერთობლიობაში არისტოკრატიული, დემოკრატიული თუ მონარქიული იყო. ეს გასაგებიცაა, პოლიბიოსის აზრით, ვინაიდან „თუ ჩვენ ყურადღებას გავამახვილებთ კონსულთა ძალაუფლებაზე, მაშინ სახელმწიფო მთლიანად მონარქიული და სამეფო ხელისუფლებად მოგვეჩვენება, თუ სენატზე – არისტოკრატიული, და ბოლოს თუ ვინმე მხედველობაში მხოლოდ ხალხის მდგომარეობას მიიღებს, მაშინ იგი ალბათ რომის სახელმწიფოს დემოკრატიად აღიარებს” (7. VI, 11, 12).

თუ როგორაა გაერთიანებული ძალაუფლების ეს სამი სახე მის საჩვენებლად პოლიბიოსი თავდაპირველად თითოეულ მათგანს ანალიზებს, აჩვენებს, როგორც მათ უფლებამოსილებას, ისე მათ ურთიერთდამოკიდებულებას. თუ კონსული არ მონაწილეობს ლაშქრობაში, და რომში რჩება, მაშინ იგი მთელ სახელმწიფოებრივ საქმეებს განაგებს და გადაწყვეტილებებს იღებს, რამეთუ ყველა თანამდებობრივი პირი – სახალხო ტრიბუნთა გარდა, მას ემორჩილება. გარდა ამისა, კონსული ისეთ საქმეებს, რომლებიც განხილვას მოითხოვს მოახსენებს სენატს და სენატის მიერ მიღებულ დადგენილებათა შესრულებას აკონტროლებს. კონსულს ექვემდებარება ყველა ის საქმეც, რომელიც ხალხის მიერაა გადასაწყვეტი: ის იწვევს სახალხო კრებებს, სადაც შეაქვს წინადადებანი და უმრავლესობის მიერ მიღებულ დადგენილებებს ადასრულებს. კონსულს შეუზღუდავი ძალაუფლება აქვს საომარ ლაშქრობებთან დაკავშირებულ ყველა საქმეში, ვინაიდან მას აქვს უფლებამოსილება თავისი შეხედულებებისამებრ მოითხოვონს მოკავშირეთაგან ჯარი, დანიშნოს სამხედრო ტრიბუნები, ლაშქრობაში გაიწვიოს სამხედრო საქმისათვის ვარგისი წვევამდელნი, მას უფლება აქვს თუ საჭიროდ ჩათვლის დასაჯოს მის დაქვემდებარებაში მყოფ სამხედრო ბანაკში ყოველი პირი. ასევე შეუზღუდავია იგი სახელმწიფო

ფულის ხარჯვაში. ამიტომ ყველას, „ვინც ყურადღებას მიაქცევს მხოლოდ ამ ძალაუფლებას, უფლება ექნება რომის სახელმწიფოს ჭეშმარიტი მონარქია ან სამეფო ხელისუფლება უწოდოს“ (7. VI, 12, 9).

რაც შეეხება სენატის ძალაუფლებას, მის გამგებლობაში, უწინარეს ყოვლისა, არის ხაზინა, ვინაიდან იგი როგორც ყოველგვარ შემოსავალს ისე გასავალს განაგებს. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ კვესტორთ, რომლებიც ფულად სახსრებს ანაწილებენ, არ შეუძლიათ გასცენ ფული რაიმე საჭიროებისათვის, სენატის დადგენილების გარეშე, გარდა კონსულთა მიერ მოთხოვნილი გასავლებისა და ხარჯებისა. ასევე ყველა იმ თანხას, რომელიც საჭიროა საზოგადოებრივ შენობათა აგებისა ან შეკეთებისათვის სენატის ნება-სურვილით გაიცემა. ასევე მთელი ქვეყნის საზღვრებში ჩადენილი და სახელმწიფო გამოძიების ქვემდებარე ყველა იმ დანაშაულს, როგორებიცაა: ღალატი, შეთქმულება, საწამლავეთა დამზადება, ბოროტგანზრახული მკვლელობა, გამგებლობს სენატი. სენატის გამგებლობაშია აგრეთვე ყველა ის შემთხვევა, როდესაც საჭიროა რაიმე დავის გადაჭრა კერძო პირებსა თუ ქალაქებს შორის, იგი სჯის, ეხმარება და იცავს. ამასთან ერთად სენატს ევალება რომელიმე ქვეყანაში – ან დაზავების ან დახმარების გაწევის, ან ბრძანებულებათა გადაცემის, ან ამა თუ იმ ხალხის ქვეშევრდომობაში მიღების, ან ომის გამოცხადების მიზნით ელჩობა გააგზავნოს. მასზევა დამოკიდებული ყველა თავისი წვრილმანით ისიც, თუ როგორ მიიღოს რომში მივლინებული ელჩობა და რა პასუხი გასცეს მას. რამდენადაც ზემოთდასახელებული საკითხებიდან არც ერთის გადაწყვეტაში არავითარ მინაწილეობას არ იღებს ხალხი, ამდენად იმას, ვინც რომში აღმოჩნდება კონსულის არყოფნისას „რომის სახელმწიფო საგსებით არისტოკრატიულ სახელმწიფოდ წარმოუდგება“ (7. VI, 13, 9).

ბუნებრივად ისმება კითხვა – რჩება რაიმე წილი სახელმწიფო მმართველობაში ხალხს? თუ სენატს ხელეწიფება ზემოთ ჩამოთვლილი ყველა საქმის გადაჭრა, და რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია – სენატი განაგებს მთელ შემოსავალსა და გასავალს, ხოლო მეორეს მხრივ, სამხედრო საქმეებსა და საომარ ლაშქრობათა მომზადებისას კონსულს შეუზღუდავი უფლებამოსილება აქვს? პოლიბიოსი თვლის, რომ ყოველივე ამის მიუხედავად, ხალხსმმართველობაში საკმაოდ მნიშვნელოვანი მონაწილეობის უფლება რჩება; რამეთუ „სახელმწიფოში მხოლოდ ხალხს აქვს დაჯილდოებისა და დასჯის ძალაუფლება, მაშინ როდესაც მხოლოდ ჯილდოებითა და სასჯელით ინარჩუნებს არსებობას სამეფო ხელისუფლება და თავისუფალი სახელმწიფოები, საზოგადოდ რომ ვთქვათ, ყველა ადამიანური წარმონაქმნი“ (7. VI, 14, 4-5). შესაბამისად, პოლიბიოსი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს ჯილდოებისა და სასჯელთა სამართლიანად, დამსახურებისამებრ განაწილებას სახელმწიფოებრივი წესრიგისა და სტაბილურობის შენარჩუნების საქმეში, ვინაიდან ვერანაირ წესრიგსა და სტაბილურობას ვერ მივაღწევთ იქ, სადაც არ აცნობიერებენ განსხვავებას ჯილდოსა და სასჯელს შორის ან თუ აცნობიერებენ, მაშინ, სწორად არ ანაწილებენ. განა დასაშვებია, სვამს კითხვას იგი რომ უზნეო და ცუდი ადამიანები ისევე ფასობდნენ როგორც ზნეკეთილი და წესიერი ადამიანები? რაიმე დიდი დანაშაულისათვის, რომლის შედეგებიც საზოგადოებისათვის სავალალოა და დანაშაულის ჩამდენი უმადლესი თანამდებობის მქონე პირებია, მათ ხალხი ასამართლებს და სიკვდილის განაჩენსაც მხოლოდ ხალხი ადგენს. ასევე ხალხი ანიჭებს ღირსეულ მოქალაქეებს პატივსა და ღირსებას, ეს კი, მისი აზრით, ყველაზე დიდი და საუკეთესო ჯილდოა ქველობისა და

გმირობისათვის სახელმწიფოში. გარდა ამისა, ხალხს აქვს კანონთა მიღების ან უარყოფის უფლებამოსილება – და რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია – ხალხი წყვეტს ომსა და ზავის საკითხებს. ხალხივე ამტკიცებს ან უარყოფს დადებულ კავშირებს, ზავსა და ხელშეკრულებებს. თუ ამის მიხედვით ვიმსჯელებთ, დაასკვნის პოლიბიოსი, „ყველას ექნება სრული უფლება, თქვას, რომ რომის სახელმწიფოში ხალხს მმართველობაში უმნიშვნელოვანესი წილი აქვს და რომ იგი დემოკრატიაა“ (7. VI, 14, 12).

ამგვარად, ჩვენ დავინახეთ, თუ როგორაა განაწილებული სახელმწიფოებრივი მმართველობა ხელისუფლების წარმომადგენელთა შორის, ხომ არ ნიშნავს ყოველივე ეს, რომ მათ შორის არავითარი კავშირი ურთიერთვალდებულება არ არსებობს, რომ თითოეულ მათგანს არ შეუძლია ხელი შეუშალოს ან მხარი დაუჭიროს ერთმანეთს თუ ამის სურვილი ექნებათ. პოლიბიოსი ცდილობს აჩვენოს, თუ როგორ ურთიერთდამოკიდებულებასა და ურთიერთგავლენის მდგომარეობაში იმყოფებიან თითოეული მათგანი, რაც განაპირობებს სახელმწიფოს მმართველობის „შერეული“ ფორმის სტაბილურობასა და სიმტკიცეს. მართალია, სალაშქროდ მიმავალი კონსულის ძალაუფლება შეუზღუდავი ხდება მასზე დაკისრებული საქმის წარმატებით შესრულების გამო, მაგრამ, პოლიბიოსის აზრით, მას არ შეუძლია ამ დროს გვერდი აუაროს ხალხსა და სენატს, მათგან დამოუკიდებლად მას არ ძალუძს თავისი წამოწყების ბოლომდე მიყვანა. ცხადია, რომის საბრძოლო ლაშქარს სჭირდება საბრძოლო და სასურსათო მარაგის განუწყვეტელი მიზიდვა; ეს კი შეუძლებელია სენატის დადგენილებათა გვერდის ავლით მოხდეს, მხოლოდ სენატის გადაწყვეტილებით შეიძლება მიეზიდოს სურსათ-საჭურველი და ჯამაგირი არმიას. ეს იმას ნიშნავს, რომ თუ სენატი მოინდომებს კონსულისათვის ხელის შეშლას, მაშინ კონსულის წამოწყებული საქმენი შეუსრულებელი დარჩება. გარდა ამისა, სენატს აქვს უფლება გაგზავნოს ახალი კონსული ერთწლიანი ვადის გასვლის შემდეგ და გაუგრძელოს სამსახური მოქმედ კონსულს, ეს კი დიდმნიშვნელოვნად განსაზღვრავს იმას, განხორციელდება თუ არა კონსულთა მიზნები და გეგმები. სენატს შეუძლია მათი განდიდება ან დამცირება, რამეთუ მის მიერ გაცემული თანხის გარეშე მათ სრულებითაც არ ძალუძთ მოაწყონ ან ჩაატარონ ტრიუმფი. კონსული რაც არ უნდა შორს იყოს სამშობლოდან, ვალდებულია მიაღწიოს ხალხის კეთილგანწყობას, ვინაიდან, როგორც ეს ზემოთ ითქვა, მხოლოდ ხალხი ამტკიცებს ან უარყოფს დადებულ ზავსა და ხელშეკრულებებს. ყველაზე მნიშვნელოვანი ისაა, რომ თანამდებობიდან განთავისუფლებისას კონსული ვალდებულია თავის საქმიანობაზე ანგარიში ჩააბაროს ხალხს. ამგვარად, დაასკვნის პოლიბიოსი, „კონსულთათვის ფრიად საშიშია როგორც სენატის, ისე ხალხის კეთილგანწყობის არად ჩაგდება და უფულვებელყოფა“ (7. VI, 15, 11). მეორეს მხრივ – შენიშნავს იგი – სენატი მთელი თავის ძალაუფლების მიუხედავად, ვალდებულია სახელმწიფო საქმეების გადაწყვეტა შეუთანხმოს უპირველეს ყოვლისა, ხალხს და ისარგებლონ მისი კეთილგანწყობით, ასევე სენატს არ შეუძლია გამოიძიოს და დაადოს სასჯელი სახელმწიფოს წინააღმდეგ ჩადენილ ისეთ დანაშაულს, რომელიც სიკვდილით ისჯება, თუ ამის შესახებ მისი წინასწარი დადგენილება არ იქნება ხალხის მიერ დამტკიცებული. ყველაზე მნიშვნელოვანი ხალხისა და სენატის მიმართებაში ის არის, რომ თუნდაც ერთი სახალხო წარმომადგენელი – ტრიბუნი წინააღმდეგი წავიდეს, სენატს არ აქვს უფლება არა მხოლოდ ადასრულოს თავისი დადგენილებები, არამედ თათბირსაც კი ვერ გამართავს, ხოლო ტრიბუნები, როგორც სახალხო

წარმომადგენლები ვალდებულნი არიან „იმოქმედონ ყოველთვის ხალხის სასარგებლოდ და უპირველეს ყოვლისა გაითვალისწინონ მისი ენა. ამგვარად, სენატს ყველა ამ მიზეზთა გამო ემინია ხალხის და ყურადღებით ეკიდება მას“ (7. VI, 16, 4).

ასევე თავის მხრივ ხალხიც დამოკიდებულია ხელი შეუწყოს მას სახელმწიფოებრივი საქმეების აღსრულებაში და გაითვალისწინოს სენატის როლი და მნიშვნელობა სახელმწიფოსა და კერძო პირთა საქმეების გადაწყვეტისას. ვინაიდან, რომში ყოველი სამუშაო, რომელიც დაკავშირებულია საზოგადოებრივი დანიშნულების მქონე შენობათა აშენებასთან და მართვასთან, აგრეთვე მთელი ბუნებრივი სიმდიდრეები საბადოები, მიწები, მდინარეები, რომლებიც რომაელთა განკარგულებაში იმყოფებიან, იჯარული წესით ეძლევათ ცენზორებს, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ დანარჩენი რომაელი მოქალაქენი არ იყვნენ ამ საკუთრებასთან რამენაირად დაკავშირებულნი, პირიქით, ისინი სხვადასხვა ფორმით აქტიურად მონაწილეობენ იჯარულ საქმიანობაში და ინაწილებენ მათი მეშვეობით მიღებულ სარგებელს. იჯარულ საქმიანობასთან დაკავშირებულ ყველა საქმეს წყვეტს სენატი, სახელდობრ, აწესებს გადახდის ვადებს, უბედურების შემთხვევაში ამცირებს გადასახადებს ან გაკოტრების შემთხვევაში მთლიანად ათავისუფლებს ვალდებულებისაგან. ყველაზე მნიშვნელოვანია ის, რომ სწორედ სენატორთაგან ირჩევენ მოსამართლეებს როგორც სახელმწიფოებრივი ისე კერძო საქმეებთან დაკავშირებულ მრავალრიცხოვან დავათა გასარჩევად. ამიტომ, შენიშნავს პოლიბიოსი, ხალხიც არანაკლებ დამოკიდებულია სენატზე, რაც აიძულებთ მათ თავი შეიკავონ სენატის გადაწყვეტილებათა წინააღმდეგ შეხედულებებისაგან და სენატისადმი დაპირისპირებისაგან. ასევე ხალხს, არავითარი სურვილი არ აქვს დაუპირისპირდეს კონსულებს, ვინაიდან ყოველი რომაელი მოქალაქე ცალკე და ყველა ერთად ომის დროს ემორჩილება კონსულთა ძალაუფლებას. აქედან პოლიბიოსი დაასკვნის, რომ მართალია თითოეულ ძალაუფლებას და მის შესაბამის ორგანოს სრული შესაძლებლობა აქვთ ერთმანეთისადმი ხელის შეწყობის, ისე ზიანის მიყენებისა, მაგრამ ყველა ვითარებაში ისინი იჩენენ ჯეროვან ერთსულოვნებას და ამიტომ შეუძლებელია უკეთეს სახელმწიფო წყობაზე მითითება.